

საქართველოს
საგარეო საზღვარი

ქველს ქვერჩვი

1
1987

საქართველოს ისტორიისა და კულტურის ძეგლთა დაცვის
საზოგადოება

ГРУЗИНСКОЕ ОБЩЕСТВО ОХРАНЫ ПАМЯТНИКОВ ИСТОРИИ
И КУЛЬТУРЫ

ეროვნული
პატივმოყვითა

GEORGIAN SOCIETY FOR PROTECTION OF HISTORICAL AND
CULTURAL MONUMENTS

შ ი ნ ბ ა რ ს ი

საინფორმაციო ცნობა	3
ჯუშუბარ პატინაშვილი — წარსული — თანამედროვეობას, თანამედროვეობა — მომავალს	7
საქართველოს ისტორიისა და კულტურის ძეგლთა დაცვის საზოგადოების პრეზიდენტის ანგარიში საზოგადოების VII ურილობისაღში	29
საქართველოს ისტორიისა და კულტურის ძეგლთა დაცვის საზოგადოების სარევიზიო კომისიის ანგარიში	27
საქართველოს ისტორიისა და კულტურის ძეგლთა დაცვის საზოგადოების VIII ურილობის რეზოლუცია	30
საქართველოს ისტორიისა და კულტურის ძეგლთა დაცვის საზოგადოების პრეზიდენტი და სარევიზიო კომისია	33
ბორის ბანდუშაძე — ილია ქავჭავაძის დაბადებიდან 150 წლის საიუბილეოდ	35
მერაბ გოჭოშიძე — ზებრის ციხე	41
მარინე მარტყოფიშვილი, თეიმურაზ ჯაპანაშვილი — ბეთანიის ტაძრის აუგტიკის საკონსტრუქციო	51
ჯემალ გვირგვინი — იგოეთის სახეობის წარმოქმნისათვის	55
ანდროს ძალაშანი — „ლენკეტი“-ის ციხე უშგულში	58
გურამ ზვიზვილი, ღვთისმშობლის ბაგრატიონი, ნაჭარი შუბრაძე, ირაკლი იაკობაშვილი, თეიმურაზ ჯაპანაშვილი — ამროლენათა X საუკუნის საქტატორო წარწერები ზეზიანის მაცხოვრის ეკლესიიდან	62
მადონა შირინაშვილი, მთიანეთის მუშაობის — ზ. ფალიაშვილის სახელობის თბილისის ოპერისა და ბალეტის სახელმწიფო თეატრის შენობა ახი წლისა	67
ალექსანდრე ნარიშკინი — „რუ“ და „რუსხმული“ XVII-XVIII სს. ქართლის ეთნოგრაფიულ უფროსი	71
ამთაბერი ნაგაშვილი — უძველესი ნახაბარის რეკონსტრუქციისათვის	74
შალვა მრგვალი — დღევანდელ მოთხოვნათა დონეზე	78
სიმონ ჯაპანაშვილი — სიკეთის გაცემით	80
ანოტაციები რუსულ და ინგლისურ ენებზე	82-87

საინფორმაციო ცნობა

საქართველოს ისტორიისა და კულტურის ძეგლთა დაცვის საზოგადოების
VII ყრილობა

1986 წლის 20 დეკემბერს, პროფკავშირების კულტურის სასახლეში გაიმართა საქართველოს ისტორიისა და კულტურის ძეგლთა დაცვის საზოგადოების VII ყრილობა.

პრეზიდიუმში იყვნენ ამხანაგები: ჯ. პატიაშვილი, ვ. ალავეძე, პ. გილაშვილი, გ. ენუქიძე, ო. ჩერქეზია, ჯ. მარგველიძე, საქართველოს პროფსაბჭოს თავმჯდომარე ვ. სირაძე, საპ. კპ ცენტრალური კომიტეტის კულტურის განყოფილების გამგე ნ. ჭანბერიძე, საქ. სპრ კულტურის მინისტრი ვ. ასათიანი, წართული კულტურის თვალსაჩინო მოღვაწენი, მეცნიერები, ლიტერატორები, მოძმე რესპუბლიკებიდან — სომხეთიდან, აზერბაიჯანიდან, უზბეკეთიდან, ლატვიიდან. ლიტვიდან ჩამოსული სტუმრები.

ყრილობაზე საანგარიშო მოხსენება გააკეთა საქართველოს ისტორიისა და კულტურის ძეგლთა დაცვის საზოგადოების პრეზიდიუმის თავმჯდომარემ პროფ. ი. ციციშვილმა.

შემდეგ გაიმართა კამათი, რომელშიც მონაწილეობდნენ საქართველოს სსრ ხელოვნების ისტორიის ინსტიტუტის დირექტორი, რესპუბლიკის მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსი ვ. ბერიძე, თბილისის სახ. უნივერსიტეტის საქართველოს ისტორიის კათედრის გამგე, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტი მ. ლორთქიფანიძე, აფხაზეთის ასსრ მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარის მოადგილე, ძეგლთა დაცვის საზოგადოების აფხაზეთის საოლქო საბჭოს თავმჯდომარე შ. შაკია, აჭარის ასსრ მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარის მოადგილე, ძეგლთა დაცვის საზოგადოების აჭარის საოლქო საბჭოს თავმჯდომარე ნ. გუგუნავა, სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქის აღმასკომის თავმჯდომარის მოადგილე, ძეგლთა დაცვის საზოგადოების სამხრეთ ოსეთის საოლქო საბჭოს თავმჯდომარე ა. შავლობოვი, მწერალი, პროფ. ი. ბოგომოლოვი, საქართველოს მწერალთა კავშირის მდივანი, თ. ჭილაძე, მოსკოვის დონის მონასტრის და ჩრდ. კავკასიის არქეოლოგიური ექსპედიციის ხელმძღვანელი გ. ღამბაშიძე, საქართველოს კომპარტიის კასპის რაიკომის პირველი მდივანი, ძეგლთა დაცვის საზოგადოების კასპის რაიონული საბჭოს თავმჯდომარე ჯ. ჭავჭავაძე.

საქ. სსრ კ. შარქიას
საპ. სახ. ნიბაძე,
გ. კულტურის მმართველი

ყრილობაზე მისასაღმებელი სიტყვებით გამოვიდნენ სომხეთის ძეგლთა დაცვის საზოგადოების პრეზიდენტის თავმჯდომარე, პროფესორი ნიანი, აზერბაიჯანის ძეგლთა დაცვის საზოგადოების პრეზიდენტის თავმჯდომარის მოადგილე გ. გასანოვი, უზბეკეთის ძეგლთა დაცვის საზოგადოების პრეზიდენტის წევრი ბ. სურგუნოვი, ლატვიის ძეგლთა დაცვის საზოგადოების პრეზიდენტის თავმჯდომარის მოადგილე მ. ალპინსი, ლიტვის ძეგლთა დაცვის საზოგადოების თავმჯდომარის მოადგილე ი. სალიუკაიტე.

დელეგატებმა მოისმინეს და დაამტკიცეს საზოგადოების სარევიზიო კომისიის ანგარიში, რომლითაც გამოვიდა ამ კომისიის თავმჯდომარე, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტი ა. რობაქიძე: სამანდატო კომისიის ანგარიში გააკეთა ამ კომისიის თავმჯდომარემ ვ. შამუკელაშვილმა.

ყრილობაზე ვრცელი სიტყვა წარმოთქვა საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის პირველმა მდივანმა ჯ. პატიაშვილმა.

ყრილობამ მიიღო რეზოლუცია. აირჩია საზოგადოების რესპუბლიკური საბჭოს ახალი შემადგენლობა, სარევიზიო კომისია.

გაიმართა საქართველოს ისტორიისა და კულტურის ძეგლთა დაცვის საზოგადოების ახლად არჩეული პრეზიდენტის პირველი სხდომა. საზოგადოების პრეზიდენტის თავმჯდომარედ არჩეულია ი. ციციშვილი, პირველ მოადგილედ ბ. ბარბაქაძე, მოადგილეებად — ბ. კაპალაშვილი, ვ. ბერიძე, ბ. ბაბაძე. საზოგადოების საბჭოს მდივანად არჩეულია მ. ბაბაძე.

წარსული — თანამედროვეობას, თანამედროვეობა — მომავალს

საპარტოვლოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის პირველი მდივანი

ჯ. ი. კახიანიძის სიტყვა

ამბანავებო!

დღეს ამ დარბაზში ჩვენ ვხედავთ სახელოვანი მუშათა კლასის, კომპერუნე გლეხობის, ინტელიგენციის საუკეთესო წარმომადგენლებს, მეცნიერების, ლიტერატურისა და ხელოვნების გამოჩენილ მოღვაწეებს, პარტიულ, საბჭოთა, სამეურნეო მუშაკებს, სამეცნიეროებისა და უწყებათა ხელმძღვანელებს, ჩვენი რესპუბლიკის ღირსეულ ადამიანებს. რაოდენ სასიამოვნოა ასეთი ერთსულოვნება, ასეთი ერთიანი ძიება იმისა, უკეთ როგორ დავიცვათ და შევინარჩუნოთ ერის მრავალსაუკუნოვანი ისტორიული ცხოვრების უველაზე ცოცხალი და უტყუარი შტაბანი — მატერიალური და სულიერი კულტურის ძეგლები, როგორ მივცეთ მათ ახალი სიცოცხლე, როგორ გავამდიდროთ მათი შინაარსი და ფუნქციები. უკველივე ეს იმის მტკიცე საწინდარი, რომ უფოოდ განხორციელდება დღევანდელი ურდობის გადაწყვეტილებანი.

წარსული თანამედროვეობისათვის უნდა მუშაობდეს, თანამედროვეობა — მომავალისათვის. ეს არის არსი, დიალექტიკა თაობათა კავშირის უწყვეტობისა, ერის საუკეთესო იდელების შემკვიდრობითობისა. თაობათა უწყვეტი კავშირისადმი, ზალხის საუკეთესო იდელების შემკვიდრობითობისადმი ნამდვილი ღვინაური, შემოქმედებითი მიდგომის მაგალითი მოგვცა პარტიის XXVII ურდობამ. ქვეუნის სოციალურ-დემოკრატიული განვითარების დაჩქარებისა და საზოგადოებრივი ცხოვრების უველა სფეროს ღრმა თვისებრივი გარდაქმნის სტრატეგია საბჭოთა ზალხის დიდ რევოლუციურ, შრომით და საბჭოლოდ გამოცდილებას ეწყობა.

გარდაქმნა-დაჩქარების ამოცანა თითოეულ ფაბრიკა-ქარხანას, სამეცნიერო, უწყებას, სახელმწიფო და საზოგადოებრივ ორგანიზაციას შეეხება, რა თქმა უნდა, იგი ძველია დაცვის

საზოგადოებას, მის უველა პირველად ორგანიზაციას შეეხება. უფოოდ უნდა ჩავაუწოთ გარდაქმნა-დაჩქარების, საბჭოთა ადამიანების პარტიოტული, ინტერნაციონალური წინებრივი და ესთეტიკური აღზრდის სამსახურში ჩვენი მდიდარი ისტორიულ-კულტურული მემკვიდრეობა.

მემკვიდრეობითობის უველაზე ცოცხალი გამოხატულებაა ზალხის ისტორიის, კულტურისა და ბუნების ძეგლები — ჩვენი უხსდაუდებელი ეროვნული საუნჯე, წარსულის სატიკვარისა და გამარჯვებების, ფაქრისა და მრწამსის უტყუარი მტკიანე. ჩვენ არ ვპანიკოვებთ, არც თავის მოსაწინებლად და არც საამაჟოდ, მკვდარი, უსიტომსლო ისტორიის, ერის ისტორიულ-კულტურული მემკვიდრეობა თანამედროვეობას, მომავალს, ჩვენი და ჩვენი მომავალი თაობების პარტიოტულ და ინტერნაციონალურ აღზრდას, საზოგადოების წინებრივი განახლებას, სოციალური კლიმატის გაუმჯობესებას უნდა ემსახუროდეს.

კომუნისტური პარტიისა და საბჭოთა სახელმწიფოს უპირველესი საზრუნავი მუდამ იყო და იქნება ზალხის წარსულთან თუ საბჭოთა ქვეუნის ისტორიასთან დაკავშირებული მატერიალური და სულიერი კულტურის ისტორიის, რევოლუციური, საბჭოლოდ და შრომითი დიდების ძეგლების დაცვა, მოვლა-პატრონობა, შენარჩუნება და მათი ახალი შინაარსით გაცოცხლება.

ჯერ კიდევ 1918 წლის აპრილში ვ. ი. ლენინის ხელმოწერით გამოცა დეკრეტი ისტორიული ძეგლებისა და კულტურულ ფასეულობათა დაცვისა და პატრონობის შესახებ, „სიძველეთა უველა ძეგლი, — ხელოვნების უკველი ნაწარმოები, რომლითაც თავს იქვედენენ შეუფები — წერდა ვ. ი. ლენინი — ჩვენს საკუთრებად იქცა. ჩვენ მათ არავის მივცემთ და შევინახავთ ჩვენთვის და ჩვენი მემკვიდრეობისათვის, კაცობრიობისათვის, რომელიც მოვა ჩვენს შემდეგ

და მოისურვებს გავიოს, როგორ და რით ცხოვრობდნენ ადამიანები მანამდე“.

ამ მიმართულებით ნაყოფიერი მუშაობა მიმდინარეობს ჩვენს რესპუბლიკაში. 1959 წელს პირველად ჩვენს ქვეყანაში — საქართველოში ჩამოყალიბდა ისტორიისა და კულტურის ძეგლთა დაცვის საზოგადოება. 1978 წელს საქართველოს სსრ მინისტრთა საბჭოსთან შეიქმნა ისტორიისა და კულტურის ძეგლთა დაცვისა და გამოყენების მთავარი სამეცნიერო-საწარმოო სამსახური. 1981 წელს რესპუბლიკის მინისტრთა საბჭომ დაამტკიცა დებულება ამ სამსახურელოს შესახებ. ამავე წელს ჯერ საქართველოს სსრ მინისტრთა საბჭომ, ხოლო შემდეგ საქართველოს კომპარტიის ცენტრალურმა კომიტეტმა და რესპუბლიკის მინისტრთა საბჭომ მიიღეს ერთობლივი დადგენილება რესპუბლიკაში ისტორიის, კულტურისა და ბუნების ძეგლთა დაცვისა და გამოყენების შემდგომი გაუმჯობესების შესახებ. გათვალისწინებულია დამატებით ღონისძიებათა შემუშავება სამეცნიერო-სარესტავრაციო და საპროექტო სამუშაოთა მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის შემდგომი განმტკიცებისათვის.

ყოველივე ამან კიდევ უფრო მკაფიოდ, სახელმწიფოებრივ წიდავზე დააყენა ჩვენში ზალბის ისტორიულ-კულტურული მემკვიდრეობის დაცვისა და მოვლა-პატრონობის საქმე. განხორციელდა მნიშვნელოვანი ღონისძიებანი მატერიალური და სულიერი კულტურის ძეგლების, დოკუმენტურ, სარჩევო და სამუზეუმო ფასეულობათა აღწერის, ფოქსაციის, აღდგენა-რესტავრაციის, დაცვის, მოპოვებისათვისა და ახალი შენაარსით გამდიდრებისათვის. სარესტავრაციოდ შეიკრა 113 ძეგლი, აღდგენილი სამუშაოები შესრულდა 97 ძეგლზე (ახანძრის ციხე, ზარზმა, გუდალეხის არქიტექტურული კომპლექსი, კუშურდო, ბებრის ციხე და სხვ.).

ძეგლთა შესწავლას, პროპაგანდას, მოვლა-პატრონობას და მათ გამოყენებას მიეძღვნა რამდენიმე ასეული დიქციონარი სამეცნიერო ხესია, ნორმ მხარეთმცოდნეთა რესპუბლიკური დაიკალიგრაფიკაციის, დაწარმოდა-ექსპონატიონი. ქართული ზალბური მხატვრული რწევის ტრადიციების შესწავლასა და წარმოებაში დანერგვის მიზნით მაღალშობიან რაიონებში მოეწყო სამეცნიერო ექსპედიციები, გამოვიდა ქართული მატერიალური და სულიერი კულტურის ისტორიის საკითხებისადმი მიძღვნილი მუკლეტები („ვარძა“, „უფლისციხე“, „უჯარმა“ და სხვ.), საზოგადოების აქტიური ჩარევით დაღუპვას გადურჩა ბებრის ძეგლი.

მნიშვნელოვანი სამუშაოები განხორციელდა საქართველოს ტერიტორიაზე არსებულ, მაქმე ხალხთა კულტურის ძეგლების აღდგენაში და მოვლა-პატრონობის გაუმჯობესებისათვის. მინდინარეობს ახალციხეში რაბათისა და მედრისის, სამშვიდღეში, თბილისსა და თელავში — სომხური ეკლესიების აღდგენითი სამუშაოები, მხატვარ ნესტორიის ფრესკების რესტავრაცია ახანთუმნის ტაძარში და სხვ. გეორგიევსკის ტრაქტატის მშ წლისთავთან დაკავშირებით დღეობ სამუშაოები ჩატარდა საქართველოს სამხედრო გზაზე.

ყოველივე ამან ზალბის დიდი სიყვარული და პატივისცემა, ნდობა და მხარდაჭერა მოუპოვა ისტორიისა და კულტურის ძეგლთა დაცვის საზოგადოებას. იგი დღეს ჩვენს რესპუბლიკის მშრომელთა ერთ-ერთი ყველაზე მასობრივი, ფართოდ განშტოებული, მოპოვარული და ავტორიტეტული ორგანიზაციაა, რომელიც როგორც ამ უყვე აღნიშნა ამ საზოგადოების თავმჯდომარემ, პროფესორმა ი. ციციშვილმა, თავის რიგებში თითქმის ერთ მილიონამდე ადამიანს აერთიანებს.

რასაკვირველია, საზოგადოების ინიციატივით, უშუალო მონაწილეობითა და თანადგომით უკანასკნელ წლებში დიდად დაწინაურდა რესპუბლიკაში ძეგლთა დაცვისა და მოვლა-პატრონობის საქმე. ამის არდანახვა არც სწორი იქნებოდა და არც სამართლიანი, მაგრამ არც ისაა დასაშალი, რომ კიდევ უფრო მეტა გასაკეთებელ-მოსაკვარებელი. ამიტომ უფრო მეტს მოვათხოვთ. უფრო მეტს მოველოთ ჩვენ საზოგადოებისაგან, ალბათ, დამეთანხმებით, ის, რაც გაკეთდა მხოლოდ დასაწყისად, მხოლოდ პირველ ნაბიჯებად უნდა მივიჩნიოთ.

ჩვენ გვახარებს, რომ საზოგადოებას, რომლის ჩამოყალიბების სათავეებთან იდგნენ ჩვენი ეროვნული კულტურის დიდი მოჭირანბულები და პროპაგანდისტები — გიორგი ჩუბინაშვილი, ბუქან ლორთქიფანიძე, ლევან გოთუა, ნიკო კეცხოველი, ღონინოზ ხუშმაძე, გიორგი ჩიტია და სხვები, დღესაც მხარში უდგანან და მის მუშაობაში აქტიურად მონაწილეობენ ქართული კულტურის მომაკვნი, სახელმძღვთილი მეცნიერები, რესტავრატორები, ზელოვნებათმცოდნეები, ლიტერატურისა და ზელოვნების გამოჩენილი მოღვაწეები, სხვადასხვა ასაკისა და პროფესიის ადამიანები.

ახლა ამოცანა ისაა, აქტიურად გამოვეყენოთ ეს დიდი ძალა ზალბის განსწავლულობის, მისი კულტურული ღონის ამაღლებებისათვის, მაღალმორალურ, ზნეობრივ და ესთეტიკურ იდეალბ-

ზე აღზრდისათვის, უფრო მიზანსწრაფული და თანმიმდევრული ხასიათი მივიანიქით მთელს ამ მუშაობას.

სამწუხაროდ, ამ ბოლო დროს იგრძნობა საზოგადოების აქტიურობის, მისი მოქალაქეობრივი პათოსის ერთგვარი დაქვეითება. იგი თანდათან კარგავს თავის ფუნქციებსა და დანიშნულებას, ხდება ძველების დაცვისა და გამოყენების მთავარი სამეცნიერო-საწარმოო სამართველოს ერთგვარი დამხმარე, ხელშემწყობი ორგანო. საზოგადოებას იშვიათად გამოაქვს საერთო-სახალხო სამსჯავრობო მომწოდებელი მასშტაბური საკითხები. ასეთი საკითხები კი საქმოდ დაგვიკრავდა. იგრძნობა ფორმულიზმისა და უნაყოფო ქალღმერთხვეულობის ელემენტები.

გააქტიურებას მოითხოვს საზოგადოების, მისი პირველადი ორგანიზაციების კონტაქტები ქართული ხელოვნების ისტორიის ინსტიტუტთან, მუზეუმებთან, უმაღლესი სასწავლებლების კათედრებთან, მწერლებთან, მხატვრებთან, ხელოვნებისა და კულტურის გამოჩენილ მოღვაწეებთან. ამ კონტაქტებს ხშირად აკლიათ ხიდრწე, საკითხებისადმი კომპეტენტური მიდგომა, მასშტაბურობა, თანმიმდევრულობა და უმეტესად წერტილმანი დონისძიებებითა და ხალკეიო პროპაგანდისტული მუშაობით შემოიფარგლება, რაც, რასაკვირველია, არასაკმარისია.

სრულად სამართლიანია პროფესორ მ. ლიბოტიფანისის მოსაზრება იმის შესახებ, რომ არ არის საჭირო და არცაა გამართლებული უკუაღ ძველის პირვანდელი სახაო სრულად აღდგენა. სხვა რომ არაფერი ვთქვათ, არც გვაქვს ჩვენ საამისო საშუალებები, არც არსებული მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა იძლევა ამის შესაძლებლობას. ამიტომ მკაცრად უნდა დაეცივათ სარესტავრაციო ძველების რეკონსტრუქციისათვის, რათა ასევე დროულად აღუდგინოთ აღსადგენი ძველები. შეუძლებელია და არცაა საჭირო ზოგიერთი ძველის ისეთი სახით აღდგენა, როგორც ამას ამა თუ იმ პროექტის ავტორი გვთავაზობს, აქ შეტი დაფიქრება, სპეციალისტთა ფართო წრის მოსაზრებათა უფრო გულდასმით გათვალისწინება გვმართებს.

მეტად უნდა ვიზრუნოთ იმაზეც, რომ უფრო სისტემატიკური და თანმიმდევრული ხასიათი მივიყო მუშაობას ძველების აღდგენა-რესტავრაციისათვის. საზოგადოების ფართო მონაწილეობით უნდა განისაზღვრებოდეს პირველი რიგის ობი-

ექტები. სამუშაო უწინარეს უყოლია, ამ ძველებზე უნდა ტარდებოდეს, რომელიც აღდგენა-რესტავრაცია მომავალში შეუძლებელი იქნება უფრო გეგმავლობითად და უპირობოდ უნდა გამოიყენოს საზოგადოების შესაძლებლობანი, უზრუნველყოთ სახსრებისა და ძალების კონცენტრაცია, არაერთი არ არის გამოთვლებული ეს ფაქტი, რომ საქართველოში ამდამად წლის განმავლობაში სარესტავრაციო სამუშაოები საშუალოდ 130 ძველზე ხორციელდება. საშუალო სახარტავალიცხო ღირებულება ერთ ობიექტზე გაანგარიშებით კი 110 ათას მანეთს არ აღემატება, ხოლო რესტავრაციის ხანგრძლივობა 4 წელს უდრის. ერთი ძველის აღდგენაზე ჩვენში საშუალოდ ათი კაცია დასაქმებული.

სამუშაო ძალებისა და სახსრების მრავალ ობიექტზე დაქსაქვის შედეგია, ის, რომ ბევრი ძველის რესტავრაცია წლების განმავლობაში ჰიანურდება. მაგალითად, თბილისის ათ წელიწადს გრძელდებოდა ზარზის ეკლესიის რესტავრაცია. აღდგენა არ დაწყებულა ბოკრომის არქიტექტურული კომპლექსის სარესტავრაციო სამუშაოები, თუმცა მისი პროექტი ენთუზიასტებმა დღეი ხნის წინათ უსასყიდლოდ შეასრულეს. უკვე იოქვა გულისტკივილით, რომ აქამდე ვერ მოხერხდა გელათის უნიკალური მონუმენტის აღდგენა.

განსაკუთრებით მწვავედ დგას სარესტავრაციო სამუშაოთა ხარისხის გაუმჯობესების ამოცანა. ბევრი ძველი აღდგენილად ითვლება, თუმცა სპორექტო და სამშენებლო სამუშაოთა უზარისხოდ შესრულების გამო ისინი კვლავ კატასტროფულ მდგომარეობაშია და სასწრაფოდ აღსადგენია. მაგალითად, ბოლნისის სიონში ისევ ჩამოღის წვიმა, შესაკეთებელია აჭარის თაღვანი ზიებები და სხვა ძველები.

ყოველ ასეთ ფაქტს სათანადო შეფასება უნდა მიეცეს, მკაცრად მოეციხოთ საზინსტროგება და უწყებებსაეც, პროექტის ავტორებსაეც და მშენებლებსაეც პარტიულ და სამეურნეო ზღმამდუნელებსაეც ადგილებზეც და ცენტრშიც. დაუშვებელია ისტორიის, კულტურისა და ბუნების ძველების რესტავრაციისადმი ასეთი გულგრილი დამოკიდებულება. რა თქმა უნდა, ამაში მეტი პრინციპულობა უნდა გამოიჩინოს თვით საზოგადოებამ, ხმადალა უნდა თქვას მინთავისი ავტორიტეტული სიტყვა. ყოველივე ამას იმიტომ ვამბობთ, იმიტომ გავხსენებთ ეს ფაქტები, რათა უფრო გეგმავლობითი და მდგრადი გახდეს საქართველო, უზარისხო მუშაობა სათანადო

შედგეს ვერ მოგვიტანს. დასახული გეგმები, პროგრამები ქალაქში კი შესრულდება, მაგრამ მთავარი არ იქნება მიღწეული — კვლავ მოგვიტანება მათ-მართა ადგილი ძველების რეტეპრაცია.

ქართული ხალხს მრავლად აქვს თავისი მატერიალური და სულიერი კულტურის ძველები რესპუბლიკის ფარგლებს გარეთაც — ჩვენს ქვეყანაშიც და უცხოეთშიც. აქ სახეებით სწორად აღინიშნა გ. ლამბაშიძემ, რომ საზოგადოების თვალსაზრისით არაა უნდა იყოს თითოეული მათგანი, საზოგადოება უნდა კვირავდეს მათ ქართველი კაცის ნამაგარს უვლადან — ჩვენშიც და უცხოეთშიც.

სამწუხაროდ, ჭრს კიდევ საკმარის მუშაობას არ ვაწევი ჩვენი ქვეყნის სხვა რესპუბლიკებში არსებული ქართველი ხალხის მდიდარი ისტორიულ-კულტურული მემკვიდრეობის შესწავლის, შენარჩუნებისა და მოვლა-პატრონობისათვის. რაც შეეხება უცხოეთში მიმდინეულ ქართული კულტურის კერებს, ისინი ფაქტობრივად მოკლებულია საზოგადოების მხრუნველობას. ნაკლებად გამოიყენება, ან საერთოდ არ გამოიყენება მათი შესწავლის, ფიქსაციისა და კონსერვაციისათვის საზღვარგარეთის ქართველოლოგიურ ცენტრებთან, საქართველოს ისტორიისა და კულტურის დანატრეხებულ უცხოელ მეცნიერებთან, სხვა გამოჩენილ ადამიანებთან კონტაქტები.

სწორედ ამის შედეგია ის, რომ დღემდე აღურიცხავია რესპუბლიკის ფარგლებს გარეთ მდებარე ძეგლები.

ვაშედოვნებთ, საზოგადოება მჭიდროდ ითანამშრომლებს კულტურის სამსახურს ფონდთან, მის რესპუბლიკურ და სხვა რეგიონალურ რგოლებთან ჩვენი რესპუბლიკის ფარგლებს გარეთ, განსაკუთრებით უცხოეთში არსებული ქართული კულტურის ძეგლებზე კონტროლის დაწესებისათვის, იქ დაცული ლიტერატურისა და ბელოვნების ნიმუშების, არქივებისა და სხვა დაწესებულებებში ქართული კულტურის ფასეულობათა გამოვლენის, აღრიცხვისა და სამშობლოში დაბრუნებისათვის.

სერიოზულ საყვედურს იწვევს ისიც რომ, რესტავრაციის დამთავრების შემდეგ საზოგადოება ნაკლებად ინტერესდება მისივე ხაზრებით აღდგენილი ძეგლის შემდგომი ბედი-იღბლით, იგი თითქმის ქრება მისი თვალსაწიერიდან. ჩვენი აზრით, რესტავრაციამდე და რესტავრაციის შემდგომაც საზოგადოება უნდა იყოს ძეგლის მხრუნველი ბატონ-პატრონი. იგი უნდა განსაზღვრავდეს მშრომელთა ფართო მი-

წარწევებით აღდგენილი ძეგლის ახალ დანერგვას, ფუნქციას, მაკრად მოკვლავდეს კვლავ წარმოება-დაწესებულებებს, რომლებიც, მრავლად, უსულავლოდ გაიღებინა რესტავრატორთა ურთულესი შრომის შედეგებს.

გარდაქმნა, უწინარეს უკვლისა, საქმისადმი ახლებური მიდგომის გულისხმობის, ალბათ, საქირთა ძეგლების რესტავრაციის დარგშიც ვიფიქროთ მუშაობის ახლებური ფორმების დანერგვაზე. ჩვენი აზრით, სარესტავრაციო სამუშაოების დადების შემკვიდრავებსა და ხელისხმობის ახლებების უფლოდ შეუწყობდა ხელს სპეციალური ჩარაზე გადასვლა, სეზონის ნაცვლად, სამუშაოების მთელი წლის მანძილზე ჩატარება.

ურიგო არ იქნებოდა, აგრეთვე, საზოგადოებასთან ჩამოყალიბებული მარტრონა უბანი, ან სახელმწიფო, რომელიც სპეციალური მოვლამის ოპერატიულ სამუშაოებს შეასრულებდა. მსგავსი გამოცდილება აქვს რუსეთის ძეგლთა დაცვის საზოგადოებას, სადაც დიდი ხნის წინათ შექმნა ასეთი სახელმწიფო.

— საზოგადოების უფრადლების გარეშე არ უნდა რჩებოდეს არც ერთი საქობი, რომელიც ჩვენი მატერიალური თუ სულიერი კულტურის ძეგლებს შეეხება. მაგალითად, ახლა რესპუბლიკაში უკვლის აწუხებს ტრანსპეკაციის რკინიგზის მაგისტრალის მშენებლობასთან დაკავშირებით ჩვენი არქეოლოგიური, ისტორიულ-კულტურული თუ ბუნების ძეგლების დაცვა-შენარჩუნების პრობლემა. ეს კარგად იგრძნობოდა ყრილობის დელეგატების გამოსვლებშიც. ცხადია, წარსულში, ბუნებისთან შეხების გარეშე შეტად ძნელი იქნება ასეთი დიდი ნაგებობის, ასეთი გრანდიოზული მშენებლობის განხორციელება. ეს იმიტომაც ვაჩვენებთ, რომ მშენებლებს შეტად მძიმე პირობებში, შეტად რთულ პირობებში მოუწევთ მუშაობა.

უკვლავაც ეს დიდ და საპასუხისმგებლო ამოცანებს აყენებს საზოგადოების წინაშე. საქირთა უკვლავმხრავ შევისწავლოთ ეს მხარე, რომელიც მდიდარია უნიკალური ისტორიული ძეგლებით. უკვლავაფერი უნდა ვიკონოთ იმისათვის, რათა სრულად შევინარჩუნოთ მისი კულტურული მემკვიდრეობა, ისტორიულად ჩამოყალიბებული, ღანდამუტთან შერწყმული ისტორიის, კულტურისა და ბუნების შესანიშნავი ძეგლები.

ამ მხრაც დიდად უნდა გაიხარკოს საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტი და რესპუბლიკის მინისტრთა სამსახურის საგანგებო დაწესებულებათა შექმნილი კომისია. მან სპეციალისტების, ფართო საზოგადოებრიობის აქ-

ტიური მონაწილეობით კოორდინაცია უნდა გაუწიოს მთელ ამ მუშაობას, რომელიც უნდა განხორციელდეს როგორც რესპუბლიკის შიგნით, ისე მის ფარგლებს გარეთ მშენებარე მაგისტრალის მიმდებარე ტერიტორიაზე არსებული ძველების შესასწავლად. აღწერა-ფიქსაციისა და დაუზიანებელი სახით შენარჩუნებისათვის. მაქსიმალური ეფექტიანობით უნდა გამოვიყენოთ ეველა ის საშუალება და სახსრები, რომლებიც გამოუყოფილია ამ მიზნით და, რაც მთავარია, ამ მუშაობას არ უნდა ჰქონდეს ერთგვარი, კამპანური ხასიათი. დადებითი გადაწყვეტა უნდა ჰქონდეს ეველა ამ საკითხში, რომელიც ამ მაგისტრალის მშენებლობის პროცესში წამოიჭრება. ასეთივე მზრუნველ დამოკიდებულებასა და გაფრთხილებას მოითხოვს სხევი და მისი შემოგარენი, სოფელი ჭერემი. საქართველოს ბევრი სხვა კუთხე და დასახლებული პუნქტი, ამის შესახებაც სავსებით სწორად ითქვამს დღეს ურილობაზე.

უდიდესი ეროვნული მნიშვნელობის საქმეა ქალაქმშენებლობითი თვალსაზრისით უნიკალური კულტურული ცენტრების (თბილისი, მცხეთა, თელავი, სიღნაღი, ქუთაისი, ბათუმი, ფოთი, სოხუმი, გორი, ახალციხე, ქალაქი-ჯორჯთბილი; გურია, ბორჯომი და ა. შ.) ისტორიულად ჩამოყალიბებული იერ ხაზის მათი განუმეორებელი კოლორიტის შენარჩუნება. ქალაქების რეკონსტრუქციისა და კეთილმოწყობის სოციალური გარემოს გაქანალების ურთულესი გლობალური საკითხების გადაწყვეტილებას უფოოდ უნდა ვუახსოვდეს, რომ ჩვენი თანამედროვე მშოლოდ მაშინ მოგვიწოდებს მშობლიური ქალაქის განახლებისათვის გაწეულ მუშაობას თუკი ურველმზრავ იქნება გათვალისწინებული ტანკამბ მემკვიდრეობითობა, პარმონიულად შენარჩუნება მრთმანეთის წარსული და ტანამბლ-არმამობა, არ ღიარდვევა მხატვრულად და მხატვრიულად ღირებულნი, ისტორიულად ჩამოყალიბებული განაშენიანება, ამორტინირებული შენახა-ნაგებობათა შეცვლისას არ გვოდლატებს ტაქტი და ზომიერება, შენარჩუნებულ იქნება ქალაქის არქიტექტურული სახე, განუმეორებელი სილუეტები, ქუჩების, უბნების მოედების ძირითადი გეგმარებითი სტრუქტურა. ჩვენს ქალაქებს, მათ განუმეორებელ სახეს არა ერთი და იგი თანაობა არა ერთი და იგი საუყუნის განმავლობაში ქმნიდა. ამიტომ არ შეიძლება ერთ ან ირ კაცს, გარკვეულ ჭკუფს, თუნდაც ერთ უველაზე ავტორიტეტულ დაწესებულებას შეინადოთ მათი რეკონსტრუქცია-რეგენერაციის საკითხების გადაწყვეტა. ამ საქმეში

მთელ ჩვენს საზოგადოებრიობასთან ერთად, უველაზე მჭიდროდ უნდა თანამშრომლობდეს ძველთა დაცვის საზოგადოება, ძველთა დაცვისა და გამოყენების მთავარი სამეცნიერო საწარმოო სამმართველო, სახმუნნი, რომელიც, სამწუხაროდ, წაყლებ უწარადლებას აქციეს ამ საკითხებს. ქართული ხელოვნების ისტორიის ინსტიტუტი, ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტი, მასთან არსებული რესპუბლიკური არქეოლოგიური ცენტრი, საქართველოს პოლიტექნიკური ინსტიტუტი, თბილისის სახმატვრო აკადემია, და რასაკვირველია, მთლიანად რესპუბლიკისა და ქალაქის საზოგადოებრიობა, ვისთვისაც ძვირფასია თავისი ერის ისტორიულ-კულტურული მემკვიდრეობა.

ბევრი კეთილი სიტუკი თქმულა ამ შოლოდოს ძველი თბილისის აღდგენა-განახლების მიზნით ჩატარებულ სამუშაოთა არქიტექტურულ-მხატვრულ ღირსებებზე. ამ შაალი მუფახების გამოხატულება ისიცაა, რომ იგი უწადგენილია სახელმწიფო პრემიაზე. მაგრამ შევებამ არ უნდა შეუქმნას ამ საქმის თავკაცებს თვითდაქრებულობისა და შემოქმედებითი უსოდველობის გრძნობა.

პარტული პრპიტმტპრბს ეს, უწინარეს ურველისა, ბალხური პრპიტმტპრბს, ბალხური მემკმამედებაა, ხალხის სულისა და მრწამსის გამოხატულებაა. ამიტომაც საჭირო რეკონსტრუქცია-რეგენერაციასთან დაკავშირებულ თუნდაც უველაზე უწინაშენილო საკითხების გადაწყვეტილის აქტორად მოვწოდოთ საზოგადოებრიობა, ურველმზრავ გავითვალისწინოთ მათი შრი, გამოვჭენოთ შემოქმედებით პროცესში მოსახლეობის ფართო მონაწილეობის ეფექტიანი ფორმები, არ შეიძლება მშრომელი აქტიური მონაწილეობითაც პასიურ მონხმარებლებად, უბრალო შეთვალურებებად გადავაქციოთ.

დღეს უადრესად გაუართოვდა თვით ცნების — „ძველი“ — შინაარსი, უველაფერი რაც ხალხს შეუქმნია, ხალხის ისტორიის, მისი კულტურის, მისი მრწამსისა და მშოფლმხედველობის მატერიალური გამოხატულებაა, მშოლოდ და მშოლოდ მისი კუთვნილებაა. სხამლმწინმრთიკავს ჩანენი კულტურული მემკვიდრეობის უპილზ მონანკრპარს მონუმენტური ნაგებობებიდან დაწეებული ეისტკლარული მემკვიდრეობით დამთავრებული. ეროვნული მემკვიდრეობის თითოეული ნიმუში საოუთ მოპერობას მოითხოვს. არავის არა აქვს უფლება შეზღალოს მისი პირველსახე, პირიქით, ჩვენი კოდნა, შაღალი პროფესიონალიზმი, სოცარული წარსული-სადმი უნდა მოვიმარკვოთ იმისათვის, რათა

ძველი გავათავისუფლოთ მისთვის უცხო, ისტორიის მანძილზე დამატებული უცხო შრეებისაგან. უკვლა ვისაც კი რაიმე კავშირი აქვს ჩვენს კულტურულ მემკვიდრეობასთან, ვალდებულია აწვარაწი გაუწიოს ამ გარემოებას. სამწუხაროდ, ქალაქმშენებლობის თუ არქიტექტურის, ლიტერატურისა თუ მუსიკის სფეროში ჭრად კიდევ უხვდებით ამ უაღრესად პრინციპული მოთხოვნის უგულვებელყოფის შემთხვევებს, რასაც საზოგადოებრიობამ, შემოქმედებითმა კავშირებმა, ყველამ, ვისთვისაც ძვირფასია ერის კულტურა, პრინციპული ბრძოლა უნდა გამოუცხადოს. აქ უკველგვარი კომპრომისი დალატს ნიშნავს. საეცხეთი სწორად შენიშნა ეს ჩვენს ურალობაზე თ. კილაძემაც.

ჩვენ არ გვინდა ამა თუ იმ სახალხო დღესასწაულისათვის სახელდახელოდ შექმნილი, გარეგნულად ბრწყინვალე ბუტაფორიები, რომელ პატრიოტიზმზე და მამულეშვილურ გარჯაზე შეიძლება ღმარაქი, თუკი „თბილისის“ დღესასწაულისათვის ისევ აღზადგენი და შესაყობებული ზღვბა რესტავირებული თუ რვევნირბული ქუჩები და ნაგებობები, როცა ძველი თბილისის რეკონსტრუქციის ნაშენებია უცხო ერის, ე. წ. თანამედროვე ნაგებობები და ქუჩები. ვანა დასაშვებია, რომ ფართოდ რეკლამირებულ ე. წ. სარკონსტრუქციის სამუშაოთა ჩატარების შედეგად ძველ თბილისს თითქმის არ შემატებია არც ერთი ისეთი ბინა, ქუჩა, უბანი თუ ყვარტალი, სადაც დასუღია რკონსტრუქციარეგენერაციის უპირველესი მოახზვნა — შენარჩუნებულია ისტორიულად ჩამოყალიბებული მხატვრული საზე და გაქანაღებულია მოსახლეობის საცხოვრებელი პარამები.

საქართველოს სახმშენმა, ძველთა დაცვისა და გამოყენების მთავარმა სამმართველომ, თბილისის საქალკო საბჭოს აღმასკომმა, სხვა დაინტერესებულმა უწყებებმა უნდა დაანქარონ დედაქალაქის ცენტრისა და ძველი ქალაქის დაგეგმარების ხაროვეტო სამუშაოები, რაც მიუტყვებლად ქანარღებმა. ამის გარეშე შეუძლებელი იქნება ქალაქის განვითარების გენერალური გეგმის რეალზაცია. ამის თაობაზე შარშანდ გვირნდა საუბარი სსრ კავშირის სახმშენისა და საქართველოს სახმშენის კოლეგების გაერთიანებულ სხდომაზე, მაგრამ საქმეს სასიკეთო პირი ჭრად კიდევ არ უჩანს. უნდა აღკვეთოს თვითნებობის, აღრე მიღებულ დადგენილებათა და გადაწყვეტილებათა იგნორირების შემთხვევები, ყოველი ასეთი ფაქტი მკაცრი პარტიული შეფასებისა და საზოგადოებრივი მსჯელობის საგანი უნდა გახდეს.

მიუხედავად იმისა, რომ ქალაქის ისტორიული ნაწილის დასაცავად შექმნილია სხვადასხვა პეკცია, სულ ახლახან დაანგრინე შახაბლის, ივერის, თუშანიანის, გერცენის, დუშეთის, ჩალაუანის ქუჩებზე არქიტექტურული და ისტორიული ღირებულების მქონე შენობანაგებობანი, მდიციანის მუშკათა სახლის მშენებლობას შეეწირა XIX-XX საუკუნეების ხუროთმოძღვრების სანტარესო ნიშნუი — ზეაგუროვის ქუჩაზე მდებარე სახლი.

ისე ზომ არ გამოდის, ერთი ხელით ვაწადებთ დადგენილებებს, მეორეთი კი ვანგრევეთ ისტორიულ შენობებს.

ისტორიულ-არქიტექტურული ძველებით, რომელთა ხერთო რიცხვი 20 ათასს აღემატება, მდიდარია ჩვენი რესპუბლიკა, თითოეული ქალაქი, რაიონი, სოფელი. ადგილობრივი ძალეებით, მშრომელთა ინიციატივითა და მცდელობით ბევრი ძველი იქნა რესტავირებული, გაუქარნია მათგან მისაკვლელო გზები, კეთილმოეწყო მიშებარე ტერატორია. ქუთაისში თითქმის მთელი ქალაქის მოსახლეობა მონაწილეობდა ფართო მასშტაბის არქეოლოგიურ და სარესტავრაციო სამუშაოებში. იგივე ითქმის კასპის, წალენჯიხის, სავარქოს, და ზოგიერთ სხვა რეგიონზე, საშწუხაროდ, უკვლა რომ ერთკვთა კარგად მატრიალური და სულიერი კულტურის ძველების დანიშნულებაში. მათ აღდგენა-შენარჩუნებზე ზრუნვა მეორეხარისხოვან საქმედ მიანათ. იქ, სადაც ადგილობრივი პარტიული, საბჭოთა კომკავშირული ორგანოები ისტორიულ-კულტურული მემკვიდრეობისაგან გულგრად დაპოედებულებას იჩენენ, არ ინტერესდებიან ძველთა დაცვის საზოგადოების, სხვა იდეოლოგიური დაწესებულებების მუშაობით, მოსახლეობის მონაწილეობა ქართული კულტურის ძველთა მოვლანპარტონობაში მხოლოდ საწევროს გადახდით შემოიფარგლება, თუმცა სრულყოფილად ყველგან ეხეც ამ ზერხდება. ზოგჯერ, ადგილობრივი ორგანოების გულგრალობით, უმატრონოდ მიტოვებული ძველები უსაქმურთა თავყრილობის ადგილად აქცევა. ამით თითქოს უსიტყვო სანქცია გაიყემა მათი დაწანებისა და განადგურებისათვის. რამდენიმე ხნის წინათ დაუდგენელმა პირებმა სოფელ შინდისში ცეცხლი გაუჩინეს XVIII საუკუნის ნაგებობას — ნიკოლოზ ბართაშვილის მამისეულ სახალეს, სადაც განჩარბული იყო ამ დიდი პოეტის მუწუემის ფილიალის გახსნა. ისტორიული ძველებისა და სხვა კულტურულ მემკვიდრეობათა შენარჩუნებისათვის ზრუნვა სსრ კავშირის მოქალაქეთა ვალი და მოვალეობაა, — აღნიშ-

წელი სსრ კავშირის კონსტიტუციის 45-ე მუხლში. სწორედ ამ კონსტიტუციურ მოთხოვნას ემყარება კანონი ძველების დაცვის შესახებ.

ყოველივე ეს ადგილობრივი პარტიული და საბჭოთა ორგანოებისაგან, უწინარეს უოვლისა, სამართალდამცველი ორგანოებისაგან მოითხოვს მკაცრი პარტიული და ადმინისტრაციული რეგულირების გარეშე არ დატოვოს ხალხის მატერიალური და სულიერი კულტურის ძველების ზღუდვის არც ერთი ფაქტი. უთუოდ უნდა გამოვავლინოთ და მკაცრად დავსაჯოთ ისინი, ვინც შეამოწმებლობს უპარტახს ისტორიულ-კულტურულ მემკვიდრეობას.

ამ ბოლო დროს რესპუბლიკის ზოგიერთ რეგიონში ერთმა დამაყოქრებელმა უცხო ვაჭარმა მამაც იწინა თავი. ფართოდ გაიდა ფეხი ახალი ფსევდოისტორიული ძველების მშენებლობის პრაქტიკაში. ჩვენი არქიტექტორებისა და მხატვრების ხელშეწყობით, ზოგიერთი ხელმძღვანელი რაღაც ახალ „ძველებურ“ კოშკებს, რაღაც ახალ ფსევდოისტორიულ ნაგებობებს აშენებს. ვის სჭირდება პატრიოტული გრძნობების ასეთი ხელშეწყობა, იაფუასიანი საშუალებებით გაღვივება? განა ძნელია იმის გაგება, რომ არ შეიძლება სეანური კოშკის (უფრო სწორად, მისი იმიტაციის). ანდა კიდევ სხვადასხვაინარი ფაქტის სხვადასხვა რაიონში მშენებლობა, თბილისური აივნების XIX საუკუნის ქუთაისისათვის დამახასიათებელ საცხოვრებელ სახლებზე მიშენება. განა ძნელია იმის გაგება, რომ უოველივე ეს ძველია დაცვისა და პროპაგანდის კეთილმოიღობის იდეის გუალებობა? საწუხარო ისაა, რომ იმაში იხარჩება დიდი ხანსრები, იფლანგება დრო და ენერგია, მიზანი კი მოუღწეველი რჩება.

მოელი საზოგადოებრიობა ხედავს რაოდენ დიდ და საწვილწვილო საქმეს აკეთებს ძველია დაცვისა და გამოუენების მოთავარი სამმართველო, რომელსაც წლების განმავლობაში უნარიანად უძღვება ჩვენი სახელოვანი მოქალაქე, უფელასათვის საუერელი ადამიანი, საბჭოთა კავშირის გმირი, პროფსორი ი. ციციშვილი. შეიძლება ითქვას, რომ სამმართველოს სახით ჩვენი ხალხის ისტორიულ-კულტურულ მემკვიდრეობას დღეს ჰყავს დიდი მოამაგე და კირის უაალი. ძველია დაცვისა და აღდენის საქმე დაუენებელია სწორ სახელმწიფოებრივ დონეზე. ახლა უკვე არავის ეპარება ევეი იმაში, რომ დრომ გამართლია არსებობა ასეთი ორგანიზაციისა, რომელიც ჩვენს ქვეყანაში პირველად საქართველოში შეიქმნა. მოთავარი ისაა, რომ ამით შესაძლებელი გახდა სახელმწიფო და საზოგა-

დოებრივი ორგანიზაციების ძალისხმევის უფრო მკიდროდ გაერთიანება, ინტეგრაცია, აღმოაფხვრება, უკეთ წარმოიჩინოს ასეთი მნიშვნელოვანი გორც დადებით, ისე უარყოფით მხარეს. ერთი კი ფაქტია — ასეთი ორგანიზაციის შექმნით ძველების აღდგენა, მათი მოვლა-მკურნალობა როგორც სპეციალური სახელმწიფო ორგანოს, ისე ფართო საზოგადოებრიობის ზრუნვის საგანი გახდა. ამის შესახებ კარგად იცის ჩვენმა საზოგადოებრიობამ. ამიტომ ვუფერბობთ, არ უნდა იყოს საქირაო გაყეთებულ საქმეებზე დაწეროლებით საუბარი. უკეთესი იქნება უფრო მეტი უურადლება სამომავლო ამოცანებს დავუთმოთ.

უწინარეს უოვლისა, უფრო გვემარაოებრივ, სისტემური ხასიათი უნდა მიეცეს სამმართველოს საქმიანობა. შესაბამის საშეცნიერო-კვლევით დაწესებულებებთან, დაინტერესებულ სამინისტროებთან და უწეებთან, ადგილობრივ პარტიულ და საბჭოთა ორგანოებთან მკიდრო თანამშრომლობით უნდა შეუშუაყდეს ისტორიის, კულტურის და ბუნების ძველების, მატერიალური და სულიერი კულტურის სხვა სხეულობათა აღწერის, მასპორტიზაციის, რესტავრაციისა და გამოყენების პერსპექტივისათვის გათვალისწინებული გრძელვადიანი პროგრამა. ეს ხელს შეუწყობს მუშაობაში სტიკიურობის, შემიზღვეოების ელემენტების დამღვებას. ასეთი ფაქტები კი, სამწუხაროდ ქერქერობით საქმოდ გვაქვს. 20 ათასზე მეტი ძველიდან დღემდე არ არის მასპორტიზებული 2300 ძველი. უფრო მეტიც, მოუგადებელია ასეთი რესტავრირებული ძველების აღრიცხვის საქმეც.

სამმართველოს მართებს გააძლიეროს სახელმწიფოებრივი კონტროლი და მომთხოვნელობა ქალაქმშენებლობითი ხასიათის ძველების ზელ-უოფისათვის, — რესტავრაციის ჩატარებისას მათი პირვადელი ხახის დამახინჩებისათვის. იგი უფრო მეტად უნდა ზრუნავდეს ძველების რესტავრაციისათვის სახელმწიფოს მიერ გამოყოფილი ხახსრების რაციონალურად და სრულად გამოუენებაზე. საქირაა ამ საქმეში დამიერდეს მკაცრი სახელმწიფო დისციპლინა. უპანასკნელ სამ წელიწადში სამმართველოს 214 ათასი მანეთის სახელმწიფო კაპიტალური დანდებმა გამოუყო, მაგრამ ამ თანხის მხოლოდ 77 პროცენტი იქნა ათვისებული, ხოლო, მთლიანად მეთეუ ზეოწლებში სამშენებლო-სამონტაჟო სამუშაოებისათვის გამოყოფილი ხახსრების ათვისების მაჩვენებელი 29 პროცენტს არ აღეზატებოდა. შეშუოთებას იწვევს ის, რომ ეს მაჩვენებელი უკანასკნელ წლებში არათუ არ უმჭობნდება, არამედ უარესდება კიდევ.

რესპუბლიკაში იგრძნობა რესტრუქტურითა კვალიფიკაციური კადრების ნაკლებობა. ამის თაობაზე დღეს უკვე ითქვა ურილობაზე მართალია, ერთ-ერთ პროფტექნიკურ სასწავლებელში სპეციალურად აშკარდებენ ახალგაზრდა რესტრუქტორებს, მაგრამ მათ შორის ცოცხა ხალხურ ბელადობას დაუფლებული ქვისმთლილები, კალატორები, დურგლები, შვედლები და სხვ. არ ამაყოფილებს გაზრდილ მოთხოვნებს სამხატვრო აკადემიის შესაბამისი სპეციალისტების კურსდამთავრებულთა პროფესიული მომზადების დონე. უკველადე ამაზე აკადემიის, შესაბამისი პროფესიულ ტექნიკური სასწავლებლის ხელმძღვანელობასთან ერთად, უნდა ვიფიქროთ ჩვენც და, რასაკვირველია, სამმართველომაც და თვალმა საზოგადოებრიობამაც.

ფართოდ უნდა დაიჭრავს, კვალიფიკაციის ამაღლების მიზნით, ჩვენი ქვეყნის ცნობილი ცენტრებში, აგრეთვე საზღვარგარეთ სპეციალისტთა მივლინება-სტაჟირების პრაქტიკა. ეს საკითხი აქ სავსებით სწორად დაეუბნა აკადემიკოსმა ვ. ბურბაქემ, ამ მიზნით, აღბათ, საჭირო იქნება შექმნათ რესტრუქტურითა სპეციალური გზაუბრი, მოვაგვაროთ საზღვარგარეთ მათი მივლენების საკითხი, ეს საშუალებას მისცემს ჩვენს რესტრუქტორებს გაეცნონ თავიანთ უცხოელ კოლეგებს, დაეუფლონ მათ გამოცდილებას, მსოფლიოში მოწინავე ტექნოლოგიას.

მატერიალური და სულიერი კულტურის ძეგლების რესტრუქტურაზე დასაქმებული მშრომელები დიდ საშეღავნებელი საქმის აკეთებენ. ასეთი გარკა კი შესაბამის მატერიალური და მორალური სტიმულირებას მოითხოვს. ვადასახედა სხვა მრავალი საკითხიც. მაგალითად, რითაა გამართლებული, რომ ჩვეულებრივ მშენებლობაზე მომუშავე ქვისმთლილის საენისო ასაკი ნაწილით განისაზღვრება, სარესტრუქტურა ადგილზე სამუშაოებზე დასაქმებულისა კი — ნიწლით. ჩვენი აზრით, ეს პირიქით უნდა იყოს. თუკი ნამდვილად გვინდა ამ დარგის წინა პლანზე წამოწევა, უკეთესად, მტვი ოდენობით შრომას სწორად ძეგლების აღდგენა-რესტრუქტურაზე მომუშავე აღმანებს უნდა ვუნაზღაურებდეთ.

საქორთა უფრო ფართოდ გამოვიყენოთ მატერიალური და სულიერი კულტურის ძეგლების დაცვისა და რესტრუქტურის საქმეში საზოგადოებრივი ინიციატივა, საზოგადოებრივი ენერჯია. რა თქმა უნდა, აქ სრულიად უნდა გამოირიცხოს რაიმე შემთხვევითობა, სუბიექტივიზმი, წარმატების თავი და თავი მხოლოდ ენთუზიაზმი როდია. დაუშვებელია უკონტროლოდ მი-

ვანდით ეს დიდი ეროვნული საქმე ყველა მსურველს, დელტანტს, საქმის არმსურველს მიანებს, ამან შეიძლება აუნაზღაურებელი შედეგები მოგვცინოს.

მუშაობა სისტემურ საფუძველზე უნდა დავამყაროთ. ეს კი ძველია დაცვის საზოგადოების, სამეცნიერო-საწარმოო სამმართველის უპირველესი მოვალეობაა. ვინა არ შეიძლება უფრო აქტიურად და ფართოდ მოვაზიდოთ ძეგლების რესტრუქტურისა და აღდგენის საქმეში შემოქმედებითი ინტელიგენციის გამოჩენილი წარმომადგენლები, მხატვრები, არქიტექტორები, სხვა დარგის სპეციალისტები. ეს ხომ თითოეული ჩვენთაგანის მოქალაქეობრივი, კეთილშობილური და საპატიო მოვალეობაა.

ჩვენნი წარსულის, თანამედროვეობის და მომავლის უწინარეს ყოვლისა მომხმარებელი — ახალგაზრდობის ექსპრესია. ამიტომაც უნდა ვიღავნოთ უფრო აქტიურად ყველამ — საზოგადოებამაც და სამეცნიერო-საწარმოო სამმართველომაც, პარტიულმა და საბჭოთა ორგანიზებამაც — იმისათვის, რომ ჩვენი ახალგაზრდობა უფრო მეტი სიყვარულით განამსკვალოს ძეგლებისადმი, გამოუმუშავდეს ჩვენს საბელადო წინაპართა სხვისისა და ნაღვაწისადმი ღრმა პატივისცემის გრძობა, უფრო აზლოს მივიდეს ჩვენს ისტორიულ წარსულთან, შეიგნოს მისი არსი, მისი მნიშვნელობა თანამედროვეობისა და მომავლისათვის, ეს განუვითარებს მათ ქვეშაობრივ ეროვნული სამაყის გრძობასაც, რომლისთვისაც უცხოა ნაციონალიზმი, ვაწრო კარნაკეობა და ეთნობრობა.

ჩვენ ვვანაზრებს, რომ თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის, პოლიტექნიკური, სამედიცინო და სხვა ინსტიტუტების სტუდენტები, პროფესორულ-ტექნიკური სასწავლებლების მოსწავლეები გულმოდგინედ მუშაობენ ძეგლების აღდგენაზე. მაგრამ დღეს არც ეს არის საკმარისი. კიდევ უფრო მეტად უნდა წავახალისოთ ახალგაზრდობის ენთუზიაზმი, შევქმნათ მათ ადგილზე ნორმალური შრომისა და დახვეწების პირობები, აქტიურად დავეუკავშოროთ იგი შრომითი, სამართლებრივი და ინტერნაციონალური აღზრდის აპოკანებს.

სამწუხაროდ, უკველთვის სრულად არ ვითვალისწინებთ ამ უცილობელ მოთხოვნას. ამაზე მტკუველებს ჩვენი ურილობის შემაჯგენლობაც აღბათ, არ შევცდებით, თუ ვიტყვით, რომ დღეს აქ უფრო ფართოდ უნდა ყოფილიყვნენ წარმოდგენილი ჩვენი სტუდენტები, ახალგაზრდა მეცნიერ-მუშაეები, მოსწავლეები, მუშა და კოლმეურნი ახალგაზრდობა, ჩვენი მომავალი თაობა, ისინი, ვინც უნდა ეწიაროს ჩვენს ახ-

ტორიულ-კულტურულ მემკვიდრეობას, ვინც უნდა აღადგინოს და გაუფრთხილებდეს, ვინც უნდა იღვაწოს და გაისარჯოს იმსახურეს, რათა ეს ძეგლები ასევე სრულყოფილად ემსახურებოდეს მომავალს, ჩვენს შემდეგმ თაობებს.

არც ის უნდა დავივიწყოთ, რომ ობიექტების რესტავრაციაზე მუშაობა ახალგაზრდობის თავისუფალი დროის გონივრულად გამოყენების, ლიბოების, ნარკომანიის, სოციალურად საშიში სხვა მავნე ჩვევების თავიდან აცილების საუკეთესო საშუალებაა. რესპუბლიკაში ურველწლიურად ვლინდება ასობით ადამიანი, ვინც ნარკოტიკებს იღებს, მათი დიდი ნაწილი ახალგაზრდობაა, ხშირად — ინტელიგენციის წარმომადგენელთა შვილები, ვისთვისაც უცხო არ არის ნაციონალური ტრადიციების დაცვა-შენარჩუნების გრძობები. ჩვენს ისტორიულ ძეგლებს კი შეუძლია სწორ გზაზე დააუწიოს, სწორი მიმართულება მიხედოს ზოგიერთ გზადაციენილ ახალგაზრდას, წამოაშოროს მას უველადფერი ნეგატივი. რაც უცხოა ჩვენთვის ისტორიულადაც და ეროვნული თვალსაზრისითაც. საამისო კონკრეტული მაგალითები ბევრია, მაგრამ, ვფიქრობთ, აუცილებელი არ არის დღეს მათი დასახელება.

უველადფერი, რაც დაავიწყებულია ხალხის ეროვნულ, ისტორიულ ფასეულობებთან, უნდა დავიცვათ უღირსი ადამიანების ხელყოფისაგან არ უნდა მივაკაროთ ამ სფეროს საქმისნები და მაქინატორები, თაღლითები და სპეკულანტები, ძველთა დაცვის საზოგადოებას აქვს თავისი წარმომება და არ უნდა დავუშვათ, რომ იგი ვინმემ ანგარების მიზნით გამოიყენოს. უოველთვის მომხმაცენლობით და პრინციპულობით უნდა ვაფასებდეთ ასეთ მოვლენებს, არ უნდა ვუშვებდეთ არავითარ შედავას. ჩვენ მუდამ ვცდილობთ მაქსიმალურად გაუფრთხილდეთ კულტურის სფეროს, მისი მუშაკების, ჩვენი ინტელიგენციის წარმომადგენლების ავტორიტეტს. მაგრამ ზოგიერთი კულტურის მოვლენა თვითონაც უფრო მეტად უნდა უფრთხილდებოდეს თავის ავტორიტეტს, სამწუხაროდ, ჳერ კიდევ ბევრი დარღვევა კულტურის დარღვევებზე შეიძლება, რა თქმა უნდა, არ ეკადრება ამ სფეროს, ამ დარგს და არც აქ დასაქმებულ მუშაკებს. დღეს აქ კონკრეტულ მაგალითებს არ დავსახელებთ. აღბათ, გვაქნება სხვა შეხვედრებიც, კიდევ შევიკრიბებით სხვა აუდიტორიაში და აქ ერთობლივად დავაზუსტებთ ზოგიერთ საკითხს, გავმართავთ მხელებას და მის შედეგებს გავაცნობთ ფართო საზოგადოებრიობას.

როგორ პარადოქსულადაც არ უნდა მოგვეჩ-

ვენოს, დღემდე გადაუწვევებელ პარადიგმად რჩება ლამაზი, დასამახსოვრებელი ნაოსნიანი და შედარებით იაფი ურბანული ძეგლების დასაზღვრების საკითხი.

თქვენ გახსოვთ ერთი პერიოდი, როცა ქვეყნის ხელმძღვანელები გატაცებული იყო ჩვენი ბევრი ახალგაზრდა ხელოვანი. შემდეგ ეს გატაცება ხის დამუშავებამ შეცვალა, შემდეგ კიდევ სხვა. საბოლოო ჯამში, ამით უფოოდ დიდ და სასარგებლო საქმეს ჩაუვარა საფუძველი, მაგრამ, სამწუხაროდ, ამ კარგმა წამოწყებამ შემდგომში ვერ მსოვდა ფართო განვითარება. მნიშვნელოვანწილად ამითაა განპირობებული რომ დღეს ჩვენი გამოყენებითი ხელოვნება საკმაოდ დაბალ დონეზეა. ამჟამად შორსაა თანამედროვე ეტალონებისაგან თვით ძველთა დაცვის საზოგადოების მიერ გამოშვებული სუვენიერობიკრესპუბლიკის საწარმოებში მომშენებელ მატერიალები, დიზაინერები, ტექნოლოგები ნაყლებად გამოირჩევიან ქართული ხალხური რეწვის სახეობათა საფუძველიანი ცოდნით, ტრადიციული ფორმებისა და მოტივების შემოქმედებით გაზრებით. ხალხური ტრადიციების გათვალისწინება კი უფოოდ აამაღლებდა გამოშვებული ნაწარმის ესთეტიკურ ღირებულებას, ამასთან, ფართო პარაგანდას გაუწყდა ჩვენს ხალხურ კულტურულ მემკვიდრეობას.

ერთი უარყოფილია საურადადებო, — უველადფერი უნდა ეილწოთ იმსახურეს, რათა სუვენიერების წარმოებას, ამ დიდად კეთილშობილურ ეროვნულ საქმეს ღირსეული ხალხი წამოვიდა ხელოვანი ჩაუფხენ სათავეში.

ამჟამად იგარშობა მოწიდელო, მაღალკოლიგრაფიულ დონეზე გამოცემული ბუკლებების, გზამკვლელების, პლაკატების ნაყლებობაცუიქრობთ, ძველთა დაცვის საზოგადოებას ან უნდა გაუქარდეს ამ საკითხის მოგვარება. ამასთან დავაფიქრებთ აქ ზოგიერთმა ამხანაგმა სპეციალური გამოცემლობის შექმნის საკითხი დაუენა გულდასმით უნდა განვიხილოთ ეს შოხაზრება და ერთად გადავწყვიტოთ — უმკობდნი ახალი გამოცემლობის შექმნა, თუ მოქმედი გამოცემლობებისა და პოლიგრაფიული ბაზების უკეთ გამოყენება.

ჩვენი რესპუბლიკის მიწა, წყალი, ჰამარი თბავალბა ბუნების უველწაღ დიდი და უნიკალური ძმწლი. უველანი უნდა გაუფრთხილდეთ და სიმდიდრეს. შეურყენელი სახით შეევენარჩუნოთ იგი მომავალ თაობებს. ამის გარეშე რა ფასი ექნება ჩვენს მატერიალურ და სულიერ კულტურას.

ბუნების დაცვის პრობლემა კი ჩვენი ქვეყნის არც ერთ რესპუბლიკაში არ დგას ისე მწვავედ, როგორც საქართველოში. ამაში, ალბათ, დამერწმუნებთან მომხმე მოკავშირე რესპუბლიკები-დან ჩამოსული ტურმარებიც, რომლებიც აქ გულ-თიბი სიტყვებითაც გამოვდივან.

რითაა გამოწვეული ამ პრობლემის გამწვავება ჩვენში? უწინარეს ყოვლისა იმით, რომ ცუდად, უდიდრად წინდაუხედავად ვეკიდებით გარემოს. 1950 წლიდან 1949 წლამდე სახნავი ფართობები რესპუბლიკაში 2-ჯერ შევიკარდა. (სხვათა შორის, ასეთი რამ ჩვენი ქვეყნის არც ერთ მოკავშირე რესპუბლიკაში არ შეინიშნება). მხოლოდ ბოლო ათი წლის განმავლობაში არასასოფლო-სამეურნეო დანიშნულებით რესპუბლიკაში გამოიყო 180 ათასი ჰექტარი სასოფლო-სამეურნეო საფარული. მათ შორის 85 ათასი ჰექტარი სახნავი, გამოდის, რომ ჩვენში ყოველ ხუთ წელიწადში ერთი სასოფლო-სამეურნეო რაიონი უქმდება. გარდა ამისა, მიწების უფაირად გამოყენების გამო სამი ათეული წლის მანძილზე წყლებად ინტენსიურ ფართობებში გადაირიცხა 200 ათასამდე ჰექტარი სახნავი მიწა. შეათე ხუთწლეულში მიწების რეკულტივაციის სამუშაოები მხოლოდ 70 პროცენტით შესრულდა, 80-იანი წლების დასაწყისში ევროპულად-ბული „უპერსპექტივო სოფლების“ გაუქმების გამო ბევრი ნაყოფიერი მიწა ზურქნარებად და დაბად ინტენსიურ სათიბებად იქცა. თუ გავითვალისწინებთ ამასაც, რომ ქალაქშენებლობისა და სხვა სამშენებლო ობიექტებისათვის ყოველწლიურად 4500 ჰექტარზე მეტი მიწა გამოყოფა, არ უნდა იყოს ძნელი იმის გაგება, თუ რაოდენ არასაბარბილოდ გვაქვს საქმე.

გარდა ამისა, შავენ ნოთიერებებით გაბინტურებულია თბილისის, რუსთავის, ქუთაისის, ზესტაონის, კასპის სხვა რეგიონების სამეურნეო აუზი, სადაც მათი კონცენტრაციის დონე 4-8-ჯერ აღემატება ზღვრულად დასაშვებ ნორმებს. უკეთესი მდგომარეობა არც წყლის რესურსების დაცვის საქმეში შეინიშნება. სულ უფრო ღარიბდება რესპუბლიკის ფლორა და ფაუნა.

ერთი სიტყვით, მდგომარეობა მეტად მძიმე და საგანგაშოა. ეს შეშუოთება კარგად ეგრძნობა გავით „კომუნისტის“ გუმიწინადად ნომერში გამოქვეყნებულ სტატიაშიც, რომელიც დიდი დიდობის განაშენიანების პრობლემაზე შეეხებოდა. ალბათ, შტკიცება არ უნდა კარგად იყოს იმას, რომ ქალაქშენებლობითი თუ სხვა ხასიათის ღონისძიებათა განხორციელება ზოგან კი არ უნდა აყენებდეს გარემოს, არამედ აკეთილშობილებდეს მას. ამისათვის კი აუცილებელია ჩვე-

ნი არქიტექტორები, საპროექტო დარგის სულ-მსლვანელები, სხვა ორგანოები, მეტი გულუბნობით, მეტი პასუხისმგებლობით, მეტი პატრონული გრძნობით მოეციდონ ახალ მშენებლობასთან დაკავშირებული ყოველხევის გადაწყვეტას, საქონლა გამოირიცხოს ყოველგვარი სუბიექტივიზმი, — თვითნებობა, ახალი ობიექტი იმგვარად და იქ კი არ უნდა შენდებოდეს, ვისაც როგორც მოსურბება, არამედ ისე, რომ პროექტში კომპლექსურად, წინასწარად იყოს გადამწყვეტილი ყველა ურთიერთდაკავშირებული საკითხი. იგი სრულად უნდა აკმაყოფილებდეს არა მარტო დღევანდელი მისი, არამედ მომავალ თაობების მოთხოვნებსაც. უნდა უძლებდეს არა ერთი და ორი წლის, არამედ, თუ გნებავთ, საუწყუნის გამოცდასაც.

სამუშაოთ, ასეთ მიდგომას ყველა რადი იჩენს. ამაში გვარწმუნებს ჩვენი საპროექტო ინსტიტუტებს, სახელოსნობის, სხვა ორგანიზაციების ხელმძღვანელებთან შეხვედრებით. როცა მათთან ერთად განვიხილავთ ამა თუ იმ სანარმოს მშენებლობისათვის გამოყოფილი მიწის ფართობის საწარმს, ვრწმუნდებით, რომ არც პროექტის ავტორებმა და არც იმათ, ვისი დაკვეთითაც შენდება ეს სანარმოს, კარგად არ იციან როგორი იქნება, იგი რას გამოუშვებს დღეს თუ ხვალ. ნათქვამის საილუსტრაციოდ მხოლოდ ერთ მაგალითს მოვიყვანო.

დიდი დიდობით ერთ-ერთი სანარმოს მშენებლობისათვის გამოყოფილია არც მეტი, არც ნაკლები — 35 ჰექტარი მიწა. ასეცა იგი გათვალისწინებული თბილისის განაშენიანების გენერალურ გეგმაშიც. როცა ამ საქმის შესვერებებს დაუხვით კონკრეტული კითხვა, რა უნდა გააკეთოს ამ სანარმოს, რისთვის უნდა გააკეთოს, აუცილებელია თუ არა ამის გაკეთება, საქონლა თუ არა ასეთი ფართობის მიწა, აღმოჩნდა, რომ თურმე სავსებით სუყარისი ყოფილა ხუთიოდე ჰექტარი.

ცხადია, თუ ასეთ უპასუხისმგებლო, არახელმწიფობრივ დამოკიდებულებას გამოვიჩნეთ, სასიკეთოს ვერაფერს გავაკეთებთ, ვერაფერს ვარგებთ ვერც ქვეყანასა და ვერც ხალხს. აქ ყოველად დაუშვებელია აჩქარება, მოუთქმრებელი ნაბიჯის გადადგმა. უფრო მეტად უნდა დავეკითხოთ ხალხს, ჩვენს მშრომელებს რჩევა-დარიგება. მხოლოდ ასეთი მიდგომა აგვაცილებს თავიდან გამოუსწორებელ შეცდომებს. ამაზე სავსებით სწორად და სამართლიანად იყო საუბარი გავით „კომუნისტში“ ამას წინათ გამოქვეყნებულ ჩვენი სწავლული არქიტექტორის პროფესორ თ. კვიციანიას სტატიაში, აგრეთვე

არქიტექტორ ს. კანჭუჩაშვილის წერილში, რომელიც უკვე დაიბეჭდა.

საზოგადოების ფართო მსჯელობის საგანი უნდა გახდეს დიდი დიდობის განაშენიანების, ახალი სარკინიგზო მაგისტრალის მშენებლობის პრობლემები, სხვა სამომავლო ღონისძიებები, რომლებიც დაკავშირებულია ასობით და ათასობით მეტრით სასოფლო-სამეურნეო სავარგულებს არასასოფლო-სამეურნეო დანიშნულებით გამოყოფასთან. მხოლოდ ასეთი ფართო, საერთო-სახალხო განაშენიანება უნდა უძღვოდეს წინ საბოლოო გადაწყვეტილების მიღებას.

არ არსებობს ორი აზრი — ერის ისტორიისა და კულტურის ძეგლების რესტავრაცია დიდი ეროვნული საქმეა. შთამომავლობა უფროდ და ვერცხვებს იმას, რომ დაღუპვას გადაარჩინეთ ასეთლობით ასეთი ძეგლი. მაგრამ იგი უფრო მაღლივრი იქნება, თუ ამ ძეგლებს მომავალ თაობას გადაეცემთ არა როგორც წარსულის უტყუარ სიციცხლენაშქარად მატკიანეს, არამედ გაცოცხლებულ, ახალი შინაარსითა და ფუნქციებით გამდიდრებულ ეტრას, რომელიც აქტიურად ემსახურება თანამედროვეობას, ერის პატრიოტობას, ინტერნაციონალიზმს, ზნეობრივი და ეთნოტიკური აღზრდის დიდმნიშვნელოვან საქმეს. სწორედ ასეთმა მიდგომამ განაღდა შესაძლებელი ჩვენი მრავალი ისტორიული ძეგლის თანამედროვეობის სამსახურში ჩაყენება. არ ვიცი, შეიძლება უკვე არ იზიარებდეს ამ შეხედულებას, მაგრამ ჩვენი აზრით, ფოლკლორული ანსამბლი, რომელიც თბილისის წმინდა ნიკოლოზის ეკლესიაში მუშაობს, მეტად დიდ საქმეს აკეთებს — ემსახურება არა მარტო ჩვენი დედაქალაქის მშრომლებს, არამედ მის სტუმრებსაც. უკვე ტრადიციული გახდა ორღანული მუსიკის საღამოები ბიჭვანთის ტაძარში, რომელიც ასევე საყოველთაო, საერთო-სახალხო აღიარებით სარგებლობს. მშრომელთა მოწონებას იმსახურებს სამხატვრო გალერეაც, რომელიც მოთავსებულია ზუგდიდის მაცხოვრის ეკლესიაში, სასარგებლო საქმეს აკეთებს ბევრი სახალხო უნივერსიტეტი თუ სხვა კულტურული ეტრა. ავიღოთ, თუნდაც, იუპოთოს აკადემია, სადაც წლების მანძილზე წარმატებით მუშაობს კულტურის სახალხო უნივერსიტეტი.

ეს კიდევ ერთხელ გვარწმუნებს იმაში, რომ არის ბევრი ისტორიული ძეგლი, რომელთა აქტიური გამოყენება, რომელთა ფუნქციების ახალით, თანამედროვეობის გათვალისწინებით შეცვლა საკვებით შესაძლებელია ამ ძეგლებისათვის ზიანის მიყენების გარეშე.

სამწუხაროდ, ასეთი კარგი წამოწყებები ძალ-

ზე წელია ვრცელდება. ამაში სცოდავენ როგორც ძველია დაცვის საზოგადოება, ისე ჩვენი ინსტიტუტური ინსტიტუტები, რომლებიც დასამალი არაა, რომ რესპუბლიკაში, განსაკუთრებით სოფლად, არასამართლიანად განვითარებული კულტურულ-საგანმანათლებლო დაწესებულებათა ქსელი, პირველ რიგში ამ დაწესებულებათა მატერიალურ-ტექნიკურ ბაზას ვგულისხმობთ. შეუძლებელია უკვე ეს საკითხი ერთ-ერთ წილადში გადაეწყვიტოს. ამავე ღრის არის ისეთი სოფლები და რაიონები, სადაც მრავლადაა ჩვენი წარსულის კულტურის ძეგლები, სხვა რომ არაფერი ვთქვათ, რესპუბლიკაში სულ უფრო იზრდება რესტავრირებული ძეგლების რიცხვი, ხანა არ შეიძლება უფრო თამამად და გაბედულად დაეაჯიხროს მათ კულტურულ-საგანმანათლებლო იდეურ-აღმშრდელი-ბითი ფუნქციები?

ავიღოთ თუნდაც, თბილისის ცენტრში, ძველია დაცვის საზოგადოების პრეზიდენის გვერდით მდებარე უძველესი არქიტექტურული ძეგლი — VI საუკუნის ანისხატის ბაზილიკა, რომლის აღდგენაზე დიდი გარკა განსიეს ჩვენმა რესტავრატორებმა. სამწუხაროდ, ძველი კვლავ დაკრძალა, კვლავ მიუწვდომელია დამოუკიდებელიათვის, არაფა, აქტიურად შეიძლება იგი ჩვენი თანამედროვეობის სამსახურში ჩაყენებინა, ხანა ამაზე არ უნდა ვფიქრობო უკვლაში? ხანა ეს ქალაქის ზღმმღვანელობის, მთავრობის, პარტიის ცენტრალური კომიტეტის საქმე არ არის? საქირთა ანისხატს შეეუქმნათ უკვე პარობა იმისათვის, რომ იგი კვლავ ემსახურებოდეს ხალხს, კვლავ მუშაობდეს ხალხისათვის, აღბათ, საქირთ იქნება ამაზე სპეციალურად ვიმსჯელოთ.

ერთი, მეტად მნიშვნელოვანი გარემოება უნდა გათვალისწინოთ. ჩვენი წარსულის ძეგლებს გაუკლებსაგან იმ შემთხვევაში გადაარჩენოთ, თუ მათ თავს ავაცოლებთ იმ ღრებებს, იმ გამრუდებულ, ჩვენი ხალხისათვის, მისი ისტორიისათვის, მისი ცხოვრებისათვის უცხო ფსევდოდღესწაულებს, რომლებიც მათ გარეშე იმართება. სამწუხაროდ, ამის არაერთი ფაქტი გვაქვს!

თიანეთის რაიონში უკვე დაწყებულია იმართება „დაშარობა“, წლებულს ამ რელიგიურ დღესწაულებში, რომელიც რამდენიმე დღე გაგრძელდა, 2 ათასამდე კაცი მონაწილეობდა. გაიმართა 100-მდე კარავი, დაიკლა მრავალი მსხვილფეხა და წვრილფეხა პირუტყვი, უზედ ისმეოდა სპირტანი სასმელები, იყო ღრეობა, ერთი სიტყვით, ყველაფერი ის, რაც ისტორიუ-

58581

გ. კ. სარ. კ. მარტისის
სახ. საბ. რესპ. ბ.
გ. კ. სარ. კ. მარტისის

ლადაც და დღევანდელი მისი გათვალისწინებით-
თავ უცხოა ჩვენი ხალხისათვის.

წარსულსა და დღევანდელს შორის სრულ-
და ანაქრონიზმი სულეც „ღვთისმშობლობა-
ზეც“, რომელიც ასევე უკვე წლებურად იმარ-
თება ლანჩხუთის რაიონის სოფელ ქვიანის გი-
ხეთის დედათა მონასტრის ეკლესიაში მუშაობელი
რაიონების მოსახლეობის მონაწილეობით.

ჩვენ შორის ვართ ამ აზრისაგან, რომ ისტორი-
ულ ძეგლებს სათანადო პატივი არ მივაგვთ. მაგარა
პატივისცემა არის და პატივისცემა. აქ
სახეებით სწორად ბრძანა ი. ციციშვილმა, რომ
წლებულს „ვარძაობაში“ მთელი საქართველო
მონაწილეობდა. ამაზე ვარჯის მტეხი რა ვეუქმის.
ჩვენ მხარს ვუჭერთ და მომავალშიც უკვე წინა-
რად დავუჭერთ მხარს ასეთ ზეიმებს, რადგან იგი
ამაღლებს ჩვენს ერს, ამაღლებს ჩვენს ხალხს,
ამაღლებს ჩვენს დღევანდელსა, ამაღლებს
ჩვენს პარტიულსა. ასეთი ზეიმები პატივისცე-
მა ჩვენი წარსულისაგან, ჩვენი წინაპრებისადმი,
თანაბრა მემკვიდრეობითობისადმი ჩვენი ერთ-
გულების, თითოეული ჩვენთაგანის დამოკიდებ-
ულობის გამოხატულებაა.

რესპუბლიკის პარტიული ორგანოები, საქარ-
თველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტი
მაქსიმალურად ზრუნავენ ხალხის კულტურულ
ფასეულობათა დაცვასა და გამდიდრებისათვის.
ეს პარტიას თავის ერთერთ უმთავრეს მოვალე-
ობად მიაჩნია. ამასთან მნიშვნელოვანია არა
მხოლოდ ის, რაც წარსულის მემკვიდრეობიდან
მოვიღებთ, არამედ შეცნობილი და შემოქმედებ-
ითი აზრის დღევანდელი მიღწევებიც. ეს არის
ჩვენი ერთადერთი მონაპოვარი. ამ მიმართულებით
ხორციელდება სერიოზული ღონისძიებანი. მნი-
შვნელოვანი გადაწყვეტილებებია მიღებული სა-
ქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ქართულ
ხელნაწერთა ინსტიტუტისა და ზოგიერთი სხვა
დაწესებულებების მუშაეთა სამუშაო პირობების
გაუმჯობესებისათვის. მიმდინარეობს საქარო
ბიბლიოთეკის, საქართველოს ხელფანების მუ-
ზეუმის რეკონსტრუქცია. გათვალისწინებულია
ლიტერატურული მუზეუმის შენობის განახლე-
ბა. მწუხარში ჩადგა სამეცნიერო-ტექნიკური
ბიბლიოთეკის ახალი თანამედროვე შენობა და
ბევრი სხვა.

„გამოცდილებით ვიცით — თქვა მიხეილ სერ-
გისძე გორბაჩოვმა საზოგადოებრივ მეცნიერე-
ბათა კათედრების გამგეთა საკავშირო თათბირ-
ზე. — თუ ადამიანსა და საზოგადოებაში კინ-
დება სულერი, ზნეობრივი ხაწისი, მაშინ ვარ-
დუვალად ძლიერდება მუსტრული განწყობილე-
ბანი, ნეთომონობა, მწირდება წინაგანი სამყარო.

ამ დავიკრების სისწორეს თვალწინაშეს ჩვენი
ზოგიერთი არასასურველი ფაქტი, რომელსაც
ზოგიერთი, სამწუხაროდ, ადგილი აქვს. ჩვენს
ტურულ ცხოვრებაში, ჩვენს მუშაობაში, ჩვენს
ეროვნული ტრადიციები, ხალხის ისტორია და
კულტურა ის ზნეობრივი და გადამწყვეტი ღერ-
ძია, რომელიც განსაზღვრავს ერის თვითშეგნე-
ბის დონეს, მის ზნეობრივ ძიებებს, პრინციპი-
ბას და იდეალებს. ამიტომაც, რომ წარსული თა-
ვისი ფასეულებები ისტორიული გამოცდილე-
ბით იქნეს უწყობს ცივილიზაციის მწვერვალე-
ბისაგან მიზანსწრაფულ წინსვლას. განაპირო-
ბებს დღევანდელი დღის წარმატებებს.

მაგარა წარსულის ბეჭედი უნდა, საყოთარ
ნაქუქში ჩატევა და ფუფი ემოციებით თავის
შეცევა ნიშნავს უპასუხლას, მარჯველ შა-
ზღუდულობას, დინამიზმის ბრუნვის და-
ბარბასს. ამასთან საზოგადოებრივ-ეკონომიკური
სწორედ უწყვეტი მოძრაობა და მოდმივი
პროგრესის უმნიშვნელოვანესი პრინციპი
თვითსრულყოფის პრიციპია. ამიტომ საქარო
ეკონომიური და სულერი ცხოვრების გახედუ-
ლი განწმენდა უკვედგარა ზედმეტობის, დამა-
ხინჯებების, ნაციონალიზტური, ეკონსტრი და
ეკონსტრუქტორული გამოცდილებებისაგან. თანა-
მიმდევრულად უნდა განვამტკიცოთ და გავამ-
დიროთ სიმართლის, კეთილშობილების, პა-
ტიოსნების, სამართლიანობის და სიყვითის იდეა-
ლები. აქტიურად გამოვიყენოთ ხალხის ისტორი-
ული და რეველუციური ტრადიციებით მი-
ღებული დიდი მემკვიდრეობა, უკვლავი ის,
რაც წინა თაობებს შეუქმნია.

ეროვნული სიამაისა და პატრიოტიზმის
გრძობა უპირველესად ყოვლისა ნიშნავს ქვე-
მარტ ინტერნაციონალიზმს. ერების ურთიერთ-
გამდიდრებას, ხერთო საკაცობრიო იდეალები-
საგან სწრაფვას, არა ლიტონი ხიტყვებით, არა-
მედ საქმით უნდა ვამრავლებდეთ საზოგადოებ-
რივ დოკლასს, უსრულელებუყოფდეთ ეკონომი-
კისა და კულტურის აღმავლობას, უზრდადეთ
ჩვენს წვლილს სამშობლოს კეთილდღეობაში,
ვამაღლებდეთ რესპუბლიკის, მისი ავტონომიური
ფორმირების ავტორიტეტს. ამის აუცილებ-
ლობაზე მეტყველებს წარსული საუკუნეების
ბრძოლასა და ძიებებში დავროვილი გამოცდი-
ლება. არ შეიძლება არც ერთი წუთით იმას და-
ვიწყება, რომ მარჯველი ტრადიციების მუ-
ნაპალს, მათ ცხოველურარიანობას სწორედ
თანამედროვეობაში მარტაბა საუშუალოდ.
ამ საუფუქლის სიმტკიცესა და სიმინდეზეა და-
მოკიდებული ხალხის ეკონომიკური და სული-
ლური პროგრესი, მისი აზრისა და შრომის ად-

მადრენა. ამასთან დაკავშირებით მინდა დიდი ვაჟა მოვიშველიო.

იგი ამბობდა: „პატრიოტიზმი უფრო გრძნობის საქმეა, ვიდრე ქვეყანა — გონებისა, თუმცა ერთიგვარად მუდამ ყოფილა და არის მისი მთავარანებელი და პატივისმცემელი. კოსმოპოლიტიზმი მხოლოდ ქვეყნის ნაყოფია, ადამიანის ერთიგვარადობისა, მას ადამიანის გულთან საქმე არა აქვს, იგი სახსარია იმ უბედურების ასაცილებლად, რომელიც დღემდის მთელს კაცობრიობას თავს დასტრიალებს.“

ამიტომ კოსმოპოლიტიზმი ასე უნდა გვეხმოდეს: გიყვარდეს შენი ერი, შენი ქვეყანა, იღვანე შენს საკეთილდღეოდ, ნუ გშურს სხვა ერები და ნუ გშურს იმართვის ბედნიერება“.

რასან ვაჟა ვახტანგ, აქვე მინდოდა ორიოდ სიტყვა შეთქვა ჩვენს პოეზიაზე. ისტორიისა და კულტურის ძეგლები ყოველთვის იყო და იქნება შთავგონების წყარო ჩვენი პოეზიისა. შეუძლებელია ქართული პოეზიის, ქართული ლექსის ჩვენი მატერიალური და სულიერი კულტურის ძეგლების გარეშე წარმოადგენა. ალბათ ყველას ვახსოვთ — ნიკორწმინდის ტაძრის შესასვლელ კარებს ამშვენებდა ქართული ხუროთმოძღვრების ამ ხელთუქმნილი ძეგლისადმი მიძღვნილი ვალაკტიონის უცვლადი სტრიქონები. ბევრ ჩვენთაგანს ნანახიც არ გვექონდა ნიკორწმინდა, მაგრამ, როცა კეთილბოლოებით ვალაკტიონის ლექსს, მთელი სიღაღით წარმოგიდგებოდა თვალწინ ეს ბუმბერაზი ძეგლი, ამიტომ იყო, რომ ნიკორწმინდის პირველი ხილვისას გვეუფლებოდა ისეთი გრძნობა, თითქოს იგი დიდი ხნის წინათ არაერთგვარად გვექონდა ნანახი.

აი რას ნიშნავს ნამდვილი ხელოვნება, აი რას ნიშნავს ორი დიდი ხელოვანის — ხუროთმოძღვრისა და პოეტის ქვეშაობიტი შემოქმედებითი პატივობა. ეს დასტურია იმისა, რომ არ შეიძლება — ქვეშაობიტი ხელოვნება დროებითი, წარმავალი იყოს. იგი მარად ცოცხალია, მარად ჩვენთანაა, ერთიანი და განუყოფელია.

არაერთ ქართველ მწერალს — პოეტს თუ პროზაიკოსს მოუნიჭებია ის ესთეტიკური სიამოვნება, რასაც ყოველ ადამიანზე უმეტესად ესთეტიკოვადი თუ ვარძია, ნიკორწმინდასა და ნიკორწმინდასა. განა ამის შესანიშნავი მაგალითი არ არის კონსტანტინე გამსახურდიას, ლევან გოთუას, ირაკლი აბაშიძის, გრიგოლ აბაშიძის, ანა კალანდიაძისა და სხვა სიტყვის ოსტატთა ქმნილებები.

ჩემი აზრით, ურიგო არ იქნებოდა, თუ ჩვენი რომელაზე გამოცემლობა დასტამბავდა ქართული პოეზიის ანთოლოგიას, მოძღვნილს ერთიგვარულ ხუროთმოძღვრების ძეგლებისადმი. ვფიქრობთ, ამით დიდი პატრიოტული საქმე გაკეთდებოდა. ეს კიდევ უფრო გააღვივებდა სიყვარულსა და ერთგულებას იმ ისტორიულ-კულტურულ ტრადიციებისადმი, რომლებიც ადამიანის ზნეობის ერთ-ერთი უმთავრესი საყრდენია. დამოღობს, ძვირფასო ამხანაგებო, მეგობრებო, კიდევ ერთხელ მინდა დიდი მადლობა მოვიხსენო თითოეულ თქვენთაგანს — ჩვენი ისტორიისა და კულტურის ძეგლების მომვლელებს, პატრონებს, საზოგადოების თითოეულ წევრს, ვინც დღენიდან იბრძვის ჩვენი რესპუბლიკის, მისი ისტორიის, მისი დღევანდელიობის, მისი ხელოვნური დღის ნათლად და სრულად წარმოჩენისათვის. დიდი მადლობა მინდა ვუთხრა სტუმრებს, რომლებმაც დაამშვენეს ჩვენი ურილობა.

დარწმუნებული ვართ, რომ მომავალი ურილობა, რომელიც ოთხი წლის შემდეგ გაიმართება, უფრო მტკიცე, უფრო გამართული ნაბიჯებით შემოდგამს უფხვს ჩვენი პროფესორების, ჩვენი სახელოვანი მუშათა კლასის ამ შეხანიშნავ სახელეში და ჩვენს ხალხს, ჩვენს ერს, ჩვენს პარტიას უპატივებს იმას, რომ საქართველოს ისტორიისა და კულტურის ძეგლთა დაცვის საზოგადოებამ ახალ საანგარიშო პერიოდშიც ღირსეულად იღვანა თავისი დიდი და კეთილშობილური მოვალეობის შესასრულებლად.

საქართველოს ისტორიისა და კულტურის ძეგლთა დაცვის საზოგადოების მორაგი VII ყრილობა შეიკრიბა იმ პერიოდში, როდესაც კომუნისტური პარტიის ინიციატივით ჩვენს ქვეყანაში დაიწყო ცვლილებები, რომლებიც განსაზღვრავენ ჩვენი ცხოვრების ყოველივე დღეს და პერსპექტივებს ხანგრძლივ პერიოდზე. თითქოს პარტიის XXVII ყრილობის შემდეგ გავიდა ხელ შეიკვალა, ყრილობამ დაუღალავად, გულახდილად გამოავლინა ის ხარვეზები, რომლებიც გვკონდა წარსულში და დასახა ჩვენი საზოგადოების სოციალურ-ეკონომიკურ განვითარებაში არსებული ნეგატიური მოვლენების დაძლევის უცნაურულად დასახუთებელი გზები. მთავანა მის საქმით დინამიზმი და აქტიურობა. დიარ, ჩვენ ქვეყანაში დამკვიდრდა ახალი ატმოსფერო და ახალი ცნებები: დაჩქარება, ხარისხი, ვადახალისება, ახალი ფსიქოლოგია, ახლებური აზროვნება და ადამიანის ფაქტორი. ეს ცნებები ზუსტად განსაზღვრავს თუ რა უნდა ვაყოთოთ ჩვენი ცხოვრების დონის ასაძლეულად. საერთაშორისო ასპარეზზე სოციალიზმის პოლიტიკის განმტკიცებამათვის. მეტად მნიშვნელოვანია, რომ დღეს ხატყვა ეძლევა კუპშარიტ აზრს, როდესაც ყველგან და ყველაფერში აუცილებელია საქარობა. მართალია ყოველივე ეს როდია ადვილი და იოლა დასაქეთებელი, ჭერ ერთი აღბათ ბევრია ისეთები, რომელთაც პგონათ, რომ საქმე გვაქვს მორიგ კომპანიათა და მოკველის ბრძოლა, მოგველის გააზრებული, მოთმინებით აღსავსე მუშაობა იმათთან ვინც მიჩვეულია იცხოვროს ძველებურად, არ სურს გადახალისება, ან არ შეუძლია არავითარი გადახალისება, მაგრამ ასეთი ბრძოლა მათთან დაიწყო და პარტიის ხაზი უცილობლად გააშრავებს.

კუპშარიტად პატივისცემისა და აღტაცების დარსია ის დაუღალავი ტიტანური შრომა, რომელსაც ეწევა ჩვენი პარტია და სახელმწიფო მშვიდობის, განმტკიცებისთვის, საყოველთაო განათარალებისათვის. სწორედ ჩვენმა სახელმწიფომ იკისრა, თავისთავზე აიღო კაცობრიობის და ცივილიზაციის გადარჩენის მისია. ასეთ ვითარებაში კი, არც ერთ ადამიანს არ აქვს უფლება განსეუ დადგეს, არ შეიტანოს თავისი წვლილი საქმეში, რომელიც უზრუნველყოფს მშვი-

დობან XXI საუკუნეს, ადამიანთა ცივილიზაციის და შოპიშავლობის ზედს.

ამ საქმეში ისტორიისა და კულტურის ძეგლებსაც მნიშვნელოვანი როლი ეკისრება. „საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტია — ნათქვამია საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის პროგრამის ახალ რედაქციაში — დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს იმას, რომ მშრომელთა მსახემა უფრო სრულად და ღრმად აითვისოს სულიერი და მატერიალური კულტურის საგანძური, აქტიურად ეზიარონ მხატვრულ შემოქმედებას“. ეს არის გაგრძელება და გაღრმავება ლენინური დეკრეტებისა, რომელიც ჭერ კიდევ რქტომბრის რეკლუტციის პირველსავე დღეებში მიიღო ახლგაზრდა საბჭოთა ხელისუფლებამ. რათა ხალხის შემოქმედებითი გენიის ნაყოფი, სულიერი და მატერიალური კულტურის ძეგლები ჩაუეუნებინა მისი ნაშვლილი შემოქმედის, მრავალშაღიონიან მშრომელთა სამსახურში; დაეცვათ, შეცნაურულად შეესწავლიათ და გამოეყენებინათ მშრომელი ახლგაზრდობის ესთეტიკური აღზრდისათვის.

ამჟამად შექმნილია უველა პირობა ძეგლების დაცვისა და მათი გამოუენებისათვის ხალხის ზოგადსაგანმანათლებლო, კულტურული, პატრიოტული, იდეურ-ზნეობრივი, ესთეტიკური და ინტერნაციონალური აღზრდის მიზნებისათვის. უკვე ათი წელია, რაც მოღებულია კანონი „ისტორიისა და კულტურის ძეგლების დაცვისა და გამოუენების შესახებ“ და ამჟამად ძეგლი და ცაყა მიჩნეულია სახელმწიფოებრივი დარჯანების დიდმნიშვნელოვან საქმედ. ძეგლთა დაცვის ასახვამ ახალ საბჭოთა კონსტიტუციაში, იგი თითოეული საბჭოთა მოქალაქის მოვალეობად აქცია.

ბოლოს, სკკპ XXVII ყრილობის დადგენილებაში „სსრ კავშირის ეკონომიკური და სოციალური განვითარების 1986-1990 წლებისა და 2000 წლამდე პერიოდის ძირითად მიმართულებათა შესახებ“ ვკითხულობთ — „ამჟამად მოსახლეობის განათლებისა და კულტურის დონე, უფრო სრულად დაუკმაყოფილოთ მისი სულიერი მოთხოვნილებანი. გააძლიეროთ საბჭოთა ადამიანების, მეტადრე ახლგაზრდობის, პატრიოტული და ინტერნაციონალური აღზრდა. უფრო აქტიურად წარემართოთ მუშაობა, რათა შევინარჩუნოთ და ვამრავლოთ ეროვნული კუ-

დღურული შემკვიდრება, დაეცათ სამიწუ-
ლო და მსოფლიო ისტორიისა და კულტურის
ძეგლები“.

მნიშვნელოვანია, რომ საბჭოთა კავშირში, პი-
რველად საქართველოში შეიქმნა ძველთა დაც-
ვის საზოგადოება, ძველთა რესტავრაციის სამე-
ცნიერო სახელმწიფოები, ასევე პირველად შეი-
ქმნა ისტორიისა და კულტურის ძეგლთა დაც-
ვისა და გამოყენების მთავარი სამეცნიერო-სა-
წარმოო სამმართველო, რომელმაც უკვე მნიშ-
ვნელოვანი შრომა გასწია ისტორიისა და კულ-
ტურის, ისტორიულ რევოლუციური, საბრძო-
ლო და მუსიკალური ძეგლების ძველთა გამოვლი-
ნების, დაცვისა და პოპულარიზაციის საქმეში.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ საქართველოს
ისტორიისა და კულტურის ძეგლებსა დაცვის სა-
ზოგადოებისა და ძველთა დაცვის მთავარი სა-
მმართველი მუშაობა მკვიდროდაა ერთმანეთ-
თან დაკავშირებული და ორივე ეს ორგანიზაცია
სრულ კონტაქტში ავსებენ ერთმანეთს.

მეტად სახალისო და მნიშვნელოვანი ამოცანე-
ბი დგას საქართველოს ისტორიისა და კულტურ-
ის ძეგლთა დაცვის საზოგადოების წინაშე. იგი
მონადა ისახავს ძველთა დაცვისა და გამოყენ-
ების შესახებ პარტიისა და მთავრობის მიერ
მიღებულ ღონისძიებათა განხორციელებას, სა-
ქართველოს ტერიტორიაზე არსებულ და რეს-
ტავრაციის ფარგლებს გარეთ მდებარე ქართუ-
ლი მატერიალური კულტურის ძეგლთა გამოვ-
ლენას, აღრიცხვას, მეცნიერულ შესწავლას, აღ-
დგენა-გამაგრებას, დაცვას, ხელს უწყობს მო-
სახლეობაში საბჭოთა პატრიოტიზმის მაღალი
გრძობების ჩამოყალიბებას, მშრომელთა იდე-
ურ-ზნეობრივი, ინტერსაციონალური და ესთე-
ტიკური აღზრდის საქმეს.

უძველესი დროიდან, რომ საანგარიშო
პერიოდში საქართველოს ისტორიისა და კულ-
ტურის ძეგლთა დაცვის საზოგადოებამ მნიშ-
ვნელოვანი მუშაობა გასწია. ჩატარდა სამეცნი-
ერო კონფერენციები, წაიკითხა ახალით ღე-
ქცია, მოეწყო საინტერესო კონკურსი — დო-
კუმენტები საქართველოს ადგილ ცენტრალურ
კომიტეტთან და საქართველოს სსრ განათლების
სამინისტროსთან ერთად, რომელშიც ჩაბმული
იყო რესპუბლიკის მოსწავლეთა საგანგებო ნა-
წილი. საზოგადოებამ ფართოდ გამოიყენა ჟურ-
ნალ-გაზეთები, რადიო, ტელევიზია და პროპა-
განდის სხვა საშუალებანი; აღინიშნა ისეთი მნი-
შვნელოვანი მოვლენები. როგორცაა სკკ
X XXVII და საქართველოს კ XXVII ყრბობე-
ბი, დიდ სამამულო ომში ფაშისტურ გერმა-
ნიანზე გამარჯვების 40 წლისთავი, რუსეთის 1905

წლის რევოლუციის 80 წლისთავი, გეორგიევს-
კის ტრაქტატის 200 წლისთავი, ზოგადი სა-
ტორიული ძეგლისა და მოვლენებისადმი მიძღვ-
ვნილი ზეიმები და სხვა. ამ ღონისძიებებში მო-
წოდებულია იღებდა საზოგადოების აქტივი, სა-
ოლქო, საქალაქო და რაიონული საბჭოები.

სხადია თავმდაბლობა აუცილებელია, მაგრამ
როგორ არ უნდა ითქვას, რომ ძველთა დაცვის
საქმის პროპაგანდის მსრავ საქართველოში
შედარებით უკლებლად უკეთესი მდგომარეობაა.
მოგახსენებთ, რომ ტელევიზიით უკვედღეობ-
რად ტარდება ფართო გადაცემა კულტურის
ძეგლების შესახებ და უკველ სამშაბათს ათწუ-
თიანი ინფორმაცია რესტავრირებული ძეგლების
შესახებ. ასეთი რამ სხვაგან ჯერ არ არსებობს.
ესარგებლობ შემიხვევით, რომ საზოგადოების
სახელით მაღლობა მოგახსენო საქართველოს
რადიომაუწყებლობისა და ტელევიზიის სახელ-
მწიფო კომიტეტს.

ჩვენ ასევე შეიძლება ვიამყოთ, რომ უკვე 8
წლის მანძილზე საქართველოში არ შეიძინება
ძველთა დანაწიებისა და ხელყოფის არცერთი
შემთხვევა, რომ ერთი შემთხვევის გარდა არ
აღინიშნა ძველზე „მოყვარულთა“ წარწერების
განება, რომ ფართოდ დაიწყო ძველების ტერი-
ტორიების კეთილმოწყობა დღევანდელი მოთ-
ხოვნების დონეზე. გაზეთ „სოვეტსკაია კულტ-
ურას“ 6 დეკემბრის ნომერში მოთავსებულია
საბჭოთა კავშირის სახალხო მხატვრის, აკადემი-
ის წევრის დ. შვარიანის წერილი, სადაც მო-
ცემულია ზეთი ძირითადი პრობლემა, რომე-
ლიც უნდა გადაწყდეს კულტურის ძეგლთა დაც-
ვისასთვის. ეს პრობლემა — ძველების სას-
პორტიზაცია, ძველთა დაცვის პერსპექტიული
გეგმის შედგენა, ქალაქების რეგენერაციისა და
ძველების რესტავრაციის მეცნიერული ხელშედა-
ნელობა, რესტავრატორთა კადრების მოწოდებ-
ვა და ძველთა დაცვის მართვის ერთიანი ორ-
განოს შექმნა, ჩვენთან ძირითადად უკვე გადა-
წყვეტილია. ჩვენ გვახარებს, რომ განვიღო სა-
ანგარიშო პერიოდში არაერთი მნიშვნელოვანი
ძველი აღსება, მაგრამ ის რაც გუშინ წარმატ-
ვად ითვლებოდა, დღეს აღარაა საქმარისი. უნდა
ვიყოფეთ, რისთვის აღვადგინეთ ძველი, რო-
გორ იყენებს მას საზოგადოება. ძველები რი-
დია მხოლოდ სამწუფეში უქსპონატები, ისინი
უნდა იქნენ ჩვენი მჭიდრედ ცხოვრების ორ-
განულ ნაწილად. მით უფრო, რომ უპატრონოდ
განწირული ძველი უცილობლად თავისით ნა-
დგურდება. უკველი ძველი უნდა იყოს გამოყე-
ნებული ახალგაზრდობის საქმიანი შეკრების
აღგალებად, კულტურის, პროპაგანდის კერე-

ბად, მუზეუმებისათვის, ბიბლიოთეკებისათვის და სხვ. ამის კარგი პრაქტიკა უკვე გვაქვს. მუზეუმებისათვის გადაეცემულია სურამისა და ახალციხის ეკლესიები; შარშან კასპის რაიონს ამ მიზნით ჩავაბარეთ დამისხანაში აღდგენილი ორბელიანთა სასახლე, ბოლო ღვინვარის რაიონს ერისთავების შენაშენი სასახლე. მაგრამ ეს ერთად საქმარისი. ამჟამად კულტურის სამინისტროს გადაეცემა ძველების ვრცელი სია, რომლებიც შეიძლება იყოს გამოყენებული კულტურის კერებად. ძველების გამოყენებასაც აქვს თავისი კანონები. სრულიად დაუშვებელია, მაგალითად, თბილისის ფრედიას ძეგლის VI საუკუნის ანჩისხატის ტაძრის დაკავება მოქანდაკის სახელოსნოსათვის, როდესაც იქ შეიძლება პროპაგანდის საინტერესო კერის შექმნა.

დასამალი არაა, რომ ქრ კიდევ, თუმცა ვაცილებით ნაკლებად, ზოგიერთ ძველზე ვარკვეულ საეკლესიო დღეობებთან დაკავშირებით იწუება ღრეობა, რომლის შემდეგ ძველის მიღობები საინდიად შეღაზულია და გაბინძურებული, საზოგადოების ამოცანა გასწოის აქტორი პროპაგანდა მავნე ჩვევებისა და ტრადიციების წინააღმდეგ, საზოგადოების მესვეურები, და მთელი კოლექტივი უფრო ღრმად უნდა ნაუფიქრდენ ამ ხარვეებს; საქროა ადგილობრვ ბელისუფლებასთან, პარტალე, კომპაგნირულ ორგანიზაციებთან ერთად აღიკვეთოს ეს უმსგავსოება, ამის მიღწევა შეგვიძლია, მაგალითად გამოდგებოდა გრემ-ნერტები, უფლისციხე, ვარძია და სხვა ჩვენი მუზეუმ-ნაქრძლები, სადაც ეს საკითხი იოლად და უმტკივნეულოდ მოგვარდა.

როდესაც ვმსჯელობთ ისტორიისა და კულტურის ძველების გამოყენებაზე, მათ პოპულარიზაციაზე, ალბათ საქროა მეტა უფრადდება მიექცეს ამ პრობლემის შევნიერულ-მეთოდოლოგიურ დამუშავებას, მართალია წარმატებით წადება საკითხი ძირითადი ძველების ტერიტორიათა კეთილმოწყობის მხრავ, მაგრამ ერთი საკითხი მაინც მოსაგვარებელია. სრულიად ბუნებრივია, რომ ძველზე მოსულ კაცს, მეტადრე უცხოელს სურს წააღის რაიმე საშხსოვრო — სუვენირი და მით უმეტეს გზამკვლევი, სადაც აქნება ცნობები ნაწახი ძველის შესახებ. ჩვენ ვერა და ვერ მივადრეთ იმას, რომ უშუალოდ ძველებთან იუიდებოდეს ბექდვითი პროდუქცია და კარგი სუვენირები.

მართალია ბოლო წლებში გამომცემლობის საქმეთა კომიტეტმა გამოისცა ძველების შესახებ რამოდენიმე პატარა წიგნი — ქვარი, ბოლნისი, იყალო, ალავერდი, მცხეთა, ვარძია, უფლის-

ციხე, მაგრამ მათი ტრადიცი იმდენად მცირე (2. 000 ეგვ. მაქსიმუმ), რომ მას შემდეგ მასმეტვერ შეიძენთ, აგი ქრება ერთი კვირის განმავლობაში.

ჩვენ ბევრი ვიმსჯელო, ხომ არა ღირს შექმნას მცირე პოლიგრაფიული ბაზა, რომელიც სათანადო ბექდვითი პროდუქციით მოამარაგებს ძველებს.

საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცენტრალურმა კომიტეტმა და საქართველოს სსრ მინისტრთა საბჭომ გაითვალისწინეს სასუვენირო პროდუქციის გამოშვების აუცილებლობა და გაუშვებეს, ამასთანავე საზოგადოების ფინანსიური შეგომარეობის გამტკიცებაც და გადაწვებტეს საზოგადოებასთან სასუვენირო წარმოების შექმნა. ჩათვრებული იყო აგრეთვე ხალხური რაქვის აღდგენა და მშარდაქერის ისეთი დარგების, როგორცაა ქსოვა, ხეუ და ლითონზე კვეთა, კერამიკის წარმოება და სხვა. ამ მიზნით საზოგადოებასთან შეიქმნა საწარმოო კომისიები, რომელმაც განვილილი შეიდი წლის მანძილზე სასაქონლო პროდუქციის მოყულობა შევეორად გაზარდა — 850 ათასი მანეთიდან, პირველ წელს 10 მილიონ მანეთამდე.

მაგრამ თუ ერთი მხარე — გამოშვებული პროდუქციის რამოდენობრივ-ხარისხობრივი ზრდა და რეალიზაციის გეგმიური მოწინააღმდეგე წარმატებით გადაწყდა — წარმოების მიმდინარე წლის გეგმა უყელა მაჩვენებლებით შესრულდა 1986 წ. 10 სექტემბრისათვის, ამასთანავე წარმოებამ დამატებით აიღო ვალდებულება მეთორმეტე ხუთწლიდის პირველ წელს 1,7 მილიონი მანეთის პროდუქციის გამოშვება და ეს ვალდებულებაც შეასრულა, — მეორე მხარე ქრ ვერა დგას სათანადო სიმალეზე. საწარმოო კომისიების დიდი გეგმები და მოგებები მაინც არ უნდა იყოს დამახასიათებელი ჩვენი ორგანიზაციისათვის, მოთავრი ამოცანაა კუმარობა, ქართული და მაღალმხატვრული სუვენირების გამოშვება.

ამჟამად შექმნილია კომისია, რომელიც საგანებოდ სწავლობს ამ საკითხებს, განსაკუთრებით ხალხური რეწვის შეგომარეობას საქართველოში და მისი აღორძინება-განვითარების გზებს.

უცოლობად ჩვენი მუშაობის ყველაზე მნიშვნელოვანი წარმატებაა ძველების დაცვის საქმის საყოველთაო აღიარება, ხალხის მხრივ მშარდაქერა და ის კეთილი ნაკადი, რომელმაც მრავალი თანამოზიარე გაგვიჩინა. ეს არის ყველაზე მნიშვნელოვანი მოვლენა, სოციალური მოვლენა. დღეს რამოდენიმე ასეული წარმოება-

დაწესებულება, სამეცნიერო კვლევითი ორგანიზაცია, სკოლები პროფტექნიკური სასწავლებლები, უმაღლესი სასწავლებლები ატარებენ ქმედით, სასარგებლო საშუალო მუშაობას ძველებზე. მათ შორის უნდა აღინიშნოს საქართველოს პოლიტექნიკური ინსტიტუტის მეტალურგიული და სამთო-გეოლოგიური ფაკულტეტები, მინერალურ წვდელულთა კავკასიის ინსტიტუტი, კიბერნეტიკის ინსტიტუტი, ბოტანიკის ინსტიტუტი, მე-18 პროფტექნიკური სასწავლებელი, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამოყენებითი მათემატიკის ინსტიტუტი, და სხვ. დიდ დახმარებას ვეძივს ელმავალმწიფეზელ კარხინის კოლეჯიტი, მისი გენერალური დირექტორის ზურაბ ჩივაძის ხელმძღვანელობით. მუშაობა ამ სახელოვანმა კოლეჯიტმა უკვე დიდი როლი შეასრულა საფარის მონასტრის კომპლექსის რესტავრაციისათვის, ახლა კი გვებმარება სახაგრო გზის მშენებლობაში ბოქორმის ძველის რესტავრაციისათვის.

უმაღლეს სასწავლებელთა სტუდენტური რაზმები უკვე რვა წელიწადია წარმატებით მუშაობენ საზღვრული არადადეგების დროს ძველების რესტავრაციაზე. სამედიცინო ინსტიტუტის რაზმი მუშაობდა ძველ ვაჯაზე და ვანის ქვაბებზე, პოლიტექნიკური ინსტიტუტისა ტბისში, წერძენი, გრემის ნაქალაქარზე, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მშაკიანმა რაზმმა უდადესი მუშაობა ჩაატარა აწუურის დიდებული ტაძრის გაწმენდაზე, საზოგადოების პრეზიდენტთან არსებობს სტუდენტური გაერთიანება, რომელიც წლების მანძილზე მუშაობს უქარშის, ახელისა, ქარახლის, წმინდა თევდორეს და სხვა ძველების რესტავრაციაზე. უკვე დიდ ძალთან გვახარებს, ჩვენ დიდ მადლობას ვუძღვით ახალგაზრდობას. მითუმეტეს, რომ საზოგადოება მათ წინაშე ვაღწია. მათ უკვე დიდის როდე აქვე მუშაობის კარგი პირობება. მოუგვარებელია კვების საკითხი, სამუშაო იარაღებით უზრუნველყოფა, ხელმძღვანელობა და კონსულტაცია. საზოგადოების მოვალეობაა სტუდენტურ რაზმებს მეტი ორგანიზებული და მხანდასაბული ხასიათი მიხსვეს. ისინი იმსახურებენ ზრუნვას. ეს ხომ ჩვენი საზოგადოების საუკეთესო ნაწილია.

უნდა ითქვას, რომ ამჟამად საქართველოს ისტორიისა და კულტურის ძველთა დაცვის წელიძე ძველების რესტავრაციის საქმეში საგრძნობია. საინგარიშო პერიოდში მის მიერ განხორციელებულ სარესტავრაციო სამუშაოთა დანაშაკი დამაქმარეობებელია. ასე მაგვ, 1981 წელს საზოგადოებამ რესტავრაციისათვის გამო-

ყო 698 ათასი მან. 1982 წელს — 681 ათასი მან., 1983 წელს — 1.170 ათასი მან., 1984 წელს — 1.443 ათასი მან., — 1985 წელს — 1.519 ათასი მან., 1986 წელს — 1.065 ათასი მან. საზოგადოების ხასრებით ამ ბოლო წლებში აღდგენილია მრავალი ძველი, მათ შორის: საფარა, ნინოწმინდის კომპლექსი, ტაბაყანი, მარტყოფი, თბილისის ბეთლემი, გუბარების მონასტერი, ეკლესიები — ვაკე, ახელა, ტბისი, იკორთა, წილკანი, სამოავროს საშრულო, ბებრის ციხე, ქსნის ციხე, მძოვრეთი, მანავის ციხე, გრემის მთავარანგელოზი, სხვილის ციხე, წეროში. სასიხარულოა, რომ უკანასკნელ პერიოდში საგრძნობლად ამაღლა ძველთა რესტავრაციის ხარისხი და რამდენადმე შემოკლდა რესტავრაციის ვადებიც. სამწუხაროდ, ჯერ კიდევ ნაკლები პროპაგანდა ეწევა რესტავრაციის საქმიანობას. თუმცა როგორც აღინიშნა, ტელევიზიით წარმოებს რეგულარული ვადაცემა აღდგენილ ძველებზე და ისხენება მათი რესტავრაციის რეგულარული მარგანისათვის არამარტო არქიტექტორ-რესტავრატორები, არამედ სამუშაოთა მწარმოებლებიც, ოსტატ-ხელოსნები, მუშები; ალბათ შესაძლებელია საგანგებოდ აღინიშნოს პრესამ და ტელევიზიამ უკველი ძველის დამოავრება თვით ძველთან.

ამ მიზნით 1987 წლიდან უკვედწლიურად დიდი პრემია დაწესდა ძველის საუკეთესო რესტავრაციისათვის, როგორც არქიტექტორ-რესტავრატორისათვის ასევე სამუშაოთა მწარმოებლისათვისაც. 1986 წელს, თბილისობასთან დაკავშირებით, ჩვენ უკვე წაჯახალით სიგელბითა და დიპლომებით ახალგაზრდა რესტავრატორები და მოხალისეები.

მომავალი წლიდან ფართოდ დაინერგება სარესტავრაციო მუშაობაში ბრიგადული ნარდის პრინციპი. ამ საკითხს უკვედმზრევი ვაჯრება და საპროექტო დოკუმენტაციის ახლებური, ზუსტი მომზადება დასპირდა. ჩვენ დარწმუნებულთ ვართ ამ მეთოდის დიდ უპირატესობაში. ვჯერა რომ ძველების რესტავრაცია მოხდება უფრო სწრაფად, უფრო ხარისხიანად და უფრო იაფად. იგი ჩვეტვა ხარჯთაღრიცხვით დამტკიცებულ თანებებში. ამისათვის საპიროა უველა რგოდის შეთანხმებული მუშაობა, მეტი პასუხისმგებლობა და სულისკვეთება.

უკვე რამდენადმე შევებეთ საზოგადოების ფინანსურ მდგომარეობასაც. საზოგადოების, ისევე როგორც მთავარი სამმართველო, ცდილობს მეტი თანხა დაავარდვის ძველების რესტავრაცი-

ისათვის. საქართველოს სსრ მინისტრთა საბჭომ მიიღო დადგენილება, — ყოველწლიურად გათავაზდეს ფულისა და ნივთების ლარხარის ორი დამატებითი ტირაჟი. საზოგადოების ორგანიზაციები აქტიურ მონაწილეობას იღებდნენ ამ ბიულეტენის გავრცელებაში. ხალხიც შეგნებულად უძღვებოდა, რადგან იცოდნენ, რომ ამ მოკვდიდან 800 ათასი მანეთი ზნარდებოდა უშუალოდ ქველებს. სამწუხაროდ ორი უკანასკნელი წლის მანძილზე ჩვენ დაგვიტოვეს მხოლოდ ერთი ტირაჟი, მეორე ტირაჟი, კი მოხმარდა სამხედრო გზის კეთლმოწყობას და ადგილობრივ კურსორებს. ამით საზოგადოებას საქმით თანხა მოაკლდა.

საქმით თანხა უნდა შემოდიოდა საზოგადოებაში საწვერო ანარიცხებიდან, მაგრამ საზოგადოება სათანადო ყურადღებას არ უთმობს ახალ წევრებს მოზიდვას და მოუზიდავს ჩაბმას. საქიროსა მეტი მუშაობა პირველად ორგანიზაციებთან, სხვა რესპუბლიკებისაგან ვანსხვავებით, სამწუხაროდ, ჩვენთან სასწრაფოდ ვაუქმდა კოლექტიურ წევრებისაგან ანარიცხების შეტანა ეს მაშინ, როცა ანალიზი — ბუნების დაცვის საზოგადოებას აქვს იურიდიული წევრობის უფლება. თუ ამას მიუვამატებთ, რომ კულტურის სამინისტროს წინადადებით ვაუქმდა ქველებს გამოყენებიდან სიჭარბე გადასახადიც, მივხვდებით რომ ჩვენ ქველებს მოაკლდა საქმარისი სახსრები.

აქვე ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ადგილებზე საზოგადოებას გააჩნია უმეტეს შემთხვევაში მის საშტატო ერთეული. სამუშაოთა მოცულობა იზრდება, საშტატო ერთეულები კი პერიოდულად მცირდება. უკანასკნელი სამი წლის მანძილზე საკუშირო ფინანსთა სამინისტრომ საგრძნობლად შევამცირა ქველთა მცველებს შტატო, იმ შტატით რომ ქველები მცველებით უნდა უზრუნველუნ თვით ადგილობრივმა ზღლისუფლებამ. ასევე ბევრ რაიონს ალბათ აქვს შემამლებლობა გამოყოს სახსრები თავის ტერიტორიაზე მდებარე ზოგიერთი ქველის აღსადგენად. მით უმეტეს, რომ ასეთი პრაქტიკა ფართოდ და დანერგული ბალტიისპირა რესპუბლიკებში, სომხეთში, უზბეკეთში. უკრაინაში.

ჩვენ ზნარად ვამბობთ — ვაკვირთ საქართველო ტურიზმის რესპუბლიკად. ამისათვის არის ყველა პირობა, მაგრამ ტურისტული ინდუსტრიის განვითარება სრულიად მივიწყებულა, მაშინ როდესაც მრავალ ქვეყანაში ტურიზმის შემოსავალი სახელმწიფო ბიუჯეტის მნიშვნელოვან ნაწილს შეადგენს, ქველებს აღდგენ-რესტავრაციაზე ზომ ლაპარაკიც ზედმეტია. მიუხედავად იმისა, რომ საბჭოთა კავშირის

მინისტრთა საბჭოს დადგენილებით ტურიზმიდან ქველების რესტავრაცია-კეთებლისათვის უნდა გამოიყოს 10% იგავს მსხვილ ნატიბა, ამასთანავე თუ ევროპის ქველების მარშრუტებში ზღლამ გათვალისწინებულა 15-20 ქველის გაცნობა, ჩვენში კმაყოფილებიან ერთი ან ორი ქველით. ეს სრულიად მიუღებელია და არ ემსახურება საქართველოს ქველი კულტურის გაცნობას. ვფიქრობთ ტურიზმის საბჭოსთან ერთად ეს საკითხები სერიოზულად უნდა იქნას განხილულად.

ქველთა დაცვის საქმის გადახალისების შედეგად გაიზარდა მოსახლეობის აქტიურობა. ყოველწლიურად რაიონებადან მოკვდის უამრავი სივანელი, იბოვუნ ქველების შეყვებას. შემამლებლობის მიხედვით ჩვენ მათ ვაკმაყოფილებთ, მაგრამ უფლას ოხოვნის ვერ შევასრულებთ, რადგან შეიდი საუკუნის მანძილზე, რაც ინგურადა, ერთიანად ძნელია მათი აღდგენა. ამიტომ სამეცნიერო საბჭო არჩევს ყოველ ქველს და მათი შეყვების რიგითობას.

ბევრ პატრიოტ სხვადასხვა სახით ცდილობს შეიტანოს თავისი წველი ქველთა დაცვის საქმეში. ზოგიერთი შრომით, ზოგიერთი კი ფულთ. მრავალმა მეცნიერმა, მუშამ, მოქალაქემ, შეიტანა თანხა ჩვენს ანგარიშზე. მართალია საერთო ჯამში ეს თანხა უმნიშვნელია, მაგრამ გაკეთებულა წრფელი გულით და დიდ მადლობას იმსახურებს. ასე მაგალითად, სოფელ ხაშმის მკედრმა მხატვარმა ლადიმე, შეიტანა ფული ხაშმის ქველების რესტავრაციაზე. ონის რაიონის სოფ. ზირხონის ეკლესიის რესტავრაციისათვის 15 ათასი მანეთი შემოიტანა შოქ. ზურდალამე. სისტემატურად, ყოველწლიურად გვიგზავნის თავის ერთი თვის პენსიას სოხუმელი მასწავლებელი აღქსანდრა ნემსაძე-მილორადა.

ჩვენი მიზანია მივადგიროთ იმას, რომ საქართველოში ყოველ ქველს უავდეს თავისი პატრონი, პირველყოფილმა ამ საქმეში უნდა გამოვიყენოთ მოსწავლე ახალგაზრდობა. ამ მიზნით რესპუბლიკის სკოლებში ჩამოკალბებულა ნორჩ მზარეთმცოდნეთა და ქველის ნორჩ მეგობართა წრეები. მოსწავლეები უფლიან ქველებს, ასუთათებუნ ქველის ტერიტორიას, ეცნობიან სათანადო ლიტერატურას, აგროვებუნ ხალხური უფისი და რეწვის ნიმუშებს, თქმულებებსა და ლეგენდებს. სკოლებში ეწყობა „ქველის დაცვის დღე“, ღაშქრობები, ტარდება გაკეთილები-უშუალოდ ქველებთან. მოსწავლეთა მერ მოძიებული მასალა, იმედნად, საინტერესოა, რომ იქმნება სასკოლო მზარეთმცოდნეობისი მუშეუშებო. საზოგადოება ხელს უწყობს ნორჩ მზარეთმცოდნეთა საქმიანობას, უწევს მას მეთო-

დურ ხელმძღვანელობას. განსაკუთრებული აღნიშვნის ღირსია თბილისის, ახპინძის, გურჯაანის, გორის, ახალციხის, ზუგდიდის, ცხაქაიას, ამბროლაურის, სამტრედიისა და სხვა რაიონების ნორჩ ძეგლების მცველთა საქმიანობა.

ნორჩ მხარეთმცოდნეთა საქმიანობას ვვამყარებთ ტელეფურნალი „თელასწერიც“, მოსწავლეები განსაკუთრებული ხალისით ერთვებიან ისეთ ღონისძიებებში, როგორცაა ვიქტორიანები, კონკურსები, დათვალიერებები, გაზეთი „ნორჩი ღენინელი“ კარგა ხანია თავის ფურცლებზე ატარებს ასეთ ვიქტორიანს. რედაქციას შემოხელე მრავალრიცხოვანი კორესპონდენტია მოწმობს იმას, რომ ეს კონკურსი დიდ მოწონებას იმსახურებს.

მრავალწლიანმა გამოცდილებამ ნათელყო, რომ ერთ-ერთი პოპულარული ღონისძიებაა მოსწავლეთა შორის რესპუბლიკური დათვალიერება-კონკურსი „ჩუქურთმა“.

ამ ღონისძიებას ისტორიისა და კულტურის ძეგლთა დაცვის საზოგადოებასთან ერთად ანსორციალებმა საქართველოს ალექსანდრე სევერსკის სახელობის საპირფარეოს სსკ განათლების სამინისტრო და პიონერთა და მოსწავლეთა რესპუბლიკური სახალდუ. საანგარიშო პეროლში რესპუბლიკური დათვალიერება კონკურსი ჩატარდა გორში — (1982 წელს), მცხეთაში (1984 წ.) ცხაქაიაში (1986 წ. ნოემბერში). შემოქმედებით კონფერენციებში აქტიურ მონაწილეობას იღებენ აკადემიკოსი ა. ავაქიძე, პროფესორები: პ. ჭავჭავაძე, თ. პაპუაშვილი, ისტორიულ მემკვირეობათა კანდიდატი ლ. ფრუიძე და სხვ.

ძეგლების გამოვლენების, დაცვისა და პოპულარიზაციის საქმეში აქტიურ როლს თამაშობს საზოგადოების კრებული „ძეგლის მეგობარი“. თავისი შეცნაერული და პოლიგრაფიული დონით იგი პასუხობს მეთხოველთა მოთხოვნებს და მოწონებითაა სარგებლობს. წლების მანძილზე იგი პრპაგანდას უწყებს ისტორიულ-არეოლოგიურ, საბრძოლო და შრომითი დიდების, მატერიალურ კულტურის ძეგლებს. აქ იბეჭდება საყრდენლო წერილები არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიის, ნოტიოპოქვების, მონუმენტური ფერწერის, კედური ხელოვნების, ხალხური რეწვის ძეგლებზე. აქ ვხვდებით მეოფურ წერალებს, ძეგლთა დაცვის ორგანიზაციულ-მასობრივ მუშაობის საკითხებს. სისტემატიურად ქვეყნდება საინფორმაციო მასალა. კრებულის ფურცლებზე იბეჭდება, როგორც წამყვანი შეცნაერების, ასევე კულტურის ძეგლთა მოყვარულთა, საქალაქო, საოლქო და რაიონული ორგანიზაციების მუშაკების წერილები. სამწუხაროდ, „ძეგლის მეგობარის“ ტირაჟი (3.000 ეგზ.) სრულად ვერ აკმა-

ყოფილებს მეთხოველთა გაზრდილ მოთხოვნებს. აღმათ ძალიან კარგი იქნებოდა „ტირრაჟის“ გაზრდა.

აქვე მინდა მაულობით მოვიხსენიო საქ. კ. ც. ც. გამომცემლობის კოლექტივი, რომელიც ისედაც დადატვირთული გრაფიკის მიუხედავად პოულობს საშუალებას და უოვედმხრივ ეხმარება რედაქციას კრებულის დროზე და მაღალ-პოლიგრაფიულ დონეზე გამოცემაში.

როგორც ცნობილია „ისტორიისა და კულტურის ძეგლების დაცვისა და გამოყენების“ კანონის თანახმად ძეგლების დაცვა პირველყოფლისა ევალება რაიონულ, საქალაქო და სასოფლო-სამეურნეო. ამ მხრივ დიდ უზრაველებას იწვევს ტუბიულის, გურჯაანის, სავარეგოს, თბილისის, ახპინძის, კასპის, წალენჯიხის, მცხეთის და სხვა რაიონები, სამწუხაროდ ასეთი სურათი უვედგან როდია. ვარდახნის რაიონში ძეგლების ნაწილი გამოყენებულია საწყობებად. ახალციხის რაბათში შუასაუკუნეთა აბანოებთან საშინელი ანტისანიტარიაა, ასეთივე მდგომარეობაა ზოგადანოკისა და წალკის რაიონში, თელავის რაიონში სოფელ ახატანში მოქალაქე ა. სიღონაშვილს თვითნებურად გამოყენებული აქვს კოშკი, ხოლო სოფელ კონდოლში თ. გრიშინმა კოშკს მიაშენა საცხოვრებელი სახლის მეორე სართულზე ასახვეული კიბის ბაქანი.

მიუხედავად სასტიკი აკრძალვისა, ისევ გრძელდება კულტურის ძეგლების სიბოლოვეს (კედლებთან, გალავნის შიგნით), მიცვალბებულთა და საფლავთა და საფლავის თვზე მავნელოველების აგება (განთიადე, ვაგარის რაიონი, ჩოხა, საჩხერის რ-ნი, პატარა დმანისი, წალენჯიხის ტაძრის ირგვლივ, ლენტეხის რაიონში — ჩუკული, ქახუნდერი და სხვ.)

უპასუხელო წლები ჩვენს ქვეყანაში და განსაკუთრებით საქართველოში კულტურულ მემკვირეობაზე ზრუნვითა და აღწევებით აღინიშნება. მოვიგონოთ თუნდაც ჩვენში და საზღვარგარეთ მოწყობილი უკვე რიგით მეხუთე სიმპოზიუმი, მიძღვნილი ქართული ხელოვნების ძეგლებისადმი. ეს უცილობლად ჩვენი ხელოვნების ისტორიის ინსტიტუტის დიდი დამსახურებაა. ცნობილია ის დიდი წარმატება, რასაც ადგილი ჰქონდა საქართველოს ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმის მიერ მოწყობილ ქართულ ოქრომკედლობის და ფერწერის გამოყენების საფარეგოში, იტალიაში, შვეიცარიაში, იაპონიაში, იუგოსლავიაში და სხვაგან

ქართული ხელოვნების ძეგლების აღიარებაზე ლაპარაკობს ფრესკული ფერწერის რესტავრაცია.

ციის მეთოდებისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სიმპოზიუმში და განსაკუთრებით საერთაშორისო სიმპოზიუმში მიძღვნილი კლდეში წაკეთი ანსამბლებიდან, რომელიც მოიწვია ჩვენთან ერთად ძველთა დაცვის საერთაშორისო საბჭომ — იკომოსმა.

მეტად მნიშვნელოვანია და სასიხარულო, რომ უკანასკნელ წლებში ევროპის სხვადასხვა ქვეყნებში გამოვიდა და გამოდის მრავალი ფუნდამენტალური ნაშრომი. ცნობილია მნიშვნელოვანი მეცნიერული წარმატებები ქართული არქეოლოგიებისა, რაც მათ დამსახურებულ ავტორიტატზე მეტყველებს.

ამაშად შეიქმნა საბჭოთა კავშირის კულტურის ფონდი. მალე შეიქმნება ასეთივე ორგანიზაცია საქართველოში და მისი კეთილი გავლენის იმედი გვაქვს. მას ბევრის გაკეთება შეუძლია და ვიმედოვნებთ ბევრსაც ვაკეთებთ.

ეს უველადერი აღნიშნა არა მარტო იმიტომ, რომ ჩვენ მართლაც ვამუშობთ შექმნილი ვითარებით, ამას უველადერს აქვს გაცილებით დიდი პოლიტიკური მნიშვნელობა. დიახ, იმ დროს როდესაც შორეულ დასავლეთში მიმდინარეობს გამაღებელი შეიარაღება, რომელიც ეშუქრება კაცობრიობას მოსპობით, ჩვენში იქმნება ძველთა დაცვის ორგანოები, მიდის სათუთი, ღამაში მუშაობა ძველი ძეგლების რესტავრაციაზე. ეს ხომ ჩვენი მუმანისტური პრინციპების უველადე

ნათელი მარჩენებელია და ამავე დროს ჩვენი სახელმწიფოს რწმენის, დაქერებზე მარჩენებელიც, რომ კაცობრიობა, უველადე გონიერად მიაწი გაიმარჯვებს ამ ისტორიაში არანაბულ შერკინებაში.

დღეს შეიძლება ითქვას, რომ ჩვენი ისტორიისა და კულტურის ძველთა დაცვის საზოგადოება გაცილებით მრავალრიცხოვანია, რაც მთავარია ძველთა დაცვის საქმე, რომელიც წარსულში გარკვეული „ელიტის“ პრივილეგია წარმოადგენდა, დღეს საყოველთაო სახალხო საქმედ იქცა. ეს უოველივე შესაძლებელი გახდა იმ უოველადიური ზრუნვისა და უურადლების გამო, რომელსაც იჩენენ ჩვენი ძველებიდან პარტია და მთავრობა. ვსარგებლობთ შემთხვევით და უღრმეს მადლობას მოვახსენებ საქართველოს კომპარტიის ცენტრალურ კომიტეტს, საქართველოს სსრ მინისტრთა საბჭოს უველა სამინისტროებს და უწევებს, რომლებიც ვუდისურობით და პატროტულად ეკიდებიან უოველ ჩვენს თხოვნას.

მადლობას მოვახსენებ ძველთა დაცვის საზოგადოების უოფილ კრეზიდიუმის წევრებს უანგარო მუშაობისათვის.

ის გარემოება, რომ ჩვენ სავსებით შეგნებულნი ვაქვს ხარვეზები ვანელილი პერიოდის მუშაობაში, უნდა გახდეს საწინდარი საზოგადოების შემდგომი მოღვაწეობის წარმატებისა.

საქართველოს ისტორიისა და კულტურის ძეგლთა დაცვის საზოგადოების

სარევიზიო კომისიის ანგარიში

ამანგებო! საქართველოს ისტორიისა და კულტურის ძეგლთა დაცვის საზოგადოების სარევიზიო კომისიის ანგარიში მოიცავს პერიოდს 1981 წლიდან 1986 წლის ჩათვლით.

სარევიზიო კომისია, რომლის შემადგენლობაში შედიოდნენ ა. რობაქიძე (კომისიის თავ-რე), ა. ჭავჭავაძე (მოადგილე), ივ. შაიშველაშვილი, ბ. კანდელია (მდივანი), გ. ელიაშვილი, დ. მუსხელიშვილი, სისტემატიურად იწვევდა სხდომებს. სულ ჩატარდა 14 სხდომა, რომელსაც ესწრებოდა პრეზიდიუმის სწავლული მდივანი ირაკლი ზაქარიაშვილი. პრეზიდიუმი ინფორმირებული იყო კომისიის გადაწყვეტილებათა შესახებ.

საქართველოს ისტორიისა და კულტურის ძეგლთა დაცვის საზოგადოების სარევიზიო კომისია თავის სხდომებზე იმშენდა საზოგადოების პრეზიდიუმის ყოველწლიური ფინანსური ანგარიშებს, წლიური ფინანსური გეგმის შესრულებას, გეგმით გათვალისწინებული ხარჯების ათვისების სისწორეს, სარესტავრაციო, საგამომცემლო და მასობრივ-პროპაგანდისტული საქმიანობის მიმდინარეობას.

კომისიის სხდომაზე მოხსენიდა ზემოაღნიშნულის ვარდა ინფორმაცია 1984 წლის აგვისტოში ჩატარებული დოკუმენტური რევიზიის შესახებ (რევიზიის დონისძიებათა რეალიზაცია ბოლომდე იქნა შეუძლებელი), სარევიზიო კომისია გამოემართა, აგრეთვე, გასულ „ივნივთაში“ გამოქვეყნებულ ცნობილ წერილს და დასაზარალებული დონისძიებები ამ მიმართულებით.

სარევიზიო კომისიამ მოისმინა წესდების იმ ნაწილში ცვლილებების შესახებ, რომელიც ენება კომისიის უფლებამოსილებას.

საანგარიშო პერიოდის დასაწყისშივე სარევიზიო კომისიის წევრთა შორის განაწილებულ იქნა საქართველოს რეგიონები (დ. ბუხელიშვილი — კახეთის კულტურის ძეგლები, გ. ელიაშვილი — სამეგრელოს ძეგლები; ვ. შაიშველაშვილი — სამხრეთ საქართველოს ძეგლები, ა. რობაქიძე — აფხაზეთის, აჭარის, სამხრეთ ოსეთის ძეგლები, ბ. კანდელია — იმერეთისა და გურიის ძეგლები).

სარევიზიო კომისიის წევრები სისტემატიურად წარმოადგენდნენ ანგარიშებს მათზე გაბრუნებულ რეგონებში ძეგლთა დაცვის მდგომარეობის შესახებ. ამ მხრივ აქტიურობით გამოირჩეოდა ანდრო ჭავჭავაძე.

განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს საანგარიშო პერიოდში სარევიზიო კომისიის ინიციატივით სპეციალური გაფართოებული სხდომების მოწვევის პრაქტიკა. ამ სხდომებზე უმნიშვნელოვანესი მუდმივმოქმედი არქეოლოგიური და ეთნოგრაფიული ექსპედიციის ხელმძღვანელები წარმოადგენდნენ ინფორმაციებს მათ რეგიონებში არსებულ ძეგლების მდგომარეობას და განათხიზნავდნენ ობიექტების დაცვის დონისძიებათა შესახებ. სათანადო მასაღას სარევიზიო კომისია აწოდებდა საზოგადოების პრეზიდიუმს.

სარევიზიო კომისიის წევრები მივიღინებამი ყოფინისას მათი მუშაობის ადეკვატის მიხედვით, ძირითადი ნაშნებურბრები დაავლების შესრულების პარალელურად ეცნობოდნენ საზოგადოების ადეკვატური განყოფილებების საქმიანობას. ამ რიგის დონისძიებები ჩატარდა აჭარაში, ოსეთში და სვანეთში, რაც შემთხვევაში კომისია წერილობითი ინფორმაციით აფარგლებოდა.

მუდმივმოქმედ ექსპედიციათა შორის მოხმეილ უქნა სვანეთის ეთნოგრაფიული ექსპედიციის ხელმძღვანელის — მიხეილ ჩაროილანის, კახეთის არქეოლოგიური ექსპედიციის ხელმძღვანელის — იანო ფიცხელაურის, ჩრდილო კავკასიისა და მოსკოვის დონის მონახტარის არქეოლოგიურ ექსპედიციათა ხელმძღვანელის გივი დანაშვილის, ძალიან — ნახტაკის არქეოლოგიური ექსპედიციის ხელმძღვანელის — აღდემო ბოხიძის და სხვათა მოხსენებები.

ვფიქრობთ, რომ საზოგადოების სარევიზიო კომისიის მუშაობის ეს ფორმები კვლავაც უნდა იყოს გამოყენებული კადევ უფრო ფართო მასშტაბით.

როგორც აღვნიშნეთ, საქართველოს ისტორიისა და კულტურის ძეგლთა დაცვის საზოგადოების სარევიზიო კომისია თავის სხდომებზე იმშენდა საზოგადოების პრეზიდიუმის ყოველწლიური ფინანსური ანგარიშებს. საზოგადოების საწევრო ანარიტების აკრფის მდგომარეობა შემდეგ სახით წარმოგვადგება:

1981 წელს რესპუბლიკური ხაზკის წლიური ფინანსური გეგმა ითვალისწინებდა 301.729 მანეთს, ფაქტურად აკრფილია 482.189 მანეთი. გეგმა შესრულებულია 127%-ით;

1982 წელს გეგმა ითვალისწინებდა 390.805 მანეთს, ფაქტურად შემოსულია 483.726 მანეთი, გეგმა შესრულებულია 123,7 %ით;

1983 წელს გეგმა ითვალისწინებდა 355.600

ნანეთს. ფაქტურად შემოვიდა 298.700 მანეთი. გეგმა შესრულებულია 102,8 %-ით;

1984 წელს გეგმა ითვალისწინებდა 291.000 მანეთს. ფაქტურად შემოვიდა 272.774 მანეთი. გეგმა შესრულებულია 110,4 %-ით;

1985 წელს გეგმა ითვალისწინებდა 291.800 მანეთს, ფაქტურად შემოსულია 270.495 მანეთი. გეგმა შესრულებულია 109,8 %-ით.

როგორც ვხედავთ, საზოგადოება უოვედწლიურად წარმატებით ახრულებდა საწვევრო ანარიცხების გეგმას.

აღსანიშნავია, მხოლოდ, რომ საწვევრო ანარიცხების აკრუვის გეგმა 1984 წლიდან მოკლებული შემოკრებული იყო იურიდიული წვევრობის გაუქმების გამო.

საქართველოს ისტორიისა და კულტურის ძეგლთა დაცვის საზოგადოების ფინანსურ მდგომარეობას განამტკიცებდა სხვადასხვა ხასიათის შემოსავლები, შემოწირულობები, როგორც ცალკეულ პირთაგან, ასევე დაწესებულებათა კოლექტივებისაგან, ფულისა და ნივთების ლატარიის გათამაშების დამატებითი ტირაჟიდან და საზოგადოებასთან არსებული საწარმოოს შემოსავლებიდან.

მისათვის, რომ უფრო ნათლად წარმოვიდგინოთ საზოგადოების შემოსავლის სტრუქტურა, მოკუცავით მხოლოდ ერთ მაგალითს. კერძოდ, 1985 წლის მანქნებლებით პრეზიდიუმში ჩარიცხულმა საწვევრო ანარიცხებმა შეადგინა 125.800 მანეთი, შემოწირულობიდან 81 000 მანეთი, ლატარიიდან — 447.500 მანეთი, საწარმოიდან — 887.300 მანეთი. ხუდ ძეგლთა დაცვის საზოგადოების ანგარიშზე შემოსული იქნა 1.745.900 მანეთი. ბუნებრივია, რომ საზოგადოება შემოსავლის ძირითად ნაწილს ახმარს ძეგლების რესტავრაციას.

ასე მაგალითად, 1981 წელს რესტავრაცია გაუყოფდა 19 ძეგლს, ამ მიზნით საზოგადოების მიერ გაღებულ იქნა 698.295 მანეთი. 1982 წელს ძეგლთა შესწავლაზე და რესტავრაციაზე დაიხარჯა 631.807 მანეთი. მაგრამ განსაკუთრებით გაფართოვდა სამეცნიერო-სარესტავრაციო სამუშაოები 1983 წლიდან. 1983 წელს სამუშაოები მიმდინარეობდა 40-ზე ობიექტზე. სარესტავრაციო თანხა განისაზღვრა 1.170.877 მანეთით. 1984 წელს 843.115 მანეთის მოცულობის სამუშაოები განხორციელდა 33 ძეგლზე, ხოლო 1985 წელს 1.138.479 მანეთის მოცულობის სამუშაოები 30 ძეგლზე.

სარესტავრაციო სამუშაოების ხარისხის შემოწმებაში მონაწილეობას იღებდნენ საშუალო რანგისაკებობი, ზოგიერთ ძეგლზე განხორციელებული სამუშაოები ინახულა პრეზიდიუმის

წვერთა გარკვეულმა ნაწილმა. უნდა აღინიშნოს, რომ ამ რიგის შემოწმება განსაკუთრებით უფრო ფართოდ და არხებშია შესრულებული — ცნობილია, რომ საკონსერვაციო და სარესტავრაციო სამუშაოების ხარისხი ჭერ კიდევ დაბალია და განსაკუთრებულ ყურადღებას მოითხოვს.

აქვე უნდა აღინიშნოს ისტორიის, კულტურის და ბუნების ძეგლთა დაცვისა და გამოყენების მოვარია სამმართველოს აქტიური დახმარება და თანადგომა.

ამრავალ საანგარიშო პერიოდში საზოგადოების სახსრებით შეკეთდა 50-მდე ძეგლი. მასშტაბურად მიმდინარეობდა სარესტავრაციო საკონსერვაციო სამუშაოები და ძეგლების მეცნიერული შესწავლა. განსაკუთრებით გვიანდა აღინიშნოთ, რომ ასეთი ხასიათის მასალის ნაწილი პერიოდულად ქვეყნებოდა საზოგადოების კრებულ — ძეგლის მუგებარეში. საანგარიშო პერიოდში გამოიცა კრებულის 18 ნომერი, № 56-74. ბუკლეტები: ე. პრივალოვას „ვარძია“, თ. სასიციძის „უფლისციხე“, მ. ვიორგის „იუდათოს მონასტერი“, შ. პაპიძის „საპროლო დიდების ანახვეული ადგილები“. „ძეგლის მუგებარის“ ბიბლიოგრაფია, სორატ სალუქვაძის პლაკატი „ძველი ქართული სამედიცინო წყაროები და ზღაპარები“, „ვარძია წამლების სასახლე“. ძეგლთა დაცვის საზღვის აქტის საოლქო საბჭო გამოცხადდა ფოტო ილუსტრირებული ალბომი „ბათუმი“. გარდა აღნიშნულთა მოწინააღმდეგე მიქელაძის ალბომი — ქართული მატერიალური კულტურის ძეგლები აღდგენამდე და აღდგენის შემდეგ“.

ჩვენ მოკლედ შევხებით ძეგლთა დაცვის საზოგადოების სარევიზო კომისიის საქმიანობას, საიდანაც ჩანს, რომ პრეზიდიუმის აპარატი თანის საფინანსო, საგამომცემლო, სარესტავრაციო, მასობრივ-პროპაგანდისტულ მუშაობას წარმართავდა წინასწარ განზილული და დამტკიცებული გეგმით, რომ გეგმა ძირითადი მანქნებლების მიხედვით გადაქარბებით სრულდებოდა, რომ მის მუშაობაში რაიმე სერიოზულ ფინანსიურ დარღვევას ადგილი არ ჰქონია.

შეიძლება თამამად ითქვას, რომ საანგარიშო პერიოდში, საქართველოს ძეგლთა დაცვის საზოგადოებამ ჩაატარა დიდი მოცულობისა და ქართული ეროვნული კულტურისათვის განსაკუთრებული მნიშვნელობის სამუშაოები.

საშუწაროდ, სარევიზო კომისიამ მთელ მისი უფლებები ბოლომდე ვერ გამოიყენა. აღსანიშნავია, რომ კომისიამ სათანადო ყურადღება ვერ დაუთმო სარესტავრაციო სამუშაოების შესრულების ხარისხს. ეს კი განსაკუთრებ-

ბით დღევანდელ მოთხოვნათა პირობებში გაზრდილ ურთიერთობას მოითხოვს. კომისიამ ვერ მიიღო აქტიური მონაწილეობა რესტრუქტირებული ძეგლების მიღების საქმეში. დღემდე ვერ მოხერხდა ყველა უშთაგონ რესტრუქტირებულ ძეგლზე თავიართობის მოწვევა, ძეგლის დღის ჩატარება, რაც პოპულაროზაციას გაუწევდა ძეგლთა დაცვას და გაზრდიდა ინტერესს საზოგადოების საქმიანობისადმი. ჭეშოვანი ურთიერთობის ვერ მიქცია კომისიამ, როგორც რესპუბლიკის გარეთ მდებარე ძეგლებს, ასევე ხალხური ხუროთმოძღვრების ნიმუშებს.

იმ საკითხებისადმი, რომლებსაც უნდა მიქცოს ურთიერთობა საზოგადოების სარევიზიო კომისიის ახალმა შემადგენლობამ, ჩვენი აზრით ძირითადია:

1. ძეგლების რესტრუქტირებისა და კონსერვაციის მაღალი ხარისხის უზრუნველყოფა, თუ რა ურომით იქნება ეს მიღწეული, საჭიროა ამ საკითხებზე პრევიდენტმა საგანგებოდ იმსჯელოს;

2. ხალხური სამშენებლო ხელოვნების ძეგლების გადარჩენა, ჩვენ გვაქვს ქართული ხალხური ყოფისა და ხუროთმოძღვრების მუზეუმები ღია ცის ქვეშ, რომელიც ამ საქმეს წარსტეგობს ასრულებს. ზოგიერთ რაიონში იყავნ მათი უკონსათვის დამახასიათებელ საცხოვრებელ კომპლექსებს. მავალითად: შატლი, მუზეუმ-ნარკალებად გამოცხადებული სოფლები თუშეთში და ხვანთში, დარბილ და უშუგული წელს ვინახულეთ ცაგარის რაიონის ტრადიციულ ნაგებობათა კომპლექსი, მაგრამ, როგორც ჩანს, ეს არ არის საქმარისი. მოვიყვან ერთ მაგალითს. როდესაც საჯარო ვახდა ღაზური სახლის მოძიება, ჩვენ მას ვერ მივაკვლიეთ, მაშინ, როცა 1958 წელს ეთნოგრაფიულმა ექსპედიციამ აღრიცხა 22 ღაზური ტიპის სახლი რაიონების ცენტრებში. ტრადიციულ ნაგებობათა კუთხეების მოწყობა ერთ გარკვეულ გზამს უნდა დაეკუთმებაროს და ამ საქმეს სათავეში თბილისის ღია ცის ქვეშ მუზეუმში უნდა ჩაუდგეს.

3. ასევე განსაკუთრებულ ურთიერთობას მოითხოვს რესპუბლიკის გარეთ მდებარე მატერიალური კულტურის ძეგლები. საზოგადოების წინაშეაში აღნიშნულია, რომ „საზოგადოება წარმართავს საქართველოს სსრ ტერიტორიაზე არსებულ ისტორიისა და კულტურის ძეგლებსა და რესპუბლიკის გარეთ მდებარე ქართული კულტურის ძეგლთა გამოვლენას, აღრიცხვას, მეცნიერულ შესწავლას, აღდგენა — გამაგრებასა და დაცვას“.

სასწრაფო გამაგრებით სამუშაოებს მოითხოვენ ინგუშეთის ტერიტორიაზე მდებარე ლურ საქმეში.

ტუბა-ერდის (X ს.) ეკლესია. აღნიშნული (XI-XIII სს.), თარგემის ეკლესია. ჩრდილოეთი ოსეთის ტერიტორიაზე სოხიტა-მადნიარაში (XI-XV სს) და თღის (X-XI სს) დარბაზული ეკლესიები. ზოგი მათგანი რესტრუქტირების შემდეგ კვლავ დაინგრა. მაგ. ტუბა-ერდის სახურავი ამჟამად ჩაქცეულია. ამ ძეგლს კი განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს — აქ იკრებოდნენ ხევსურეთისა და ქისტების თავაყები, მსჯელობდნენ საერთო საკითხებზე და ურთიერთობას ამჟარებდნენ.

4. განსაკუთრებით ხანგასმულია ის გარემოება, რომ ტრანსკავკასიური მაგისტრალის გაუქმებისა და კავშირებული მშენებლობა ამჟარა საშინოობას უქმნის ძეგლებს, რადგან როგორც მოვლენებთან მაგისტრალის გათვლის შიშანი საქართველოსა და ჩრდილოეთ კავკასიის ტერიტორიაზე მდებარე უმნიშვნელოვანესი მატერიალური კულტურის ძეგლების საბლოკებს. ახლანეს მოსკოვიდან ჩამოვიდა ტრეტიაკოვის გალერეის გენერალური დირექტორის მოადგილე ამხ. ვახლივეი. თურმე აკად. ბ. რიხაკოვის თაოსნობით მომზადარობს ზეღისმოწერა ვანცხადებაზე, რომელიც უნდა წარედგინოს სსრკ მინისტრთა საბჭოს და რომელშიც აღმართულია შემადგომლობა ტრანსკავკასიური მაგისტრალის გეგმის გადახილვის შესახებ ამ ტრასაზე მდებარე ძეგლების გადარჩენის უზრუნველსაყოფად.

ძეგლთა დაცვის საზოგადოების სარევიზიო კომისიამ რესპუბლიკური საბჭოს პრევიდენტის წინაშე უნდა დააყენოს საკითხი, რათა სხვა დაინტერესებულ ორგანიზაციებთან ერთად შეეუზავედეს პროგრამა აღნიშნულ ძეგლთა დაცვის მიზნით.

5. აუცილებლად მივანჩია, რომ მომავალში პრევიდენტმა პრაქტიკაში შემოიღოს გამსვლელი სენიების და კონფერენციების ჩატარება, ადგილობრივი აქტივის მონაწილეობით, რაც ჩვენი აზრით, საშუალებას მისცემს მას უფრო მკვიდრო კონტაქტში იქონიოს საზოგადოების ხალკო, საქალაქო და რაიონულ საბჭოებთან, დარაზმოს ადგილობრივი საზოგადოების ურთიდება რეგიონში არსებული ძეგლების დაცვის გარშემო.

6. ცალკე უნდა აღინიშნოს კონსერვირებულ და რესტრუქტირებული ძეგლების შემოგარენის კეთილმოწყობის აუცილებლობა.

დასასრულ წარმატება მინდა ვუსურვო სარევიზიო კომისიის ახალ შემადგენლობას ძეგლთა დაცვისა და მოვლა-პატრონობის კეთილშობი-

საქართველოს ისტორიისა და კულტურის ძეგლთა დაცვის საზოგადოების VII ყრილობამ მოისმინა რა საზოგადოების რესპუბლიკური საბჭოს ანგარიში 1981-1985 წლებში გაწეული მუშაობის შესახებ აღნიშნავს: საანგარიშო პერიოდში საზოგადოების რესპუბლიკურმა საბჭომ მნიშვნელოვანი მუშაობა გასწია ისტორიისა და კულტურის ძეგლების გამოვლინების, შესწავლის, დაცვის, პოპულარიზაციის და გამოყენებისათვის.

გაიზარდა საზოგადოების წევრთა აქტიურობა ისტორიისა და კულტურის ძეგლების დაცვისა და გამოყენების კეთილშობილურ საქმეში; ათობით პირველადი ორგანიზაცია მიმაგრებულია საშეფოდ მნიშვნელოვან კულტურის ძეგლებზე, რაც ხელს უწყობს ძეგლების წარმოჩენის და დაცვის საქმეს, აღდგენით, სარესტავრაციო-საკონსერვაციო სამუშაოების დაჩქარებას;

საოლქო, საქალაქო და რაიონული, პარტიული და სახელმწიფო ორგანიზაციების დახმარებით, ამ მხრივ სერიოზული მუშაობა გასწიეს ასპინძის, გორის, თელავის, კასპის, გურჯაანის, ზუგდიდის წალენჯიხის, ორჯონიკიძის (ხარაგაულის), ქ. თბილისის რაიონულმა, ჭიათურის საქალაქო, აფხაზეთის, აქარის, სამხრეთ ოსეთის საოლქო ორგანიზაციებმა.

საანგარიშო პერიოდში საქართველოს ისტორიისა და კულტურის ძეგლთა დაცვის საზოგადოების რესპუბლიკური საბჭოს პრეზიდიუმმა პარტიული და სახელმწიფო ორგანოების ხელმძღვანელობითა და აქტიური მხარდაჭერით მნიშვნელოვნად გააფართოვა სარესტავრაციო-საკონსერვაციო სამუშაოები. ძეგლთა დაცვის საზოგადოება, ყოველწლიურად მარტო ძეგლების რესტავრაციისათვის გამოყოფს 1 მილიონ მანეთზე მეტს, ამალდა სამუშაოების ხარისხიც.

ძეგლთა დაცვის საზოგადოების რესპუბლიკური საბჭო და მისი პრეზიდიუმი სისტემატიურად ეწეოდა კულტურის ძეგლების დაცვის პროპაგანდას; სხვადასხვა უწყებებთან და დაწესებულებებთან ერთად ეწყობოდა სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციები, ზონალური ღონისძიებები, გასვლითი სესიები, ლექცია-მოხსენებები და სხვ. გამოიკა პლაკატები, ბუკლეტები, სამკერდე ნიშნები, სამეცნიერო შრომები; მკითხველთა შორის პოპულარობით სარგებლობს კრებული „ძეგლის მეგობარი“, მეტი დრო დაეთმო ძეგლებზე ტელე და რადიო გადაცემებს.

გაუმჯობესდა დამთვალეობა მომსახურება ბიჭვინტისა და გავრის ძეგლ-მუზეუმებში.

მიუხედავად აღნიშნულისა, საზოგადოების მუშაობაში შეინიშნება სერიოზული ნაკლოვანებები. მთელ რიგ რაიონებში ადგილი აქვს ძეგლები-სადმი ვულგარილი დამოკიდებულების ფაქტებს, მათი მიზანშეუწონლად გამოყენებისა და დაზიანების შემთხვევებს.

პირველადი ორგანიზაციების მუშაობაში შეინიშნება ფორმალური, დაკის-

რებული მოვალეობისადმი გულგრილი მიდგომა, ჯერ კიდევ არის სერიოზული სიძნელეები საგამომცემლო საქმეში, კრებულ „ძეგლის მეგობრის“ ტექნიკურ და აკმაყოფილებს მკითხველთა 50%-საც კი.

გაუმჯობესებას მოითხოვს ორგანიზაციული საკითხებიც. გამომდინარეობს რა ზემოაღნიშნულიდან, საქართველოს ისტორიისა და კულტურის ძეგლთა დაცვის საზოგადოების VII ყრილობა ადგენს:

1. საქართველოს ისტორიისა და კულტურის ძეგლთა დაცვის საზოგადოების რესპუბლიკური საბჭოს მუშაობა საანგარიშო პერიოდში ჩაითვალოს დამაკმაყოფილებლად.

2. დაევალოს საქართველოს ისტორიისა და კულტურის ძეგლთა დაცვის საზოგადოების საოლქო, საქალაქო და რაიონულ საბჭოებს მეტი მზრუნველობა გამოიჩინონ ინდივიდუალურ წევრთა ზრდისათვის; თავის რიგებში გააერთიანონ რესპუბლიკის მოსახლეობის ყველაზე აქტიური წევრები, რომელთაც სურთ მონაწილეობა მიიღონ საზოგადოების ამოცანების გადაჭრაში.

ისტორიისა და კულტურის ძეგლები აქტიურად უნდა იქნას გამოყენებული ჩვენი რესპუბლიკის ახალგაზრდობის პატრიოტული, ესთეტიკური და ინტერნაციონალური აღზრდისათვის;

საზოგადოების პირველადმა ორგანიზაციებმა და ცალკეულმა ენთუზიასტებმა ქართული კულტურის ძეგლების შესწავლისა და პოპულარიზაციის მიზნით აქტიური მონაწილეობა უნდა მიიღონ საზოგადოების საქმიანობაში.

საზოგადოების პირველადმა, რაიონულმა, საქალაქო და საოლქო ორგანიზაციებმა ფართო აქტივზე დაყრდნობით მეტი ყურადღება უნდა მიაქციონ ძეგლების გამოვლინების, აღრიცხვისა და მოვლა პატრონობის საქმეს; მზრუნველი ხელის გარეშე არ უნდა დარჩეს არცერთი ისტორიულ-რევოლუციური, საბრძოლო და შრომითი დიდების ძეგლი.

3. დაევალოს საქართველოს ისტორიისა და კულტურის ძეგლთა დაცვის საზოგადოების რესპუბლიკურ საბჭოს და მის პრეზიდიუმს ყოველმხრივ შეუწყოს ხელი ისტორიისა და კულტურის ძეგლების დაცვას, აღდგენა-გამაგრებას და მეცნიერულ შესწავლას; გეგმავსომიერად ეწყობოდეს, სათანადო სამეცნიერო ორგანიზაციებთან ერთად, ნაკლებად ცნობილი და შეუსწავლელი ქართული მატერიალური კულტურის ძეგლების გამოვლინება, შესწავლა და ფიქსაცია რესპუბლიკის ტერიტორიაზე და მის ფარგლებს გარეთ.

მეტი საზოგადოებრივი კონტროლი დაწესდეს იმ ორგანიზაციებზე, რომელთაც სამსახურებრივად რაიმე კავშირი აქვთ მატერიალური კულტურის ძეგლებთან.

მეტი ყურადღება მიექცეს მატერიალური კულტურის ძეგლების აღდგენა-გამაგრებითი სამუშაოების შესრულების ხარისხს და მეცნიერულ დონეს; ხდებოდეს რესტავირებულ ძეგლთან მასობრივი ღონისძიებების განხორციელება. არ დაუშვას ძეგლებთან ღრეობები, ლოთობა და სხვა.

4. დაევალოს საქართველოს ისტორიისა და კულტურის ძეგლთა დაცვის საზოგადოების რესპუბლიკურ საბჭოს, სისტემატურად ეწეოდეს კულტურის ძეგლების დაცვის პროპაგანდას, გამოსცეს მასობრივი ტიპით სამეცნიერო-პოპულარული ლიტერატურა, ფოტოილუსტრირებული ალბომები, პლაკატები, ლია ბარათები;

ეთხოვოს საქართველოს სსრ მინისტრთა საბჭოს დახმარება გაეწიოს საქართველოს ისტორიისა და კულტურის ძეგლთა დაცვის საზოგადოების პრეზიდიუმს პოლიგრაფიული ბაზის შექმნისა და საგამომცემლო საქმის განხორციელებისათვის, აგრეთვე დაეხმაროს საზოგადოების პრეზიდიუმს, რათა კრებულ „ძეგლის მეგობარს“ მიეცეს ინდექსი და მასობრივი გავრცელების მიზნით ხელმოწერის უფლება.

5. საქართველოს ისტორიისა და კულტურის ძეგლთა დაცვის საზოგადოების პრეზიდიუმში, საზოგადოების აპარატის მუშაებისა და აქტივისტების კვალიფიკაციის ამაღლების მიზნით, ატარებდეს სამეცნიერო-პრაქტიკულ კონფერენციებს. იმუშავებდეს მეთოდური ხასიათის ლიტერატურას, რეკომენდაციებსა და წინადადებებს.

6. საქართველოს ისტორიისა და კულტურის ძეგლთა დაცვის საზოგადოების VII ყრილობა ავალებს რესპუბლიკური საბჭოს და მის პრეზიდიუმს აქტიური მონაწილეობა მიიღოს იმ მატერიალური კულტურის ძეგლების შერჩევაში, რომელზეც უნდა ჩატარდეს აღდგენა-გამაგრებითი სამუშაოები; დაწესდეს მუდმივი საზოგადოებრივი კონტროლი აღნიშნულ ღონისძიებებზე.

7. დაევალოს საქართველოს ისტორიისა და კულტურის ძეგლთა დაცვის საზოგადოების სარევიზიო კომისიას მკვეთრად გააუმჯობესოს მუშაობა რაიონულ, საქალაქო, საოლქო საბჭოების სარევიზიო კომისიებთან, მტკიცე კონტროლი დააწესონ საზოგადოების ადგილობრივი ორგანიზაციების ფინანსურ და მასობრივ-პროპაგანდისტულ საქმიანობაზე.

8. ჩატარდეს კონკურსები ქართული მატერიალური კულტურის ძეგლების პროპაგანდისა და მათი შესაფერისად გამოყენებისათვის. აქტივისტებისა და სპეციალისტებისათვის გამოცდილების გაზიარებისა და კვალიფიკაციის ამაღლების მიზნით, პერიოდულად მოეწიოს მივლინებები სსრკ და მოძმე სოციალისტურ რესპუბლიკებში.

9. დაევალოს საქართველოს ისტორიისა და კულტურის ძეგლთა დაცვის საზოგადოების რესპუბლიკური საბჭოს პრეზიდიუმს მეტი დახმარება აღმოეჩინოს საზოგადოების წარმოებას, მაღალხარისხოვანი და მრავალფეროვანი სუვენირების დამზადებისა და უმნიშვნელოვანეს ხუროთმოძღვრების ძეგლებთან მათი უშუალო რეალიზაციისათვის.

10. საქართველოს ისტორიისა და კულტურის ძეგლთა დაცვის საზოგადოების VII რესპუბლიკური ყრილობა იწონებს ისტორიისა და კულტურის ძეგლთა დაცვის საზოგადოების წესდების ახალ რედაქციას.

ეთხოვოს საქართველოს სსრ მინისტრთა საბჭოს წესდების ახალი რედაქციის დამტკიცება.

11. ამ ღონისძიებების შესრულების შემოწმება ხდებოდეს პერიოდულად

- აფაქიძე ანდრია მელიტონის ძე — საქ. სსრ მეცნ. აკადემიის საზოგადოებრივ მეცნიერებათა განყოფილების აკადემიკოს-მდივანი
- ასანიძე შაბა დიმიტრის ასული — საქ. ისტორიისა და კულტურის ძეგლთა დაცვის საზოგადოების პრეზიდიუმის სწავლული მდივანი
- ბარათაშვილი გივი ბიძინას ძე — საქ. ისტორიისა და კულტურის ძეგლთა დაცვის საზოგადოების პრეზიდიუმის თავმჯდომარის პირველი მოადგილე
- ბერიძე ვახტანგ ვუკოლის ძე — საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ქართული ზელოვნების ისტორიის ინსტიტუტის დირექტორი, აკადემიკოსი
- ბუხნიკაშვილი კარლო გრაგოლის ძე — საქ. სსრ მინისტრთა საბჭოს კულტურის განყოფილების გამგე
- ბუაჩიძე თენგივ პავლეს ძე — კულტურის ფონდის თავმჯდომარე
- ბურჯანაძე ანზორ ვიქტორის ძე — ტურიზმისა და ვესკურსიების საქართველოს რესპუბლიკური საბჭოს თავმჯდომარე
- გუგუნიანი ნინა აბშელის ასული — აჭარის ასსრ მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარის მოადგილე, საქ. ისტორიისა და კულტურის ძეგლთა დაცვის აჭარის საოლქო საბჭოს თავმჯდომარე
- გოგელია არჩილ გრიგოლის ძე — გაზეთ „თბილისის“ მთავარი რედაქტორი
- ჯაქარაია პარმენ ფარნაოზის ძე — თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ზელოვნების ისტორიის კათედრის გამგე; პროფესორი
- თაბუკაშვილი რევაზ შალვას ძე — მწერალი
- კინწურაშვილი ხაიმონ შალვას ძე — ქართული საბჭოთა ენციკლოპედიის საქ. ისტორიისა და კულტურის ძეგლთა აღწერილობის რედაქციის გამგე
- ლორთქიფანიძე შარამ დავითის ასული — თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის საქართველოს ისტორიის კათედრის გამგე; საქ. სსრ მეცნ. აკადემიის წევრ-კორესპონდენტი
- ლორთქიფანიძე ოთარ დავითის ძე — საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის არქეოლოგიური კვლევის ცენტრის დირექტორი, პროფესორი
- მატარაძე ლევან ნიკოლოზის ძე — საქ. სსრ მინისტრთა საბჭოსთან არსებული უცხოეთის ტურიზმის სამმართველოს უფროსი
- პაპალაშვილი გივი ვლადიმერის ძე — საქ. ისტორიისა და კულტურის ძეგლთა დაცვის საზოგადოების პრეზიდიუმის თავმჯდომარის მოადგილე
- სანუბლიძე არმავ რომანის ძე — საქ. სსრ მინისტრთა საბჭოს ტელევიზიისა და რადიომუშყებლობის სახელმწიფო კომიტეტის თავმჯდომარე
- ფერაძე თენგივ გიორგის ძე — საქ. სსრ მინისტრთა საბჭოსთან არსებული სახელმწიფო პრემიების კომიტეტის თავმჯდომარის მოადგილე; დოცენტი
- ცანცაძე ვახტანგ გერონტის ძე — ქართული ზელოვნების ისტორიის ინსტიტუტის განყოფილების გამგე, პროფესორი
- ციციშვილი ირაკლი ნიკოლოზის ძე — საქ. ისტორიის, კულტურისა და ბუნების ძეგლთა დაცვისა და გამოყენების მთავარი სამეცნიერო საწარმოო სამმართველოს უფროსი, საქართველოს ისტორიისა და კულტურის ძეგლთა დაცვის საზოგადოების რესპუბლიკური საბჭოს პრეზიდიუმის თავმჯდომარე, პროფესორი
- შაჯია შოთა მამას ძე — აფხაზეთის ასსრ მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარის მოადგილე, საქ. ისტორიისა და კულტურის ძეგლთა დაცვის აფხაზეთის საოლქო საბჭოს თავმჯდომარე
- შავლობოვი ალექსანდრე აპოლონის ძე — სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქის აღმასკომის თავმჯდომარის მოადგილე; საქ. ისტორიისა და ძეგლთა დაცვის საზოგადოების სამხრეთ-ოსეთის ავტონომიური ოლქის თავმჯდომარე
- ჩხეიძე შურაბ აშბროსის ძე — საქართველოს სსრ მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარის პირველი მოადგილე
- ქაზნაბერიძე ნოდარ შალვას ძე — საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის კულტურის განყოფილების გამგე
- კლიაძე თამაზ ივანეს ძე — საქართველოს მწერალთა კავშირის მდივანი

- რობაქიძე ალექსი ივანეს ძე — საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის წევრი-კორესპონდენტი, სარევიზიო კომისიის თავმჯდომარე
- შაქარიაშვილი ირაკლი დავითის ძე — საქართველოს ხელოვნების მუზეუმის სწავლული მდივანი
- ქალდანი ანზორ მაქსიმეს ძე — ივ. ჭავჭავაძის სახ. ისტორიის, ეთნოგრაფიისა და არქეოლოგიის ინსტიტუტის უფროსი მეცნიერ-თანამშრომელი, ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატი
- ღამბაშიძე გივი ვაიოხის ძე — მოსკოვის დონის მონასტრისა და ჩრდ. კავკასიის არქეოლოგიური ექსპედიციის ხელმძღვანელი
- ჩაფარიძე ვახტანგ ვარლამის ძე — საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის არქეოლოგიური კვლევის ცენტრის წამყვანი მეცნიერ თანამშრომელი
- ეორდანიას ოთარ კონსტანტინეს ძე — ივ. ჭავჭავაძის სახ. ისტორიის, ეთნოგრაფიისა და არქეოლოგიის ინსტიტუტის წამყვანი მეცნიერ-თანამშრომელი, ისტ. მეცნიერებათა დოქტორი
- ჩართილანი მიხეილ იშაილის ძე — ს. ჭანაშვილის სახ. საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ეთნოგრაფიის განყოფილების გამგე.

დიდ მწერალსა და საზოგადო მოღვაწეს ილია ჭავჭავაძეს მე-19 საუკუნის ქართულ მწერლობასა და საზოგადოებრივ ცხოვრებაში განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს. ილია, აკაკისთან ერთად, ფუძემდებელია ახალი ქართული მწერლობისა და ახალი სალიტერატურო ენისა. ილიას შემოქმედება უაღრესად ფართო დიაპაზონისა და უნივერსალური ხასიათისაა. მან გადამწყვეტი გავლენა იქონია აფხაზეთა, ოსთა, აზერბაიჯანელთა და სხვა ერების მშობის განმტკიცებაზე, საქართველოსა და რუსეთის ხალხთა მეგობრობის გაღრმავებასა და განვითარებაზე. ილია იყო პოეტი, პუბლიცისტი, კრიტიკოსი, ლიტერატურათმცოდნე, ეკონომისტი, სოციოლოგი, ღრმა მოაზროვნე და ისტორიკოსი.

დიდი ისტორიკოსი, აკადემიკოსი ივანე ჭავჭავაძის ილიას შესახებ წერდა: «ფეიქრობ და დარწმუნებული ვარ, რომ ვინც მომავალში ქართული ისტორიოგრაფიის თავგადასავლის მე-19 საუკუნის ამბების შესწავლასა და აღწერას შეუდგება, ის ვალდებული იქნება ისიც აღნიშნოს, რომ ილია ჭავჭავაძე დიდებული იყო არამარტო პოეზიასა და პუბლიცისტიკაში კი არა ან და კიდევ მარტო ვითარცა ახალი სალიტერატურო ენის შემქმნელიც კი არა. არამედ რომ საქართველოს ისტორიოგრაფიაშიც მას ასეთივე ღვაწლი ჰქონია, რომლის დავიწყების უფლება არც ერთ ქართველს არა აქვს».

ილია ჭავჭავაძე სამოღვაწეო ასპარეზზე გამოსვლიდან სიკვდილამდე ნახევარი საუკუნის მანძილზე იბრძოდა მშობლიური ქვეყნის თავისუფლებისა და აღორძინებისათვის. მოღვაწეობის ესოდენ ხანგრძლივ პერიოდში საქართველოს ეკონომიკურ და კულტურულ ცხოვრებაში არ წამოჭრილა არც ერთი აქტუალური საკითხი, რომლის გადაწყვეტაში ილიას მონაწილეობა არ მიეღოს და თავისი ნაყოფიერი საქმიანობის კვალი არ დაეჩინოს.

ილია ჭავჭავაძემ ახალგაზრდობაშივე გამოავლინა თავისი მოღვაწეობის მაღალი დანიშნულება, როდესაც განაცხადა:

„ერის წყლული მაინდეს წყლულად,
მეწოდეს მის ტანჯვით სულით“.

და ის ბოლომდე ამ დევიზის ერთგული დარჩა.

ერის მამა ილია ჭავჭავაძე ამბობდა: „რომ ერის პირტყე დამხობა, გათახსირება, გაწყალება იქიდან დაიწყება, როცა იგი თავის ისტორიას ივიწყებს... წარსული მკვიდრი საფუძველია აწმყოს“, როგორც აწმყო-მომავლისა... აღდგენა ისტორიაა — ერის გამოცოცხლება, გამომხნევებაა აწმყოს გაგება და წარმართვა, მერმისი გამორკვევა სიბნელისაგან (ილია, თბ., ტ. IV, გვ. 200-204). ილია ერთნაირი პატივისცემით ეპყრობოდა როგორც თავისი ხალხის ისე სხვა ხალხების ისტორიას. საკაცობრიო, ინტერნაციონალურ პროგრესულ სულისკვეთებას, ხალხთა მშობისა და მეგობრობის ტრადიციებს აღვივებდა პოეტი როცა წერდა:

ქართული
ნაციონალური
ბიბლიოთეკა

„აღზარდე შვილი, მიეც ძალა სულს,
საზრდოდ ხმარობდე ქრისტესა მცნებას,
შთააგონებდე კაცთა სიყვარულს,
ძმობას, ერთობას, თავისუფლებას“.

(„ქართვის დედას“).

დიდი ილია საქართველოსადმი რუსეთის დამოკიდებულებაში ყოველთვის იზიარებდა რუსეთის „უკეთეს წარმომადგენელთა“ და პირველ რიგში მწერალ ვ. მარკოვის თვალსაზრისს, რომელიც გამოთქვა მან (1881) წლის „რუსკაია რეჩის“ ნოემბრის ნომერში. მარკოვი ამ წერილში წერდა: „ჩვენ რუსებმაო არ უნდა დავივიწყოთ თავის დღეში, რომ საქართველო ხმლით არ დავკვიკვრია რომ ჩვენ იმათი თანასწორი ძმანი ვართ და არა მძლავრი ბატონები, ჩვენ არ უნდა დავივიწყოთ, რომ ქართველი შემოვიდნენ ჩვენს ოჯახში მისთვის, რომ ქართველადვე დარჩნენ და უცხო ჯიშმა, უცხო სარწმუნოებამ, უცხო ჩვეულებამ არ შთანთქას. ამიტომ ყოველსავე ქართულს, ყოველსავე ქართველ-თაგან ისტორიით მოპოვებულს, ყოველსავე სალოცავს ერისას და წმინდად აღიარებულს, ყოველსავე თვისებას მათსას იმდენად პატივი უნდა ვცეთ, იმოდენად მზარი და ხელი შეუწყოთ, რამოდენადაც ყოველსაფერს ჩვენს საკუთარ რუსულს. კავშირი ძმათა შორის იმაში მდგომარეობს, რომ ერთიმეორეს სმურად შეეწეოდეს, ერთი-მეორეს შემსკვალოს, და არა იმაში — რომ ერთის ადამიანობა მეორეს მტლად დაედოს, ერთმა მეორე ჩაჰყლაბოს“.

(ი. ჭ. თხზ., ტ. V, გვ. 132-133).

დიდი ილია ლამპრად ენთო მამულისათვის, იყო დედაბოძი ქართული სიტყვაკაზმული მწერლობისა, მადიდებელი წარსულისა, როგორც აწმყოს საძირკვლისა და მახარობელი უკეთესი ზეალინდელი დღისა, „ქართვის დედის“ მოსიყვარულე და თაყვანისმცემელი, „გუთნისდედის“ მოტრფიალე, ქართული ენის რეფორმატორი, ახალი ქართული ენის დამამკვიდრებელი, თანამგარძნობი „ცრემლიანი სიცილისა და სიცილიანი ტირილისა“, მონატრული ისეთი საზოგადოებისა, სადაც ყველაში თითოა გამობატული და თითოში ყველა, „სადაც თითოეული ყველასათვის ფიქრობს და ყველა თითოეულისათვის“, ილია ჭავჭავაძე იყო ერთიანი საქართველოს ალამდარი, სიყრმიდანვე ქართლის ბედს აყოლილი, ერის გენიალური მასწავლებელი, „უგვირგვინო მეფე“. ამიტომ ვამბობთ რომ ილიაში ყოველივე ეროვნულია და მაშასადამე, საკაცობრიო, ინტერნაციონალური. ილიას ნაწარმოებები რომ ეთარგმნათ მსოფლიოს ხალხთა ენებზე, იგი დღეს საყოველთაოდ ცნობილი იქნებოდა, როგორც გენიოსი მწერალი, მაგრამ ილია მცირერიცხოვანი ერის შვილი იყო, რომლის სამშობლო ისტორიული უკულმართობის გამო საუკუნეების მანძილზე იზოლირებული იყო კულტურულ, ცივილიზებული სამყაროდან. ილიას მოღვაწეობის სარბიელი საქართველო იყო, ხოლო შემოქმედების სფერო ქართველი ხალხი. ილიას უკედავება მის მიერ შექმნილ უბადლო ნაწარმოებებშია დაწყებული „მგზავრის წერილებიდან“ და დამთავრებული „ოთარაანთ ქერიეთი“. ილიას აზრით ქართველს არა აქვს უფლება უმოქმედოთ იყოს. „მე როგორც ქვეყნის შვილს თერგის სახე უფრო მომწონს და მიყვარს“ — ამბობდა ილია. მან სიყვარულის ამ გაგებით ამოათრია წუმპედან

ლუარსაბი და სარკეში ჩაახედა იგი, ამ თვალთახედვით დაგმო განდევნილმა, ამ მიზნით სცადა გიორგისა და კესოს გულთა შეერთება, ძეგლი აუგო მათსა და დაედას...

ილია აჩრდილივით თავს დასტრიალებდა საყვარელ სამშობლოს.

„მარად და ყველგან, საქართველოვ, მე ვალ შენთან!
 მე ვარო შენი თანამდევნი, უკვდავი სული.
 შენთა შვილთ სისხლით გული სრულად გარდამებანა
 ამ გულში მე მაქვს შენი აწყო, შენი წარსული“.

რა არ გადაგვხდენია თავს, რა მტრები არ მოგვეცივან, რა ვაი ვეგლანი, რა სისხლის ღვრა, რა ღრქენა კბილთა არ გამოგვივლია, რა წისქვილის ქვა არ დატრიალებულა ჩვენს თავზე და ყველას გავუძელით, ყველას ვაუფმავრდით, შევიჩინებთ ჩვენი თავი, შევიჩინებთ ჩვენი ქვეყანა ჩვენი მიწაწყალი, ლანგთემურებმა ჩვენს საყუთარ სისხლში გვაბანავეს და მაინც დაერჩით და გამოვცოცხლდით, შაბაბაზებმა ჩვენის კბილით გვაგლეჯინეს ჩვენი წვრილ-შვილი და მაინც გამოვბრუნდით, მოვსულიერდით, აღამაჰმადხანებმა პირ-ქვე დაგვახეს, ქვაქვაზედ არ დაგვიყენეს, მოგვესპეს, მოგველიტეს და მაინც ფეხზედ წამოვდექით, მოვშენდით, წელში გავსწორდით, გავუძელით საბერძნეთს, რომს, მონგოლებს, არაბებს-ოსმალ-თურქებს რჯულიანს და ურჯულოს და დროსა ქართველობის შუბის წვერით, ისრით და ტყვიით დაფლეთილი, ჩვენს სისხლში ამოვლებული ხელში შევიჩინებთ, არავის წაეღებინებთ. არავის დავანებებთ, არ შევაგინებინებთ და როგორც ვაჟა-ფშაველამ ბრძანა: „მადლობა განგებას, მადლი ბუნების კანონს, რომ უყიდურეს ყოფაში ჩავარდნილ ხალხს არ ასცდება მეშველი კაცი და მუდამ ჩნდება სამართლის დამცველი, ჭეშმარიტების მომხრე ადამიანი. ამითანა კაცების ნათელი სახე მარად გამოიყურება მზის სხივით ისტორიის ფურცლებზე. ბევრი მათგანი ჯვარს ეცვა, ბევრი ცეცხლში დაიწვა, ბევრს ცელმა მოჰკვეთა თავი, მაგრამ სიმართლე, ჭეშმარიტება ჭეშმარიტებადვე დარჩა და ყველა პატიოსან კაცს უდგება თვალწინ“.

და იცით როგორ მოვახერხებთ ამდენი? — იმით რომ ქართველ ხალხს ჰყავდა დიდი ილია, ერის მამა და ილიას მსგავსი ერისკაცები სამშობლოსათვის თავდადებულნი ვაჟკაცები, რომელთა წვლილი ქვეყნის სამსახურში ცხოვრების ყველა უბანს წვდებოდა. დიდი ქართველი პედაგოგის იაკობ გიკვება-შვილის თქმით — იქნება არც ერთ მსოფლიო გენიოსს არ ჰქონდეს იმოდენა მნიშვნელობა თავის ერისათვის, რამდენიც აქვს ილია ჭავჭავაძეს საქართველოსათვის.

შოთა რუსთაველის შემდეგ ქართველ ხალხს არ ჰყოლია მეორე ისეთი ღრმად მთავროვნე და ყოველმხრივ განათლებული მწერალი, როგორიც ილია ჭავჭავაძე იყო. მეცნიერებისა და მხატვრული აზროვნების ტიტანი, რომელიც ბუნებამ გასაოცარი ნიჭით და ურყევი ნებისყოფით დააჩილდოვა.

ილიამ ჰაბტუკობაშივე შეისისხლხორცა ყოველივე კარგი, რაც ქართულ, რუსულ და ევროპულ კულტურას გააჩნდა და მათზე დაყრდნობით გამოძერწა უკვდავი ეპოქალური მნიშვნელობის ნაწარმოებები.

ილია იყო საქართველოს განახლებისათვის მებრძოლი პროგრესიული

ქალების ბელადი. მან შეძლო სათავეში ჩადგომოდა საქართველოს რევოლუციურ-დემოკრატიულ ანუ ეროვნულ-გამანათავისუფლებელ მოქმედებას, რომლის მიზანი ქართველი ხალხის სოციალური და ეროვნული გათავისუფლება იყო.

და მაინც ვინ იყო ილიას წინაპრები და როგორა იყო თვით ილიას სახე-ქვაკვადების გვარის დამწყებია ფაროდი, ოტია (XV ს.), პაპუნა, მამუკა, ფარემუზ (XVIII ს.), ბესპაზ, პაატა (XIX ს.) პაატას, ყავდა შვილები: სვი-შონი, ალექსანდრე, გრიგოლი, გარსევანი და იოსები. გრიგოლის შვილები იყვნენ: კონსტანტინე, ნინო, ილია, ელისაბედ, თეიმურაზ და სვიმონი. ილიას თანამედროვენი გადმოგვცემენ: „ვისაც ილია პირადად, ცოცხლად მოლაპარაკე არ უნახავს, იმას ფოტოგრაფიის სურათი ვერას ეტყვის. ფოტოგრაფიას არ ძალუძს გადმოსცეს ადამიანის სულიერი არსება, მისი მშვენიერება, მისი იდუმალ ძალთა მოძრაობა. ილია ქვაკვადზე ისეთი ლამაზი და მარილიანი, კაცი თვალს ვერ მოაშორებს. მშვენიერი ფართო შუბლი, თმა ხშირი, შავი, როგორც გიშერი, შუაზედ გადაყოფილი და გრძლად დაშვებული კისრამდე... ტანით თურმე პატარა კახს მიაგავს, მაგრამ, როცა ზის, ჰგონია ადამიანს ღი-ზანბავრელის მხრები აქვსო... ჩასხმული კარგად ჩასქელებული, კისერჩარ-გული, ერთი სიტყვით, „ბურთივით მრგვალი“, როგორც მოსწრებულად და-ახასიათა გრიგოლ ორბელიანმა, მაგრამ ამ ტანზე იჭდა თავი, ილიას თავი, რომელიც საბერძნეთში ღირსი და დამამშვენიებელი იქნებოდა ფიდიუსის ქან-დაკებისა წარმოიდგინეთ მაღალი გაშლილი, გადატყეცილი შუბლი, სწორი, თითქოს საგანგებოდ ჩამოსხმული ცხვირი, მრგვალი მოძრავი ნესტოებით, მოკუმული ტუჩებით, ცოტა წინ წამოწეული ნიკაბი და... თვალები ჰკვიანი, მეტყველი, ილიას თვალები, ხან ღმობიერნი სათნონიანი... ხან არა ამქვეყ-ნიურნი, ზეციერნი, ხან მრისხანენი, წარმოიდგინეთ ყველა ეს და თქვენ თვალწინ გეყოლებათ ცოცხალი ილია. რისხვა დიდი იცოდა. არა ყვირილი, არა ძახილი ხმითა დიდითა, არა ვაი-უშველებელი, არამედ ოდნავი ხმის აწევა და ფოლადური სიმტკიცე თითოეულ სიტყვაში, თანაც ცეცხლით ანთებული თვალები და დოღში გამოსულ ბედაურით ამოძრავებული ცხვირია ნეს-ტოები. ამ დროს მისი არსება უდრევი ენერჯის განზორციელება იყო“... სახეზე აღმური ასლიოდა, თვალებიდან ცეცხლს აფრქვევდა, და ვაი იმას, ვისაც მისი ტორები ბასრიან ბრჭყალებით მოხვდებოდა, დიდხანს დაახსომ-დებოდა და მეორედ მასთან ბრძოლას ადვილად ვეღარ გაბედავდა. ბევრისაგან გამიგონია ილია, მკაცრი, სასტიკი და ხშირად მკვახე ადამიანიო. ტყუი-ლად ხომ არ ამბობდნენ რომ „ოთარაანთ ქვრივი“ თვით ილიაა, მხოლოდ კა-ბაში გადაცმული, ილია უფრო გულჩათბობილი კაცი იყო, მაგარი, გაუტე-ხავი, ცოტა ჭიუტიც, მაგრამ სასტიკი არა. აი ერთი ბარათი მეუღლისადმი : 1887 წლის თარიღით. აქ ილია შესანიშნავად ახასიათებს თავისთავს: „ოცდა-ოთხი წელიწადია ერთად ცხოვრობთ და ნუთუ ჩემი სამაგელი ხასიათი ვერ იცანი ჭერაც. ვანა არ იცი, რომ თუ მეწყინა რამე, გულში ჩავიხვევ ხოლმე და შუბლს აღარ გავხსნი არავის წინ, ვინემ გულიდან ჭავრს არ გადავიყრი? ღმერთს ჩემთვის ალერსის ნიჭი და უნარი არ მოუცია და როცა მეტი გზა არ არის, რომ ალერსიანი სიტყვა ვუთხრა ვისმე, მე თვითონ ვწითლდები“.

ილიას ძალიან უყვარდა სიმღერა „მუმლი მუხასა“, მაგრამ თვითონ სმენა ნაკლებად ჰქონდა და არც ხმა უვარგოდა. „მუმლი მუხასა გარსნი მუხასა დაიწყებდა ილია... ბოლოს მაღალი ხმით, მაგიდაზე მუშტის დაცვით თაერებდა: მუმლი დაიხრჩო, მუხა გადარჩაო“ — ისეთი ახალგაზრდული გატაცებით შექყვებოდა თითქოს თვალწინ ხედავდა, როგორ იხრჩობოდნენ საქართველოს მტერნი (მუმლი) და როგორ გადარჩა მუხა (საქართველო).

ტიციან ტაბიძის თქმით „მე-19 საუკუნე საქართველოში ილიამ კიდევ მოიგონა, კიდევ შექმნა და თავისი სისხლით დაჰკირა“...

„სად მიგყევარ, მდინარე
 მოწყენილ სიცოცხლისაე!
 ჩემს მცირე ნავს რას არხევე,
 ზეირთო წუთისოფლისაე!
 რას შემამთხვევე, ვინ იცის
 აზრი შენი ცივი წყლის?..“

ასე ფიქრობდა ილია საგურამოს ეტლით მიმავალი. ილია მოჰკლეს საგურამოს გზაზე...

დიდი აკაკი ასე გამოეთხოვა მეგობარს: „მშვიდობით მშაო! გარემოებამ ვადაგვაბა ჩვენს ერთმანეთზე ნახევარი საუკუნის განმავლობაში ერთ უღელს ვეწეოდით: ერთი გზით დავდიოდით... ამიერიდან შენ ეკუთვნი ისტორიას... თუ საქართველოს სიკვდილი არ უწერია, მაშინ იმასთან ერთად შენც უყვდავი ჩქნები და თუ სასიკვდილოა, როგორც ზოგიერთებს სურთ და ჰგონიათ, მაშინ ნეტავი შენ რომ მაგ შენი სიკვდილით წინა-უსწარ მის სიკვდილს და თვალთ ველარ ნახავ“.

გამართლდა აკაკის წინასწარ თქმული ილიას შესახებ. დიდი ილია უკვდავია საქართველოსთან ერთად. ილიას ბრწყინვალე შემოქმედება ასაზრდოებდა და დღესაც ასაზრდოებს მის შემდგომ თაობებს, ილია დღესაც ერთგულად ემსახურება ჩვენ ხალხს, დღესაც გვაოცებს, გვაძალღებს, გვეზმარება და გვასწავლის სიკეთეს, პატიოსნებას და ზნეობრივ სიფაქიზეს.

ილიას ნაწერებში მოჩანს ქართველი კაცის გონება, მისწრაფება და ამ ნაწერების კითხვისას რწმუნდება, რომ იგი, არა მარტო მისი დროისათვის იყო მნიშვნელოვანი, არამედ განსაკვიფრებლად ჩვენ დროს ესადაგება და ისეთი შთაბეჭდილება რჩება, თითქოს დღეისათვის, ჩვენთვის დაეწერა იგი. ილია ჭავჭავაძის ყველა ნაწარმოები ქართველი ხალხის ცხოვრების გაუმჯობესებასა და მის ამაღლებას ემსახურება. ილია ერის მამა უპარტოვანად ეროვნული საკაცობრიო და ინტერნაციონალისტი. მადლიერი ქართველი ხალხი საბჭოთა ქვეყნის მრავალეროვან ხალხებთან ერთად ზეიმობს დიდი ილიას რაბაიობიდან 150 წლისთავს.

ბებრის ციხე

საქართველოს უძველესი დედაქალაქი — მცხეთა მდიდარია მატერიალური კულტურის ძეგლებით.

ერთ-ერთი მათგანია „ბებრის ციხის“ საფორტიფიკაციო ნაგებობა, რომელსაც მცხეთის ისტორიაში მნიშვნელოვანი როლი ეკავა.

ბებრის ციხე ზუსტად არ არის დათარიღებული, თუმცა ისტორიული წყაროები და არქიტექტურული დეტალები წარმოშობას ადრეულ საუკუნეებზე მიგვანიშნებენ. ჯერ კიდევ შუა საუკუნეებში ციხეს უკვე დიდი მნიშვნელობა ჰქონია, რამდენადაც (ისტორიული წყაროების მიხედვით) იქ — 1156 წელს გარდაიცვალა საქართველოს მეფე დიმიტრი I.

ბებრის ციხე აღმართულია მდინარე არაგვის მარჯვენა ნაპირის შემადგენულ ბორცვზე. იგი შედგება ორი ნაწილისაგან — ზედა და ქვედა ციხისაგან.

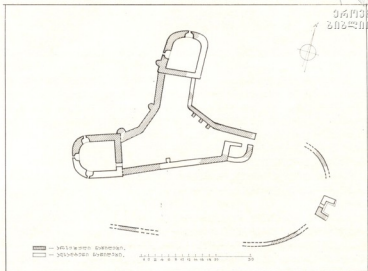
ზედაციხე აგებულია ბორცვის თავზე, მას გვეგმაში სამკუთხა ფორმა აქვს და ბორცვის გეოგრაფიული მდებარეობითაა ნაკარნახევი. ციტადელის სამივე კუთხეში აღმართულია მასიური კოშკები. მათგან ყველაზე დიდია სამხრეთის კოშკი, იგი გვეგმაში 12×14 მეტრია. კედლის სისქე ქვედა ნაწილში ორ მეტრს აღემატება, ზევით კი თანდათან კლებულობს. დასავლეთის მხარეს მას მომრგვალებული ზურგი აქვს. კოშკი ოთხსართულიანია, შესაძლოა ჰქონდა სამეურნეო საართულიც. კედლებში დარჩენილი კოჭების ბუდეებით ირკვევა რომ კოშკს ხის საართულშუა გადახურვები ჰქონდა. სათავსებს აქვს ვიწრო სარკმლის ღიობები და საკმაოდ მოზრდილი ღრმა ნიშები, რომლებშიც საბრძოლო ამბრახურებია დატოვებული. ამგვარ ღრმა ნიშებში მოხერხებულად შეიძლებოდა თავდაცვითი მოქმედება. სამხრეთის კოშკში შესასწავლელი კარი, სავარაუდოა, მოთავსებული იყო აღმოსავლეთის კედელში, ეზოს მხარეს, იქ სადაც გვიანდელი ჩაშენებული კედელი იყო.

ჩრდილოეთის კოშკი დაახლოებით ანალოგიურია სამხრეთის კოშკის. იგი მოცულობით ოდნავ ჩამორჩება მას. ეს ორივე კოშკი გამოიყენებოდა, როგორც საბრძოლო, ასევე საცხოვრებელი დანიშნულებისათვის.

მესამე — აღმოსავლეთის კოშკი შედარებით მცირე ზომის ყოფილა, მისი თავდაპირველი გეგმის კონტური ძნელად იკითხებოდა; დარჩენილ, მცირე ფრაგმენტებზე გვიან პერიოდში აუცილებლად ცილინდრული ფორმის კოშკი. იგი უხარისხო წყობით არის შესრულებული, რაც გვიან შუასაუკუნეებზე მიგვანიშნებს.

ქვედაციხე, რომლიდანაც შემორჩენილია მხოლოდ გალავნის კედლის ნაშთები, ციტადელს შემოუყვება სამხრეთ-დასავლეთის მხრიდან. აქვე კომპლექსის უკიდურეს აღმოსავლეთ ნაწილში აღმართულია ქვედაციხის კოშკი, რომლიდანაც მხოლოდ სამხრეთ-დასავლეთის კუთხის ფრაგმენტია დარჩენილი.

ბებრის ციხის კედლების სისქე მეტრნახევრიდან ორ მეტრამდე აღწევს; კედლები ნაგებია უხეშად დამუშავებული ქვიშაქვის წყობით კირის დულაბზე.

ბებრის ციხე. სიტუაციური გეგმა.

«Беврис цихе». Ситуационный план.

იგი ტექნოლოგიურად მაღალი ხარისხისაა და მოწმობს მშენებლის მაღალ დონეზე. ზედაციხის დასავლეთის კედელს გარედან ამაგრებს ნახევარწრიული კვეთის ძლიერი კონტრფორსები.

ქველმა ჩვენამდის მოაღწია ძლიერ დაზიანებული სახით. დანგრეული და დაკარგულია კედლების მნიშვნელოვანი ნაწილები, არსად არაა დარჩენილი ქონგურების ან საბრძოლო ბილიკების კვალი, რის გამოც გალავნის კედლების სიმაღლეზე და საერთოდ ციხის მთლიან რეკონსტრუქციაზე მხოლოდ საუარესო მოსაზრებები შეიძლება გამოითქვას.

ბებრის ციხეზე წინასწარი და საკვლევი სამუშაოების ჩატარების შემდეგ უფრო გამოაშკარავდა ციხის ავარიული მდგომარეობა და ნათელი გახდა ის საშიშროება, რომლის წინაშე იდგა ციხის კომპლექსის ფრიად მნიშვნელოვანი მოცულობები. გალავნის კედლებს, განსაკუთრებით სამხრეთისას და ჩრდილოეთისას, მიღებული დეფორმაციის გამო დაკარგული ჰქონდა კონსტრუქციული სიმდგრადე და გადანგრევის საშიშროება ემუქრებოდა. კედლები ზედა ნაწილებში ბევრგან მორყეული და გამოფიტულია, ჩანდა ვერტიკალური ბზარები.

ასევე ავარიულ მდგომარეობაში იყო ციხის კოშკები. სამხრეთის და ჩრდილოეთის მასიური კოშკებიდან ნახევარზე მეტი მთლიანად დანგრეული

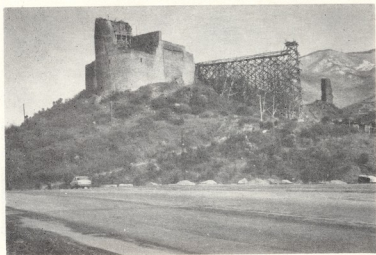

ქართული
ენციკლოპედია

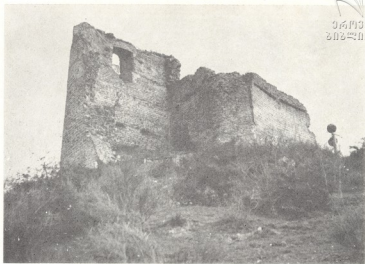
ბეზრის ციხე, სამხრეთ-დასავლეთის ზე
დი რესტავრაციამდე და რესტავრაციის
პროცესში.

«Безрис цихе». Вид с юго-запада
до и в процессе реставрации.

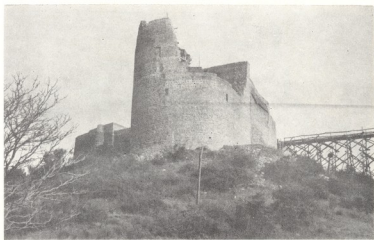

ქართული
ნაციონალური
ბიბლიოთეკა

ბებრის ციხე. სამხრეთი კოშკის დასავლეთი ხედი, რესტავრაციამდე და რესტავრაციის პროცესში.

«Бебрис цихе». Южная башня, вид с запада до и в процессе реставрации.

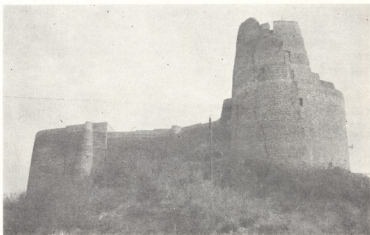

ქართული
ენების ცენტრი

ბებრის ციხე. დასავლეთი ზედი. რესტავრაციამდე და რესტავრაციის პროცესში.

«Бебрис цихе». Вид с запада до и в процессе реставрации.

და დაკარგულია. დარჩენილი კედლების უზარმაზარი მასები ძლიერ ფორმირებული და დაქსელილი ღრმა, ბევრგან გამჭოლი ბზარებით. განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს სამხრეთის კოშკი, რომლის ოცმეტრიანი სიმაღლის კედლებს მიღებული ძლიერი დეფორმაციის გამო გას-ჩენოდა ვერტიკალური, გამჭოლი ბზარები. კოშკის მასები საგრძნობლადაა გადაწოლილი დასავლეთისაკენ. ვაოცებას იწვევს ის ძალა, რომელმაც იგი ამ მდგომარეობაში გააჩერა და ჩვენამდის მოაღწევინა.

რაც შეეხება ქვედა გალავანს და მასთან მდებარე კოშკს, ესენი მხოლოდ ცალკეული, უსახო ფრაგმენტებითაა მოღწეული და განადგურების საფრთხე ემუქრებათ.

აი ასეთი იყო ზოგადად, ბებრის ციხის არქიტექტურული სახე და ფიზიკური მდგომარეობა სარესტავრაციო სამუშაოების დაწყებამდე.

ციხეზე უშუალოდ მუშაობა დაიწყო მისი გაწმენდით, რომელსაც ჩვენთან ერთად მეთვალყურეობას უწევდნენ მცხეთის არქეოლოგიური ექსპედიციის თანამშრომლები. გაწმენდითი სამუშაოების შედეგად დაზუსტდა და დადგინდა ციხის კედლების გეგმის კონტური. საკმაოდ დიდი მოცულობის მიწის სამუშაოები შესრულდა სამხრეთის და ჩრდილოეთის კოშკებში, სადაც როგორც ზევით აღენიშნეთ მნიშვნელოვანი ნაწილები კედლებისა მთლიანად იყო ჩამოქცეული. გაწმენდით სამუშაოების დროს, დავედით რა კლდის ქანმდე, გამოჩნდა დაკარგული კედლების მცირედი, მაგრამ აშკარა ნაშთები. ამ მასალაზე დაყრდნობით აღვილად დაზუსტდა სამხრეთის და ჩრდილოეთის კოშკების გეგმა. ყოველივე ამის შემდეგ დაეამუშავეთ ბებრის ციხის რესტავრაციის პროექტი ნაწილობრივად აღდგენა-კონსერვაციის მეთოდით. აქვე გვინდა შევნიშნოთ, რომ ნაწილობრივ აღდგენაში, კედლების მოცულობათა აგება იმ გარკვეულ მინიმუმამდე გავითვალისწინეთ, რომელიც აუცილებელია ძეგლის კონსტრუქციული მდგრადობის მისაღებად.

ზედაციხის კედლებიდან მნიშვნელოვანი მოცულობის აღდგენითი სამუშაოები ჩატარდა სამხრეთის კედლებზე, სადაც მთლიანად დეფორმირებულ კედლის ფრაგმენტი ახალი წყობების საშუალებით შევკარით და დავეუკავშირეთ მთელ კედელს: შედარებით მცირე მოცულობის სამუშაოებით შემოიფარგლა გალავანის ჩრდილოეთისა და დასავლეთის კედლები; აქ ძირითადად შეიკრა გეგმის კონტური, გამაგრდა და დაკონსერვდა ზედა ნაწილები. ზედაციხის სამივე კედელს გავუძლიერეთ სამირკველები სათანადო ნაწილებში.

განსაკუთრებით რთული ხასიათისა და დიდი მოცულობის სარესტავრაციო სამუშაოების შესრულება მოითხოვა სამხრეთის კოშკმა, რაც გამოწვეული იყო მისი ძლიერ ავარიული მდგომარეობით. პირველ რიგში მოვშალეთ კოშკის სამხრეთ-აღმოსავლეთ კუთხეში ნაგები გვიანდელი, უფრო მოსახის კონტრფორსი; იგი აგებული იყო კოშკის სამხრეთის კედლის გადმონგრევის შემდეგ, კუთხის გამაგრების თვალსაზრისით. ამის შემდეგ შევკარით გეგმის კონტური, რომელზეც გარკვეულ, კონსტრუქციულად აუცილებელ ნიშნულამდე აღვადგინეთ კოშკის სამხრეთის კედელი. იგი საფუხროვანი გადასვლებით დავეუკავშირეთ აღმოსავლეთის კედლის კუთხესა და დასავლეთის კედლის ზურგიან ნაწილს. აღდგენილი კედლის ზედა დონეში გავმართეთ რკინა-ბეტონის სარტყელი, რომელიც თავდაპირველ მასებს მთელს

ბებრის ციხე. ჩრდილოეთი კოშკი რესტავრაციამდე და რესტავრაციის პროცესში.

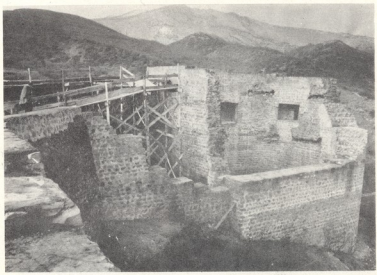
«Бебрис цихе». Северная башня до и в процессе реставрации.

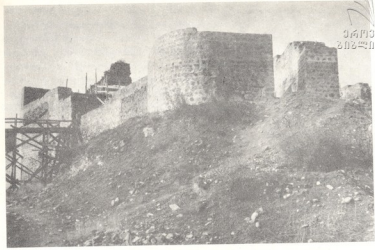

ბებრის ციხე, ჩრდილოეთი კოშკი რესტავრაციამდე და რესტავრაციის პროცესში.

«Бебрис цихе». Северная башня до и в процессе реставрации.

ბებრის ციხე. აღმოსავლეთი ნაწილი
რესტავრაციის შემდეგ.

«Беврис цихе». Восточная часть
после реставрации.

პერიმეტრზე დაუკავშირდა ლითონის სარტყელით; ეს უკანასკნელი დამალეთ გარეთ საპირე წყობის სიღრმეში, რითაც კოშკის ფასადებს ვიზუალურად ავაცილეთ უცხო ელემენტები. კოშკის სამხრეთ-აღმოსავლეთ და სამხრეთ-დასავლეთის შეეულ მასებში, ჩვენს მიერ აღმართულ რკინა-ბეტონის ბოძების ზედა ნიშნულზე მოეწყო, ასევე, რკინა-ბეტონის მეორე სარტყელი; იგი პირველ სარტყელზე ერთი სართულით მდლდა და კოშკის ზედა ნაწილებს ჰკრავს.

ამრიგად მთელ ამ აღდგენა-გამაგრებით სამუშაოების შესრულების შემდეგ შეიქმნა მთლიანი, მონოლითური სისტემა; კოშკს მიენიჭა კონსტრუქციული სიმდგრადე, რაც მისი დაცვისა და შენარჩუნების აუცილებელი და საინჟინერო პირობაა.

დაახლოებით ანალოგიური სამუშაოები, ოდნავ მცირე მასშტაბით განხორციელდა ჩრდილოეთის კოშკზე; აქ დამატებით, ყოველგვარი საძირკვლების გარეშე აგებულ თავდაპირველ კედლებს, გაუკეთდა შიგნიდან კედლების ქვეშ ბეტონის ღრმა გამაძლიერებლები. საფუძვლების გასაძლიერებელი სამუშაოები შესრულდა კოშკის გარეთა ნაწილებშიც.

კონსტრუქციულ-დაცვით ღონისძიებებთან ერთად სათანადო ყურადღება გავამახვილეთ ციხის მხატვრულ-არქიტექტურულ სახეზე. ანსამბლში კოშკების ვერტიკალური აქცენტები ოდნავ გავაძლიერეთ, აღვადგინეთ სარკმლის ღიობები და საბრძოლო ნიშები. ყოველივე ამან ციხის არქიტექტურული სტრუქტურა შედარებით გასაგები, ხოლო საერთო ლანდშაპტშიც ძეგლი უფრო მეტყველი გახადა.

ასევე საყურადღებო სამუშაოები ჩავატარეთ ზედაციხის აღმოსავლეთ

ნაწილში, სადაც გრაფიკული ფიქსაციის შემდეგ, აღნიშნული გვიანდელი კომპლექსის გარკვეული ნაწილები დავშალეთ და ჩავატარეთ გაწმენდითი სამუშაოები ამის შედეგად მივიღეთ ძალზედ საინტერესო სურათი: ნათლად გამოვჩინეთ თავდაპირველი კომპლექსის კედლების ფრაგმენტები; სამხრეთის მხარეს გამოჩნდა კედლის საძირკვლის მრუდხაზოვანი ნაშთი, რომლის საშუალებით დაზუსტდა გეგმის საერთო კონტური; და რაც მთავარია ჩრდილოეთის კედელსა და კომპლექსის შორის გამოჩნდა ზედაციხის კარიბჭე. ამაზე აშკარად მეტყველებს თავდაპირველი მთლიანი ზღურბლის ქვა და სამხრეთის წირთხლი საურდულე ბუდეოთ.

ამრიგად გამოიკვეთა კომპლექსის მნიშვნელოვანი არქიტექტურულ-გეგმარებითი ხასიათის დეტალი: — ზედაციხის კარიბჭე თავისი საყარაულო კომპლექსით. ძეგლის ეს მონაკვეთიც ნაწილობრივ აღვადგინეთ. თავდაპირველი კომპლექსის კედლები ავიყვანეთ კარების ზედა ნიშნულის დონემდე; ხოლო ცილინდრული კომპლექსი, როგორც გვიანდელი საამშენებლო ფენა, შევიწარმინეთ და დაეცავით კედლის მცირე ფრაგმენტის სახით.

ნაწილობრივი სარესტავრაციო-საკონსერვაციო სამუშაოებია გათვალისწინებული ქვედაციხის კედლების ნაშთებზე და პასთან მდებარე კომპლექსის ფრაგმენტებზე. მოსაწყობია ზედაციხეზე ასახვეული ბილიკი და მოსაწყისრიგებელია ტერიტორიის საერთო მდგომარეობა.

ზეგბრის ციხის კომპლექსზე სარესტავრაციო სამუშაოების დამთავრება ნაპირაუდევია 1987 წლის მეორე ნახევრისათვის.

და ბოლოს უნდა აღვნიშნო, რომ ძეგლთა დაცვაში უდავოდ მნიშვნელოვანი როლი ენიჭება მათ შემდგომ გამოყენებასა და სწორი ფუნქციის მიცემას. აზრობრივად სწორი ფუნქციის მოძებნა და ძეგლის პარამონიული ადაპტირება ამ ფუნქციაზე ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი და პრობლემატური საკითხია დღეს. ამიტომ მიზანშეწონილად მიგვაჩნია, რომ ეს საკითხები, როგორც წესი შეუთანხმდეს ძეგლთა დაცვის მეთოდურ საბჭოს.

ბეთანიის ტაძრის აკუსტიკის საიტონისათვის

XII საუკუნის ქართულ არქიტექტურულ ძეგლთა რიგს, რომლებიც მხახველ იპყრობენ ტაძრის შინაგანი სივრცის მხატვრული გაფორმებით, განეკუთვნება მდ. ვერეს ხეობაში თბილისიდან ოციოდ კილომეტრზე მდებარე ბეთანიის ტაძარი. ბეთანიის სამონასტრო ნაგებობებიდან მხოლოდ გუმბათოვანმა ტაძარმა, მცირე დარბაზიანმა ეკლესიამ და სამრეკლოს ქვედა სართულმა მოაღწია ჩვენამდე.

ვახუშტის ცნობით უფრო ადრე იქ არსებობდა აგურით ნაგები შენობა. აღნიშნულ შენობას სრულიად არ შეუშლია ხელი ახალი გუმბათოვანი ნაგებობის ხუროთმოძღვრებისათვის, ასე რომ იგი მხატვრული შემოქმედების მთლიან ჩანაფიქრს წარმოადგენს. XIX ს. დასასრულს, კაპიტალური შეკეთების დროს მთლიანად იყო შებღალული ჭვარ-გუმბათოვანი ნაგებობის ხუროთმოძღვრულ ფორმათა ურთიერთდამოკიდებულება. ნაგებობის შეკეთებამდე გადაღებული ფოტოსურათებითა და ძეგლის მხატვრულ-სტილისტიკური ანალიზის საფუძველზე, ხელოვნებათმცოდნე-რესტავრატორის ვახტანგ ცინცაძის პროექტითა და ხელმძღვანელობით ჩატარდა სარესტავრაციო სამუშაოები, რის შედეგადაც ბეთანიის ტაძარს დაუბრუნდა პირვანდელი სახე.

პროექტით გათვალისწინებული იყო გუმბათის გამაგრება, რისთვისაც კარნიზის უკან ვაკეთდა რკინა-ბეტონის შემყარავი ქაშარი, მასზე დამაგრდა გუმბათის დამხურავი ლითონის ჩონჩხიანი კონუსი. ამ კონუსზე მოეწყო ხის საგებელი, საგებელზე კი თეთრი თუნუქი, ლორფინების მსგავსად.

რაც შეეხება ფასადებს, ცნობილია, რომ ფასადების კეხი საერთოდ გუმბათის ქვედა ქაშარს ებჯინებოდა. (ადგილზე ამის კვალიც იყო შემორჩენილი). ამგვარად კეხის დონე ზუსტად იყო აღდგენილი.

გვერდითა ქანობების მიმართულების კვალი თითქმის ყველა ფასადზე იყო შემორჩენილი, რის საფუძველზეც განხორციელდა სახურავის ქანობები. დაწყობილ იქნა თავდაპირველი კარნიზებიდან აღებული შაბლონით დამზადებული ძველი და ახალი კარნიზები.

სამხრეთის მკლავის ფასადზე მდებარე წყვილი სარკმლის თავზე ჭვარი იყო მოთავსებული. მისი ზედა ნაწილი ადრინდელი შეკეთების დროს კარიბჭის ფრონტონის თავზე გადაიტანეს, ბოლო რესტავრაციის დროს იგი დაბრუნდა თავის ადგილზე.

გუმბათოვან ტაძარში დაცულია ძველი აგურის შენობის ფრაგმენტები და დასავლეთის კარიბჭე საქალის სახით, რომელიც აგებულია 1056-1066 წწ. XII ს. ბოლოს ეს პირვანდელი ნაგებობა ნაწილობრივ დაუნგრევიათ და აუშენებიათ ახალი გუმბათოვანი ტაძარი. კედლის მხატვრობა და მასზე გამოსახული ისტორიულ პირთა პორტრეტებიც ადასტურებს, რომ ტაძარი დაახლ. 1207 წელს უნდა იყოს აშენებული. სამწუხაროდ, გუმბათის მოხატულობა არ შემონახულა, თაღები შეთეთრებულია. ჩრდილოეთის კედელზე ყურადღე-

ბეთანიის ტაძრის აკუსტიკის საკითხისათვის

XII საუკუნის ქართულ არქიტექტურულ ძეგლთა რიგს, რომლებიც მნახველს იპყრობენ ტაძრის შინაგანი სივრცის მხატვრული გაფორმებით, განეკუთვნება მდ. ვერეს ხეობაში თბილისიდან ოციოდ კილომეტრზე მდებარე ბეთანიის ტაძარი. ბეთანიის სამონასტრო ნაგებობებიდან მხოლოდ გუმბათოვანმა ტაძარმა, მცირე დარბაზიანმა ეკლესიამ და სამრეკლოს ქვედა სართულმა მოაღწია ჩვენამდე.

ვახუშტის ცნობით უფრო ადრე იქ არსებობდა აგურით ნაგები შენობა. აღნიშნულ შენობას სრულიად არ შეუშლია ხელი ახალი გუმბათოვანი ნაგებობის ხუროთმოძღვრებისათვის, ასე რომ იგი მხატვრული შემოქმედების მთლიან ჩანაფიქრს წარმოადგენს. XIX ს. დასასრულს, კაპიტალური შეკეთების დროს მთლიანად იყო შებღალული ჭვარ-გუმბათოვანი ნაგებობის ხუროთმოძღვრულ ფორმათა ურთიერთდამოკიდებულება. ნაგებობის შეკეთებამდე გადაღებული ფოტოსურათებითა და ძეგლის მხატვრულ-სტილისტიკური ანალიზის საფუძველზე, ხელოვნებათმცოდნე-რესტავრატორის ვახტანგ ცინცაძის პროექტითა და ხელმძღვანელობით ჩატარდა სარესტავრაციო სამუშაოები, რის შედეგადაც ბეთანიის ტაძარს დაუბრუნდა პირვანდელი სახე.

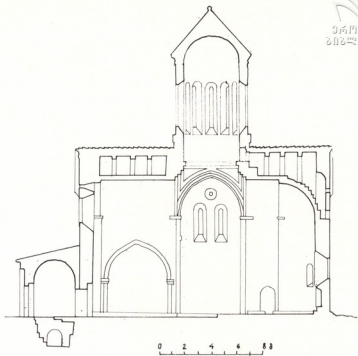
პროექტით გათვალისწინებული იყო გუმბათის გამაგრება, რისთვისაც კარნიზის უკან გაკეთდა რკინა-ბეტონის შემკრავი ქამარი, მასზე დამაგრდა გუმბათის დამხურავი ლითონის ჩონჩხიანი კონუსი. ამ კონუსზე მოეწყო ხის საგებელი, საგებელზე კი თეთრი თუნუქი, ლორფინების მსგავსად.

რაც შეეხება ფასადებს, ცნობილია, რომ ფასადების კეზი საერთოდ გუმბათის ქვედა ქამარს ებჯინებოდა. (აღგილზე ამის კვალიც იყო შემორჩენილი). ამგვარად კეზის დონე ზუსტად იყო აღდგენილი.

გვერდითა ქანობების მიმართულების კვალი თითქმის ყველა ფასადზე იყო შემორჩენილი, რის საფუძველზეც განხორციელდა სახურავის ქანობები. დაწყობილ იქნა თავდაპირველი კარნიზებიდან აღებული შაბლონით დამზადებული ძველი და ახალი კარნიზები.

სამხრეთის მკლავის ფასადზე მდებარე წყვილი სარკმლის თავზე ჭვარი იყო მოთავსებული. მისი ზედა ნაწილი აღრინდელი შეკეთების დროს კარიბჭის ფრონტონის თავზე გადაიტანეს, ბოლო რესტავრაციის დროს იგი დაბრუნდა თავის ადგილზე.

გუმბათოვან ტაძარში დაცულია ძველი აგურის შენობის ფრაგმენტები და დასავლეთის კარიბჭე საძვალის სახით, რომელიც აგებულია 1056-1066 წწ. XII ს. ბოლოს ეს პირვანდელი ნაგებობა ნაწილობრივ დაუნგრევიათ და აუშენებიათ ახალი გუმბათოვანი ტაძარი. კედლის მხატვრობა და მასზე გამოსახული ისტორიულ პირთა პორტრეტებიც ადასტურებს, რომ ტაძარი დაახლ. 1207 წელს უნდა იყოს აშენებული. სამწუხაროდ, გუმბათის მოხატულობა არ შემონახულა, თაღები შეთეთრებულია. ჩრდილოეთის კედელზე ყურადღე-

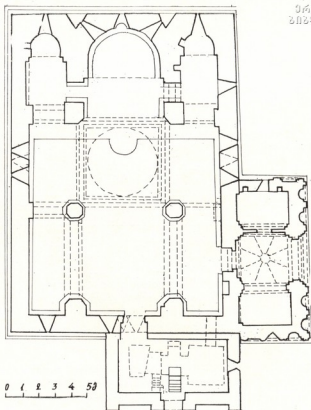

ბეთანაის ტაძრის კრილი.

Бетания. Разрез.

ბას იპყრობს გიორგი მესამის, თამარის და ახალგაზრდა გიორგი ლაშას გამოსახულებანი. ამრიგად, ქერი და კედლები ტაძარში წარმოდგენილია აგურზე დაბათქაშებული ზედაპირებით, რომელთა გარკვეულ ნაწილს შემორჩენილი აქვს კედლის მხატვრობა. იატაკი ტაძარში ქვისაა. ტაძრის შიგა მალღივი და ხილვითი სივრცე კარგადაა განათებული გვერდითი კედლებისა და გუმბათის ყელის სარკმლებიდან უხვად შემოსული შუქით. ამ სტატიის ერთერთი თანაავტორი სამხატვრო აკადემიის არქიტექტურის ფაკულტეტის სტუდენტი თ. ჯავაშვილი დინტერესდა რა ტაძრის აკუსტიკის საკითხით, ისარგებლა მ. კალაშნიკოვისა და ი. ერნის მიერ შედგენილი ანაზომებით (ნახ. 1, 2) და დაადგინა, რომ ტაძრის ძირითადი დარბაზის სიგრძე ტოლია 14.71 მ., სიგანე 11.72 მ. სიმაღლე კი 11 მ. ზოლო გუმბათის სიმაღლე 22.5 მ. ამ მონაცემების საფუძველზე დარბაზის მთლიანი მოცულობა შეადგენს 1800 მ³. იმ წერტილებისათვის, რომლებიც ბგერის წყაროდან დაცილებულია 8 მეტრზე მეტ

ბეთანის ტაძრის გეგმა.

Бетания. План.

მანძილით, არეკლილი და პირდაპირი სხივების სვლათა სხვაობა 7 მეტრზე ნაკლებია, რითაც აუცილებელია ამ ადგილებში ექოს წარმოშობის შესაძლებლობა. გუმბათის ჩაზნექილობის სიმრუდის რადიუსი საკმაოდ მცირეა, რის გამოც არეკლილ ბგერათა ფოკუსირება ხდება დარბაზის ზედა ნაწილში.

ვისარგებლეთ რა ლიტერატურაში ცნობილი მეთოდებით შევეცადეთ დაგვედგინა ტაძრის რევერბერაციის დრო. როგორც ცნობილია, რევერბერაციის დროის განტოლებას ეკლესიებისათვის აქვს შემდეგი სახე¹.

$$T_{0.1} = 0.1 = \sqrt[3]{V}$$

ჩვენს შემთხვევაში ვლუბლობთ. $T_{0.1} = 0.1 \sqrt[3]{1800} = 1.2$

იგივე შედეგს მივიღებთ, თუ მოვახდენთ მოცემული სიდიდის განსაზღვრას გალოგარითმების შედეგად.

ჩვენს მიერ გათვლილი რევერბერაციის დროის მნიშვნელობა აღნიშნული მოცულობისათვის შეესაბამება დარბაზში მეტყველების ან მსუბუქი მუსიკის შესატყვის რევერბერაციის რეკომენდირებულ დროის მნიშვნელობას.

რევერბერაციის დრო გათვლილ იქნა აგრეთვე აკუსტიკაში ცნობილი თანაბარი ფართობების მეთოდის გამოყენებით, რომლის შედეგები წარმოდგენილია თანდართულ ტაბულაში.

ზედაპირის დასახელება	S მ ²	125 ჰც		500—2000	
		α	α S	α	α S
დამბრუნებული კერი და კვლები	746	0,02	14,93	0,03	22,4
ქვის იატაკი	183	0,01	1,73	0,01	1,73
კარებები	15	0,08	1,20	0,08	1,2
Σ S	934		17,25		25,17
პანელი (თხა)	5	0,25	1,25	0,65	3,55
ლიობი	222	0,3	66,6	0,4	88,8
შაუტრებელი 100 %	363	0,25	90,75	0,4	145,2
A			175,85		262,7
α			0,188		0,281
$-\ln(1-\alpha)$			0,216		5,330
$T = \frac{0,168 \cdot V}{\sum S \ln(1-\alpha)}$			1,4		1,0

ამ შემთხვევაში რევერბერაციის დრო მიიღება თითქმის იგივე სიდიდის, ჩვენს მიერ მიღებული რევერბერაციის დროს 1.2—1.4 წამი მოცემული მოცულობის დარბაზისათვის შეესაბამება მეტყველების დანიშნულების დარბაზის რევერბერაციის დროს, რაც უნდა მიგვანიშნებდეს ამ დარბაზის კარგ აკუსტიკაზე.

აღნიშნული ნაშრომი წარმოადგენს პირველ ცდას ჩვენს მიერ საქართველოს ტერიტორიაზე განლაგებული ისტორიულ არქიტექტორული ძეგლების აკუსტიკის შესწავლის საქმეში და ცხადია იგი არ იქნება მოკლებული იმ ცდომილებებს, რომლებიც უნდა ვიფიქროთ, რომ მას ახლავს.

1. ლ. კონტური აკუსტიკა მშენებლობაში, რუსულ ენაზე, თარგმანი ტრანსელიდან ა. რაბინოვიჩის, მშენებლობის, არქიტექტურის და სამშენებლო მასალების ლიტერატურათა სახელმწიფო გამომცემლობა, მოსკოვი, 1960, გვ. 65.

იგოეთის „საბაჟოს“ წარმოქმენისათვის

ნატატარ-გორის საავტომობილო გზატკეცილიდან მარცხენა მხარეს, 30 კმ-ზე გაშენებულია სოფელი იგოეთი. გზის ერთი ასაქცევი იგოეთზე გავლით ქ. კასპისაკენ მიდის, ხოლო მეორე ხელმარჯვნივ სოფ. ლამისყანისაკენ. იგოეთის გზასაყარიდან აღმოსავლეთით 800 მეტრზე მცირე ზომის ერთნაივან ბაზილიკასთან — „წითელ საყდართან“ მგზავრები ზურდა ფულს ყრიან, თითქოსდა იხდიან გზაზე გავლის ქირას. ამ ადგილს მოსახლეობაში „საბაჟოს“ უწოდებენ. ისმის კითხვა? როდის უნდა ჩასახულიყო ეს ტოპონიმი და რა იყო „საბაჟოს“ წარმოქმენის საფუძველი.

ჩვენი ყურადღება აღნიშნულ საკითხზე მიიქცია ერთმა ფაქტმა, კერძოდ, „საბაჟოსთან“ მისვლამდე 50-60-იოდე მეტრზე, გზიდან ხელმარცხნივ, თავდაღმართში ძველი ნაგზაური (საურმე გზა) ჩადის, რომელიც გამოდის წლევის მთის ჩრდილო-დასავლეთ კალთებსა და დღევანდელ საავტომობილო გზის მარჯვენა მხარეზე არსებულ გორაკებს შორის. ნაგზაური ხევში ვიწრო გასასვლელს ქმნის. ამ ბუნებრივ „კლდეკარს“ კასპის მცხოვრებლები ოკამის გადმოსასვლელს უწოდებენ — ხოლო ოკამელები კასპის გადასასვლელს¹.

როგორც ვხედავთ, ოკამის გადმოსასვლელი და ტოპონიმი „საბაჟო“ ერთი და იმავე ადგილზეა აღმოცენებული და ვფიქრობთ, ამ ტოპონიმის წარმოქმნა კასპში ოკამის გადმოსასვლელით უნდა იყოს განპირობებული.

ანტიკური და ადრეფეოდალური ხანის ქალაქი კასპი გვიანფეოდალურ ხანაში ვახუშტი ბატონიშვილის ცნობით... „აწ არს დაბა დიდი“², ხოლო 1391 წლის 1 დეკემბრით დათარიღებული ქართლ-კახეთ-მცხეთის საკათალიკოსო მამულების სითარხნის გუჯარის მიხედვით სოფელთა რიგშია მოხსენიებული³. არქეოლოგიურ კვლევა-ძიების საფუძველზე გვიანფეოდალური ხანის კასპი, გარდა თვით სოფელი კასპისა, რამდენიმე მცირე მასშტაბის სოფლებს აერთიანებდა, ამის დასტურია: ქეჩორუხის, ვარჯანის, ლეგასა და შთავარანგელოზის ტერიტორიებზე მოკვლეული სამაროვნები და ნაშთსახლარები⁴.

აღნიშნული მატერიალური დასაბუთება კარგად ეთანხმება 1595 წლით დათარიღებულ ქართლის საკათალიკოსო მამულების სითარხნის გუჯარში დაცულ ცნობას „კასპი სოფელნი მათითა სოფლითა“⁵.

ცნობილია, რომ ფეოდალურ ხანაში საეპრო ურთიერთობანი შეზღუდული იყო. მიუხედავად ამისა, კასპის საეპრო ადგილის ფუნქციონირება (მცირე მასშტაბის) ექვს არ უნდა იწვევდეს. ისმის კითხვა, რატომ გაჩნდა „საბაჟო“ ოკამის კასპში გადმოსასვლელის სიახლოვეს და არა სოფ. იგოეთთან? ამის მიზეზი ერთი შეხედვით ფეოდალურ დაქუცმაცებულობაში უნდა ვეძიოთ.⁶ სოფელი იგოეთი, ისევე როგორც კასპი, სამილახვროში (XV-XIX ს. დასასრულამდე) ერთიანდებოდა, ხოლო ოკამი ვახუშტი ბატონიშვილის „მუხრანის სამთავროს“ აღწერაში სამუხრანბატონოში შედის⁷. როგორც ვხედავთ ოკამის სამხრეთ დასავლეთი ნაწილი საზღვარს წარმოადგენდა სამილახვროსა და

საქართველოს
ისტორიის
ინსტიტუტი

იგოზი. „წითელი საეღარი“. VI-X სს.
რესტავრაციის შემდეგ.

იგოზი. «Красная церковь» VI—X вв.
после реставрации.

სამუხრანბატონოს შორის და შესაძლებელია მოცემულ ხანაში ოკამის გადმოსასვლელი — კასპში გამხდარიყო პირობა „საბაეოს“ წარმოქმნისა.

აქვე შევნიშნავთ, რომ ოკამი XVII საუკუნის სამილახეროს შემორჩენილი დაეთრის მიხედვით სამილახეროში ერთიანდებოდა⁹. ამის გამო ოკამის გადმოსასვლელი — „საბაეოს“ წარმოქმნა ფეოდალურ ხანაში ნაკლებ საფუძვლიანია, რადგან ამილახერები არ დასევამდნენ „საბაეოს“ მუხრანბატონებთან საცილო ადგილზე და თუ ეს ფუნქციონირებდა მოკლე ვადით (მუხრანის ჭვეყანასთან ურთიერთობაში) ტოპონიმის წარმოქმნისათვის მყარი საფუძველი ვერ გახდებოდა.

სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმულია მოსაზრება, რომ ელინისტურ ხანაში ქართლზე გადიოდა საერთაშორისო სავაჭრო გზა ინდოეთიდან შავი ზღვის მიმართულებით. ეს გზა მცხეთა-თბილისის რაიონებიდან ქართლის დასავლეთ ნაწილში ქსნის ხეობის გავლის შემდეგ (იგოეთზე და გორზე) დასავლეთ საქართველოსაკენ მიდიოდა⁹. ნ. ბერძენიშვილი ამ გზას (მუხრან-ძალისა-წილკანი) შიდა ქართლის უმთავრეს გზას უწოდებს... ამის საბუთად ასახელებს სოფელ მისაქციელს. რომელიც თავისი სახელწოდებითაც უჩვენებს თუ საიდან მოდიოდა მთავარი გზა¹⁰. გ. მელიქიშვილის განმარტებით, თუ საერთაშორისო სავაჭრო გზა არსებობდა, იგი ყოველ შემთხვევაში, გვიანელინისტურ ხანამდე ნაკლებად გამოიყენებოდა. რომაულ ხანაში ამ გზის მიმართ ინტერესი იზრდება და უკავშირდება რომაელთა გეგმებს აღმოსავლეთსა და დასავლეთს შორის დამაკავშირებელ, პართიანზე და სომხეთზე გამავალი საერთაშორისო სავაჭრო გზის ნაცვლად, რომელსაც პართიასთან ურთიერთობის გამო მწყობრიდან გამოსვლა ელოდა¹¹.

სწორედ რომაულ ხანაში ხდება ამ მხარის ეკონომიური დაწინაურება, რომლის მათწყებელია გზის ამ მონაკვეთზე ქალაქებისა და საქალაქო ტიპის დასახლებათა წარმოქმნა-დაწინაურება¹². მეორეს მხრივ, საერთაშორისო გზის

ამ მონაცემთა გვერდი აუარა უძველეს ქართულ ქალაქებს და მათ შორის კასპს, რამაც გამოიწვია მათი პოლიტიკურ-ეკონომიური, კონკურენტუნარიანობის საეკონომიური ცენტრის დაქვეითება.

საყურადღებო დაკვირვება აქვს შიდა ქართლის მთავარი მაგისტრალის მიმართულების შესახებ მკვლევარ ჯ. გვასალიას. იგი აღნიშნავს: მაგისტრალი ქსოვრისთან ქსანს გადაკვეთდა... და თეზი-ოკამის გავლით მიემართებოდა იგოეთისაკენ. (შესაძლოა სამთავისისაკენ უქცევდა). გვიანდელ ხანაში აქ გამოავლი გზის უტყუარ ნიშნად გამოდგება ტოპონიმი „საბაყო“¹³.

მართებულია მკვლევარის დაკვირვება, მხოლოდ ეს მაგისტრალი თეზი-ოკამის გავლის შემდეგ მიემართებოდა „ნაქალაქიანთ ხევით“¹⁴ სამთავისისაკენ და არა იგოეთისაკენ.

ზემომოყვანილი მასალები ტოპონიმ „საბაყო“-ს და ოკამის გადმოსასვლელის იდენტურობას ადასტურებს. ამასთანავე უფრო სარწმუნო უნდა იყოს „საბაქოს“ ფუნქცია, რომელ ხანაში ჩასახულიყო.

ეფქტობით, საეპროდ შესვლა მოცემულა ეპოქის კასპში — ქალაქსა და პოლიტიკური ერთეულის „კასპის სასპასალაროში“ ქიჩით — ბაჟით განისაზღვრებოდა.

1. ოკამის გადმოსასვლელი და კასპის გადასასვლელის შესახებ ცნობების მოწოდებისათვის უღრმეს მადლობას მოვასენებ ქ. კასპის მკვიდრს გრიგოლ (ლაბუა) შალვას ძე ნონიაშვილს.

2, 6, 7. ვახუშტი ბატონიშვილი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, თბ., 1941, გვ. 72, 109.

3, 5. ქართული სამართლის ძეგლები, III, თბ., 1970, გვ. 179, 266.

4. მითითებული ნასახლარები მიკვლევულია და ზოგი მათგანი შესწავლილია წერილის ავტორის მიერ.

8. საქ. ცენტ. არქივი. ფ. 1448 საბ. № 5032. ვისარგებლობ ქ. გვასალიას ნაშრომით — აღმოსავლეთ საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის ნარკვევები, თბ., 1983, გვ. 94.

9. ნ. ლომოური ძველი საქართველოს საეპრო გზების საკითხისათვის, ინსტიტუტის შრომები, IV ნაჯ. I, თბ., 1958.

10. ნ. ბერძენიშვილი, ერთი ფერცელი ისტორიულ-გეოგრაფიული დღიურიდან, საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის კრებული. ტ. I, თბ., 1969, გვ. 163.

11. გ. მელიქიშვილი, საქართველო I-III საუკუნეებში, საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, თბ., 1970, გვ. 502-503.

12. ალ. ზოზიჩაძე, არქეოლოგიური გათხრები ალაიანსა და ძალისში, თბ., 1981, აგრეთვე ნ. შირიანაშვილი. შიდა ქართლის პატერიალური კულტურის ისტორიიდან, თბ., 1983

13. ჯ. გვასალია, ქსანის ზეობის ისტორიული გეოგრაფიის საკითხები. საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის კრებული III, თბ., 1967, გვ. 20.

14. „ნაქალაქიანთ ხევი“ მდებარეობს სოფ. იგოეთიდან ლამისუანისაკენ მიმავალ გზაზე, დაახლ. ერთ კილომეტრზე. ნახაური დღესაც შემორჩენილია. ამ ადგილებში დადასტურებულია გვიანტიკური ხანის კულტურული ფენები.

„ლენკვერ“-ის ციხე უშგულში

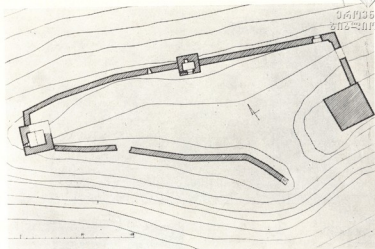
ზემო სევანეთის უკიდურეს ჩრდილო-აღმოსავლეთ საზღვართანაა განლაგებული ე. წ. უშგულის საზოგადოების ოთხი სოფელი: ვიზიანი, ჩუბიანი, ჩაქაში და მურყმელი. უშგულის სამხრეთ-აღმოსავლეთით ამართული მაღალი ქედის ერთ-ერთი განშტოების დამასრულებელი კონცხის თავზე აგებულია ციხე-სიმაგრე, რომელიც ადგილობრივ მოსახლეობაში, ადგილის სახელწოდების შესაბამისად (ლენკვერ) ლენკვერის ციხის ან უფრო სწორად ლენკვერის კოშკების (ლენკვერი მურყმარ) სახელწოდებითაა ცნობილი. ციხე-სიმაგრე სოფლებს დაცილებულია დაახლოებით 1,5 კმ-ით.

უშგულში ნამყოფი გ. ი. რაღე ციხე-სიმაგრეს „ლენკვერის ციხის“ სახელით მოიხსენიებს და აღნიშნავს, რომ იგი თამარის დროსაა აგებული. პ. უჯაროვას ჩანაწერით უშგულის მიმდებარე ერთ-ერთ ტყიან გორაკზე ამართულია თამარის ციხე კოშკებისა და კედლებსა წარჩენებით.² ეგნატე ვაბლიანის მიერ ჩაწერილი ლეგენდით უშგულში დაბინავებულ თამარ მეფეს ერთ მაღლობზე დიდი ციხე-სიმაგრე აუშენებია.³ ბ. კოვალევსკის მასალით აღნიშნული სიმაგრე თამარის საზაფხულო რეზიდენცია ყოფილა.⁴ ს. ანისიმოვსაც კარგად შეუმჩნევა უშგულში სევანეთის ქედის ფერდზე ცალკე მდგომი სამკოშკიანი, კედლებით შემოზღუდული ფორპოსტი.⁵

მათლაცდა, ძეგლის მდებარეობა სტრატეგიული თვალსაზრისით იდეალურადაა შერჩეული. იგი თითქმის ყველა მხრიდან მიუდგომელია და ძლიერაა გამაგრებული კოშკებით. სიმაგრიდან 200-დე მ-ის დაცილებით კეისრის წყლის წყაროს (კესრი ლიე) სახელწოდებით ცნობილი წყარო გადმოედინება კლდიდან.

ძეგლი ჩრდილო-დასავლეთის მხრიდან სამხრეთ-აღმოსავლეთისკენაა წაგრძელებული. მისი სიგრძე 54 მ-ს შეადგენს. ხოლო სიგანე ყველაზე განიერ ადგილას 23 მ-ს აღწევს. სიმაგრის გრძივ განაპირა კიდურებში თითო კოშკია აგებული. ჩრდილო-აღმოსავლეთის გალავნის გრძივი კედლის ცენტრალურ ნაწილთან ერთი მცირე ზომის მქონე კოშკის ქვედა ნაწილია შემორჩენილი. საშენ მასალად კლდის ქვაა გამოყენებული (მეტწილად ფიქალი), შემკრავად კი კირის ხსნარი. კედლები შეუღესავია.

გალავნის კედლების სისქე 1-მ. აღწევს, ხოლო შემორჩენილი მაქსიმალური სიმაღლე — 6 მ-ს. გალავნის სამხრეთ-აღმოსავლეთის კედელში კარის ღიობია დატოვებული, რომლის წირთხლებს გარეთკენ ნაოთხალები აპყვება. გალავნის ჩრდილოეთის კედელში სათოფურია და ერთი კარის ღიობის ნაშთი შეიმჩნევა მიწის დონიდან 3 მ-ის სიმაღლეზე. სავარაუდებელია, რომ კედლის ამ ნაწილთან საცხოვრებელი სახლი იდგა, რომელშიც ხსენებული კარის საშუალებით შედიოდნენ. გალავნის აღმოსავლეთის კედელში გაკეთებული უნაოთხალებო კარი უშუალოდ მიწის დონეზეა. კედლის სამხრეთის ნაწილისაგან ჩვენამდე არაფერს მოუღწევია. ამ მხრიდან სიმაგრეში შედიოდა სამარხილე გზა, რომლის ნაშთები ჯერ კიდევ შეიმჩნევა მთის ფერდზე.

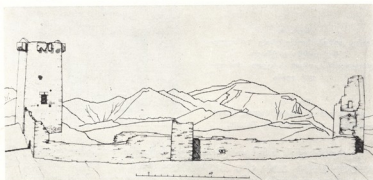

სურ. 1. ციხის გეგმა.

Рис. 1. План замка.

სურ. 2. სამხრეთის ფასადი.

Рис. 2. Южный фасад.

ციხე-სიმაგრის ჩრდილო-დასავლეთის შევიწროებულ ნაწილს აკვირგვი-
ნებს ნახევრადდანგრეული კოშკი. იგი გეგმაში კვადრატული მოხაზულობისაა
(4,8×4,8). კოშკისგან მხოლოდ ნაწილობრივ დანგრეული ორი სართულია
დარჩენილი. პირველი სართულის დასავლეთის კედელში სათოფური ხვრელია,
რომელიც ამ მხრიდან ამოშავალ სამარხილე გზისკენაა მიმართული. მეორე
სართულის სამხრეთის კედელში კარის ღიობია.

გალაენის ჩრდილოეთის გრძივი კედლის ცენტრალურ ნაწილში აგებული კოშკი განსაკუთრებით მცირე ზომებით გამოირჩევა. იგი გეგმაში ორჯერწევრული ძელებული მოხაზულობისაა (3,6 X 3,1 მ). მისი სიმაღლის 6,5 მ-ია. მშენებლობა ნილი. სარკმელი არ გააჩნია. კოშკში შესასვლელი მეორე სართულის დონეზეა შიდა ეზოს მხრიდან. კარის წირთხლებთან გარეთევენ ქვითკირის მასიური ნაოთხალებია გამოყოფილი. წირთხლებში საურდულე ხერელებია. ჩრდილოეთის კედელში დიდი ზომის ნაშია გაკეცილებული. მეორე-მესამე სართულებს შორის სართულშუა გადახურვა გუმბათისებურია. მესამე სართულის კედლები ნახევრად ჩამონგრეულია. მეორე-მესამე სართულებს შორის კავშირი საკმაოდ დიდი ზომის სწორკუთხა საძრომის საშუალებით ზორციელდებოდა.

როგორც აღინიშნა, ადგილი ციხე-სიმაგრის ასაგებად. სტრატეგიული თვალსაზრისით იდეალურადაა შერჩეული. აქედან შორ მანძილზე ჩანდა ენგურისა და ქვიშორის ხეობები მათზე გამავალი საგზაო კომუნიკაციებით; აგრეთვე კავკასიონისა და სვანეთის ქედები უმაღლესი უღელტეხილებითურთ. საყარაულო დანიშნულების გარდა ციხე-სიმაგრე საფრთხისას მოსახლეობის თავშესაფრადაც გამოიყენებოდა. რაც შეეხება ძეგლის დათარიღებას იგი გვიანფეოდალური ხანის ნაგებობებს მიეკუთვნება.

1 Путешествие Г. И. Радае, ЗКОРГО, кн. VII, вып. I, Тифл., 1966, стр. 110.
 2 Поездка в Пшавнию, Хевсуретию и Сванетию графини Уваровой, МАК, вып. X, М., 1904, стр. 36.
 3 ვგნ გაბლიანი; ძველი და ახალი სვანეთი, ტფ., 1925, 4.
 4 Б. Ковалевский, Страна снегов и башен, Л., 1930, стр. 79.
 5 С. С. Анисимов, Сванетия, М., 1940, стр. 83.

**ამროლვანთა X საუკუნის საქტიტორო წარწერები ჩვაბიანის
მაცხოვრის ეკლესიიდან**

ზემო სვანეთის მუქალის თემის სოფელ ჩვაბიანის მაცხოვრის ეკლესი-
ის კედლის მხატვრობა და საკურთხეველის ფრესკული წარწერები კარგა ზა-
ნია ცნობილია სამეცნიერო ლიტერატურაში.¹ მათი თარიღის საკითხი სა-
მეცნიერო პოლემიკის საგნადაც იქცა.² ამავე დროს წარწერის წაკითხვა ვამ-
ნელელებული იყო ფერწერული ფენის უკიდურესი გაჭვარტლულობისა და და-
ზიანების გამო.

ისტორიის, კულტურის და ბუნების ძეგლთა დაცვისა და გამოყენების
მთავარი სამმართველოს სპეციალურ სამეცნიერო-სარესტავრაციო საწარ-
მოო გვერთიანების რესტავრატორთა ჯგუფმა (ხელმძღვანელი გურამ ჭეი-
შვილი) 1984-85 წწ. გავწმინდეთ და გაეამაგრეთ ჩვაბიანის ეკლესიის კედ-
ლის მხატვრობა. შესამღებელი გახდა წარწერების ფოტოგრაფირება და პი-
რების გადმოღება, რაც თავისთავად მათი ტექსტის დაზუსტების საშუალებას
იძლევა.

ქვემოთ ვაქვეყნებთ საკურთხეველის სამ საქტიტორო წარწერას, სამივე
წარწერა გამოცემულია.

I. ცხრასტრიქონიანი ასომთავრული წარწერა, მოთავსებულია ეკლესიის
სამხრეთ კედელზე, საკურთხეველის სატრიუმფო თაღის შიდაპირზე, იმპოსტის
ზემოთ. წარწერა შესრულებულია თეთრი ფერის საღებავით შავ ფონზე. წარ-
წერის მარცხენა ნაწილში საღებავი ჩამორეციხილია და ყოველ სტრიქონში
ორი-სამი საწყისი ასო ნიშანი აღარ არსებობს.

II. მეორე წარწერა მოთავსებულია ზემოთ განხილული წარწერის ქვეშ.
წარწერა იწყება პილასტრის იმპოსტზე (პირველი სამი სტრიქონი) და გრძელ-

[ჰ:]ტყუზიღც იღუსაღც
[ჰტჰ]ტსსუაღცაღცსს ზესიჟ
[სს]ტტყუაღც წაღსიჟსჟ
[სტ]აღცჰასსტყუზაღც
[ს]ტჰტყუაღცჰყუაღცთჟ
[რ]სყსსტჰასსტღღთჟ
[რ]აღცჰტაჟყუაღცთ ყსსს
[ი]აღცყსტაღცსტჰსს
[რ]აღცსსსსსსსსსსსს

ღაზარე მამახალიძის საქტიტორო
წარწერა.

Ктиторская надпись.

ქართული
ნაციონალური
ბიბლიოთეკა

ქ. საბელით (ა)ლ(მრ)თისაჲთა
[მამ]ს(ა)ხლისობასა ლ(ა)ზ(ა)რე
[სს] ა აუშენა წ(მიდა)ჲ ესე ეკლე
[სია]ჲ და მისსავე ზეობა
[სკ]ა მოიწერა ქ(რი)ტე შეო(ვ)ნდვ

[ენ]ს(ო)ვლისა მისსა ცოდვა
[ნი] და მარჯ(ო)ვენით შ(ე)ნსა
[ლი] რს ყავ დღესა მას გ(ა)ნ
[კო]თხვისასა: ა(მ)ენ

† სჲქ[ი]წ[ი]ნოც იბრსა
ბ[ი]რსა ხრ ბჲქ[ი]ღ[ი]წ[ი]ნოც
ს[ი]წ[ი]ნოც ბჲქ[ი]ნოც ყრბო
ტბჲქ[ი]ნოც ბჲქ[ი]ნოც
ღკღკტბტბნწიღკღკღკღკ
სტბ ბტბტბტბტბტბტბ
ბტბ ტბტბტბტბტბტბ
რბტბტბტბტბტბტბ
ტბტბტბტბტბტბტბტბ
...გ ... მესა ... ეს
... დ ... ესე ... დ ...
..... ჩ(უ)ენთა...

ქ. საბელითა ლ(მრ)თისაჲ
თა ჩ(უ)ენ ამროლენთა
ს[ქ]მთა ძმთა ბენდეს
ამროლას და მიქაელს მო
გოკვა ძალი ლ(მერთმა)ნ უმკობე
სად მამ(ა)თა ჩ(უ)ენთაჲსა
და აღვაშენეთ წ(მიდა)ჲ ესე
ეკლესიაჲ სალოცველ(ა)დ
ს(ო)ვლისა ჩ(უ)ენისა და მოე
წერეთ ზეობასა [...]
აღვ(ა)ზთა შეფისა ქ(რი)ტე)ად
იღ[ქ]და ერისთ (ა)ვობასა
[....]სსა პფარავსქძ
ა[ლი მას] ლ(მრ)თ[ისაჲ]აშე ...
... გ ... მესა ... ეს
... დ ... ესე ... დ ...
..... ჩ(უ)ენთა...

ლ(მრ)თისაჲ
ს
... ი
თმს
აე... ლი ჩირ
იღამლ ი
ბ

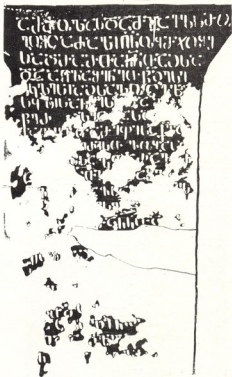
[ი]ღ[ქ]და
ს
ქ
ბ[ი]რსა
ტბტბტბტბ
წი

სამი ძმა ამროლენის
საქტიტორი წარწერა.

Ктиторская надпись трех братьев
Амролеани.

დება პილასტრზე, სადაც უნდა ყოფილიყო კიდევ 22-25 სტრიქონი. წარწერა შესრულებულია თეთრი საღებავით შავ ფონზე. წარწერა ძველქართული ზიანებულია, როგორც ჩანს, წაკითხვის დროს სისტემატიური დამტყუარების შედეგად. ამავე მიზეზით სავსებით ჩამორეცხილია წარწერაში მოხსენიებული აფხაზთა მეფისა და ერისთავის სახელები მე-10 და მე-12 სტრიქონებში*.

ბოლო სტრიქონები, როგორც ჩანს დაზიანდა უშთავრესად იმის გამო, რომ კედელზე აყუდებდნენ კანკელის არქიტრაფზე დალაგებულ ხატებს, რომელთაც ხანდახან კედელზე აჭედებდნენ კიდევაც. ბათქაშის ფენა წარწერის შუა ნაწილში ამის გამო ამოტეხილია.

სამი ძმა ამროლენის საქტიტორო წარწერა

Ктиторская надпись трех братьев Амролеани.

დაპირველი წარწერა მეოთხე სტრიქონში მეშვიდე ასო-ნიშნის ქვეშ და შემდეგ, აგრეთვე მეხუთე სტრიქონის დასაწყისში. გადაწვეული ირჩევა წარწერის დასაწყისშიაც, ქანწილისა და პირველი „ონ“-ის ქვეშ. ქვედა წარწერა შესრულებული ყოფილა შავ ფონზე, თეთრი, მოცისფრო საღებავით. შემდეგ ზედ გადაუსვიათ შავი ფერი და განუახლებიათ წარწერა, ისევე თეთრი, ოღონდ ამჟერად ოდნავ მოყვითალო თეთრი ფერით. ორივე ფენის წარწერის ხელი და მანერა ერთნაირია და სტრიქონი სტრიქონს ემთხვევა, ისე რომ ხანდახან წარწერის ორი ფენის ერთმანეთისაგან გარჩევა ძნელდება. წარწერა რეასტრიქონიანია. მას შუაზე ჰკვეთს კედლის ვერტიკალური ბზარი.

მეოთხე და მეხუთე სტრიქონებს ქვეშ ირჩევა თავდაპირველი წარწერის კვალი. იკითხება:

4. [.....] ოცქ'

და ოფ
და შეიღნი მა...

5. ოც ყოუზნი მ[...]

ეკლესიის მხატვრობის რესტავრაციის დროს დარბაზის ჩრდილოეთის კედელზე გაიწმინდა მწვანე ფონზე წითელი ფერით შესრულებული ძალზე ფრაგმენტირებული (8-10 სტრიქონიანი) წარწერა. წარწერა დღემდე უცნობია, იგი ჩვენის აზრით ეკლესიის დარბაზის მხატვრობის შესრულების დროინდელი უნდა იყოს (შესაძლოა XVI საუკუნისა).

მიუხედავად იმისა, რომ წარწერა, განსაკუთრებით მისი შუა ნაწილი უკიდურესად ფრაგმენტირებულია, მაინც შეიძლება დავასკვნათ, რომ იგი მხატვართა მოსახსენებელი უნდა იყოს.

* უნდა შევნიშნოთ, რომ საღებავით შესრულებული წარწერების დასველება, რასაც, სამწუხაროდ, დღესაც საკმაოდ ხშირად მიმართავენ ზოლმე მათი ამოკითხვის დროს, სრულიად დაუშვებელია.

1. სილოგავა ე. — ქტიტორთა ფრესკული წარწერები ზემო სვანეთში. სვანეთი 1, შპა-ლები მატერიალური და სულიერი კულტურის შესწავლისათვის, თბილისი, 1977; გვ. 46-50;
2. ალექსიძე ზ. ნ. ჩვაბიანის მაცხოვრის ეკლესიის ფრესკული წარწერების თარიღის — მაცნე, 3, 1976..

თბილისის ოპერისა და ბალეტის თეატრის შენობა. ფოტო ერმაკოვის აღბოშიდან.

Тбилисский театр оперы и балета. Фото из альбома Эрмакова.

მადლენა მირიანაშვილი, კათევან მუშაშვიანი

ზ. ფალიაშვილის სახელობის თბილისის ოპერისა და ბალეტის სახელმწიფო თეატრის შენობა ასი წლისაა

თბილისში ბევრი მნიშვნელოვანი და ამავე დროს საინტერესო ისტორიული წარსულის მქონე არქიტექტურული ძეგლია. მათ შორის განსაკუთრებით აღსანიშნავია რუსთაველის პროსპექტის ცენტრალურ ნაწილში მდებარე ზ. ფალიაშვილის სახელობის თბილისის ოპერისა და ბალეტის სახელმწიფო თეატრის შენობა. მას 1987 წელს ასი წელი უსრულდება. შენობის ფასადს სამი თალი ამკობს. შუა, დიდი ზომის ცენტრალური თალის მარცხენა მხარეს, ზედა კუთხეში, ადამიანის თვალისათვის ძნელად შესამჩნევად, ხვეული ჩუქურთმების ქარვასი, ქვაში ამოკვეთილია ციფრი „18“, მეორე კუთხეში — „87“. ეს იმაზე მიუთითებს, რომ 1887 წელი თეატრის შენობის გარეგანი მხარისა და ფასადის მოპირკეთების დამთავრების თარიღია (შიდა სამუშაოები გვიან დამთავრდა). შენობა რუსთაველის პროსპექტზე 1887 წ. დგას.

დღევანდელი შენობის აგებამდე, თბილისის თეატრი თამაშშევის ქარვასლაში იყო მოთავსებული (იგი ლენინის მოედანზე, ქალაქის საბჭოს შენობის ადგილზე მდებარეობდა). ეს პატარა და მშვენიერი თეატრი საყოველთაო მოწონებას იმსახურებდა. ქალაქში ჩამოსული უცხოელი სტუმრები თეატრის შენობის ნახვისას აღფრთოვანებას ვერ მალავდნენ. ცნობილია, თუ როგორ მოხიბლა ფაქიზი გემოვნებით შესრულებულმა სათეატრო შენობამ დიდი ფრან-

გი მწერალი ალექსანდრე დიუმა, რომელმაც განაცხადა: თბილისის თეატრში, რომელიც დარბაზისთანავე თვალწარმოქმნის დარბაზი სხვაგან არსად მინახავს.

თბილისის თეატრში იდგმებოდა ოპერები, მათ შორის „ნორმა“, „ტრუბადურა“ და სხვა. საგანგებოდ ჩამოდიოდნენ ცნობილი იტალიელი მომღერლები. ერთი სიტყვით, ქალაქში ყვაოდა და ჩქეფდა საოპერო ცხოვრება. 1874 წ. თეატრი მოულოდნელად ხანძარმა შთანთქა. თეატრის მოყვარულ საზოგადოებას, ცხადია, ვაუჭირდა მის გარეშე ცხოვრება. სწორედ ამიტომ, ახლის აშენების იდეა მაშინვე გაჩნდა. თამამშევემა ძველ ადგილას თეატრის აღდგენაზე უარი განაცხადა. სამაგიეროდ, ადგილის საფასურად მან ხაზინას 150000 მან. გადაუხადა. ეს თანხა დაედო შემდეგ საფუძვლად ახალი თეატრის აშენებას. იგი სახაზინო ხარჯით უნდა აეგოთ, რისთვისაც 250000 მან. გამოიყო. იმ დროისათვის გრანდიოზული მასშტაბის, კარგად ნაშენი ახალი თეატრი უნდა აგებულყო შესაფერის თავისუფალ ადგილზე, რომელიც სავაჭროებითა და დუქნებით აღარ იქნებოდა გარშემორტყმული. ამისათვის ქალაქის ცენტრში ოთხი სხვადასხვა ადგილი შეარჩიეს. რომელთაგან უპირატესობა თეატრის დღევანდელ ადგილმდებარეობას მიეცა. იგი კერძო მესაკუთრეებისაგან — ზუბალაშვილებისა და სხვა პირთაგან შეიძინეს.

ძველი თეატრის დაწვით გამოწვეული დანაკლისი იმდენად დიდი იყო, რომ მის ასანაზღაურებლად, მომავალ თეატრის პროექტის შედგენამდე წინასწარ გადაწყვიტეს, ძველის მსგავსად, ახლის აგების დროსაც ისევ ეგრეთწოდებული „მავრული“ სტილი დაეცვათ. ძველისაგან განსხვავებით ახალ თეატრს უნდა ჰქონოდა, როგორც არქიტექტურულ ნაგებობას — მეტი მომხიბვლელობა; შიდა ნაწილის მოპირკეთებას — მეტი სილამაზე; დარბაზს, მსურებლის განლაგებისა და ხედვის მხრივ — მეტი მოხერხებულობა; აკუსტიკას — მაღალი დონე. აქ წამოყენებული ძირითადი პირობების გათვალისწინებით უნდა შეედგინათ მომავალი თეატრის შენობის პროექტი. 1876 წ. სწორედ ამ მიზნით საგანგებოდ მოწვეულ არქიტექტორებსა და მხატვრებს შორის გამოცხადდა კონკურსი. 1877 წ. 1 იანვრისათვის (დადგენილ დროში) ოთხმა არქიტექტორმა წარადგინა საკონკურსო პროექტი. მათგან პირველი პრემია — 1500 მან. მიიღო პეტერბურგელმა არქიტექტორმა ე. ა. შრეტერმა (1839-1901 წ. წ.), რომელსაც თბილისის სამხედრო ტაძრის პროექტების კონკურსშიც პირველი პრემია ჰქონდა მიღებული. შრეტერის პროექტი რამდენჯერმე შეიცვალა. საბოლოო ვარიანტი 1880 წ. დასაწყისში დამტკიცდა.

1880 წ. 30 მაისს თბილისში თეატრის შენობის საძირკვლის ჩაყრის საზეიმო ცერემონიალი შედგა. ამის შესახებ გაზეთი „კავკასი“ იუწყებოდა, რომ ცერემონიალის დროს, რასაც ბევრი ხალხი ესწრებოდა, საძირკველში საზეიმოდ ჩადგეს პირველი ქვა და მეტალის ზოდი — მასზე ამოტივფრული სათანადო წარწერით.

1881 წლიდან დაფინანსების შემცირების გამო თეატრის მშენებლობის ტემპები საგრძნობლად დაეცა. დამაბრკოლებელი მიზეზები სხვაც ბევრი გამოჩნდა. არქიტექტორი შრეტერი მშენებლობას პეტერბურგიდან ხელმძღვანელობდა, რაც პრაქტიკულად ძნელი განსახორციელებელი იყო. ასეთი მდგომარეობა უფრო მეტად აფერხებდა ისედაც გაჭიანურებულ საქმეს. გარდა ამისა, მშენებლობას საჭირო მასალებით დროულად ვერ ამარაგებდნენ.

კერძოდ, ადგილობრივმა წარმოებამ ვერ უზრუნველყო მისი ავტონომია. მიუხედავად ამისა, 1884 წ. მაინც დასრულდა კედლების აყვანა. 1887 წ. თეატრის გადახურვა ნაწილობრივ და ფასადის მოპირკეთებამ დასრულდა და დაამთავრდა. სწორედ ეს თარიღი, 1887 წ., ამოტვიფრულია შენობის ფასადის ზედა ნაწილში.

1889-1892 წ. წ. მიმდინარე შიდა სამუშაოები თითქმის შეწყდა. ეს საკითხი გაუთავებლად იხილებოდა ქალაქის საბჭოს სხდომებზე. თეატრის მშენებლობის განახლებით დაინტერესებული იყვნენ არა მარტო ქართველი მოწინავე საზოგადოების წარმომადგენლები, არამედ რუსი მუსიკოსებიც. პ. ჩაიკოვსკი იპოლიტ-ივანოვისადმი მიწერილ წერილში თბილისის ოპერის თეატრის მშენებლობის მდგომარეობას კითხულობდა და მის შეფერხებაზე წუხდა.

1893 წლიდან მდგომარეობა შედარებით გამოსწორდა. 1895 წ. დასრულდა თეატრის თაღოვანი გადახურვა. 1896 წ. შიდა სამუშაოები მთლიანად დამთავრდა. მაშინდელი გაზეთები ხოტბას ასხამდნენ ახლად დამთავრებულ თბილისის თეატრის შენობას. განსაკუთრებით აქებდნენ ფასადის ცენტრალურ ნაწილს, რომელიც მთლიანად ქვაზე კვეთილ ჩუქურთმების ქარგაშია ჩასმული. (შენობის, როგორც არქიტექტურული ძეგლისა და ხელოვნების ნიმუშის დახასიათება მოცემული აქვს ავად. ვ. ბერიძეს).

განსაკუთრებით მდიდრულად გამოიყურებოდა ცენტრალური სადარბაზო შესასვლელი თავისი კიბეებით. საფეხურები იტალიური მარმარილოსაგან დამზადდეს, მოაჯირები — ქუთაისური მშვენიერი ხატოვანი მარმარილოთი. მნახველს ხიბლავდა ვარდისფერი ქვის ორი, მცირე სიდიდის, სვეტი, რომელიც იმეორებს შესასვლელი პორტიკის სვეტებს. სამაგიეროდ, მაყურებელთა დარბაზის შიდა გაფორმება გაცილებით ღარიბულად გამოიყურებოდა, რაც მშენებლობის პროცესში ფულადი სახსრების შემცირებამ გამოიწვია. პროექტით გათვალისწინებული ჩუქურთმების ნაცვლად დარბაზი ცივი მონაცრისფრო-მოცისფერო ტონის საღებავებით მოიხატა. ჭერი და ლოყები ამავე ფერის ნახევრად აბრეშუმის ქსოვილით იყო გადაკრული. მიუხედავად ამისა, მაყურებელთა დარბაზი თავისი ფორმითა და მოხერხებულობით დიდ მოწონებას იმსახურებდა. აქ საეარძლები და სკამები ისე იყო განლაგებული, რომ სცენა ყველა ადგილიდან კარგად ჩანდა. დარბაზს ნალისებური ფორმა მისცეს. მისი დაპროექტებისას არქიტექტორმა ნიმუშად გამოიყენა ბაირეიტის საოპერო თეატრი.*

თეატრში სულ 1000 ადგილი იყო. აქედან პარტერსა და ამფითეატრში — 400, ზედა იარუსებზე — 200, დანარჩენი — ლოყებში ნაწილდებოდა, ლოყებში ვენური სკამები იდგა. პარტერსა და ამფითეატრში განლაგებული მშვენიერი საეარძლები ძვირფასი ხაყერდით იყო გადაკრული, რომლის ფერი დარბაზის მდარე მოხატულობას ნაკლებად შეეფერებოდა. საეარძლები და სკამები დამზადებული იყო პეტრაკოვსკის ვებერნიაში, „ძმები კონენი“ ფირმის ავეჯის ფაბრიკაში. საორკესტრო ნაწილში 50 მუსიკოსი ეტეოდა. დარბაზის კარგი აკუსტიკის შესახებ, გაზეთი „კავკაზი“ საგანგებოდ აღნიშნავდა. „ამ მზრივ თბილისის თეატრის მსგავსი სხვაგან არსად მოიპოვება, უკიდურეს შემთხვევაში, ჩვენთან რუსეთში“. „დარბაზს ამშვენებდა უზარმაზარი ჭილი, რომელიც ასობით ნათურისაგან შედგებოდა. თეატრის დანარჩენ ნაწილს

ანათებდა შედარებით მცირე ზომის ქალები და კანდელები. ელექტრო-განათება მოაწყო „სიმენსისა და ვალკეს“ ცნობილმა ფირმამ. თეატრს აღმშენებელი დენს აწვდიდა დინამო-მანქანები, რომელიც მოძრაობაში მოყავდა მანქანების ქლის მანქანას (75 და 55 ცხ. ძ.). ეს დანადგარი, მანუთით მუშაობდა და ნეონობის გარეთ იყო მოთავსებული.

თეატრს ჰქონდა საკმაოდ დიდი სცენა (17×8 კვ. საყ., სიმაღლე --- 8 საყ.) თავისი ექვსი კულისით. სცენის უკანა ნაწილი უკავშირდებოდა არიერ სცენას და ეზოს, რაც ცხენების შემოყვანისა და დიდი ზომის საგნების შემოტანის შესაძლებლობას იძლეოდა. სცენის ქვეშ მოწყობილი იყო ორი ტრიუმი, იატაკზე — რამდენიმე ჩასაშვები ორმო, რომელთა საშუალებით სპექტაკლის მიმდინარეობის დროს რამდენიმე ათეული კაცის შთანთქმა-ჩაგარდნა შეიძლებოდა. სცენა მოაწყო საიმპერატორო თეატრების ცნობილმა მემანქანემ და დეკორატორმა ვალკამ. მასვე შეუკვეთეს ფარდა და დეკორაციები 20 აქტისათვის. მაყურებელთა დარბაზის თავზე მოწყობილი იყო დიდი ზომის დეკორაციების გასაფორმებელი ვრცელი დარბაზი.

თეატრში ცენტრალური ვათობა იყო. მაყურებელთა დარბაზის ქვეშ თბებოდა ჰაერი, რომელსაც შემდეგ დაბერვის წესით დარბაზში უშვებდნენ თეატრს კარგი ვენტილაცია ჰქონდა. წესრიგში იყო ხანძარსაწინააღმდეგო წყლის ონკანები. გარდა ამისა, სათადარიგოდ, მუდმივად ინახებოდა 1000 ვედრო მოცულობის ორი აეზი წყალი.

შენობას ეკავა 20×22 კვმ. საყენი, წინა ფასადის სიმაღლე 10 საყ.-ზე მეტია. თეატრი ცენტრალურ ქუჩაზე ისე დგას, რომ მისი დანახვა მთლიანობაში გვერდებიდანაც შეიძლება. იგი ააგეს საკმაოდ კარგი და ამძლე მასალით, რისთვისაც გამოიყენეს ადგილობრივი თლილი ქვა, ქუთაისის კირქვა, ალგეთის ქვიშა-ქვა. შენობა თეთრი და ვარდისფერი თლილი ქვით მოაპირკეთეს, რომელიც ლამაზ ჰორიზონტალურ ხაზებს ქმნის. დარბაზის თაღოვანი გადახურვა რკინისაგან ვაკეთდა, სახურავი კი თუთიისაგან. მშენებლობა სულ 870000 მან. დაჯდა.

1954 წელს რეკონსტრუქციის დროს სახე უცვალეს ფოიესა და მაყურებელთა დარბაზის მორთულობას, თეატრის მთელი ხუროთმოძღვრული სტრუქტურა კი უცვლელი დარჩა.

1974-1977 წ. წ. რესტავრაციის დროს თეატრი მთლიანად რეკონსტრუირებულ იქნა, გარეგნულად თეატრმა დღემდე შეინარჩუნა თავდაპირველი სახე. ერთი საუკუნის ძეგლი, ჩვენი დედაქალაქის მშენებელი — ზ. ფალიაშვილის სახელობის ოპერისა და ბალეტის სახელმწიფო თეატრი დღესაც ხიბლავს მნახველს თავისი განახლებული სიმშვენიერით და კვლავინდებურად დგას ხალხის სამსახურში.

* 1876 წელს გაიხსნა ბაირაიტის (ბავარია) საოპერო თეატრი, რომელიც რ. ვაგნერის მუსიკალური დადგმებისათვის სავანგებოდ ააგეს.

ლიტერატურა: შ. კაშმაძე — თბილისის ოპერისა და ბალეტის თეატრი, 1950; კარბელაშვილი, ს. კინწურაშვილი, ნ. ჯანბერიძე — თბილისის ხუროთმოძღვრული გზამკვლევი, 1958; ე. ბერიძე-თბილისის ხუროთმოძღვრება (1801-1917 წ.წ.), ტ. 2, 1965;

Г. Хуцишвили — Тбилиси через века и годы; 1981, газ. «Кавказ», 1876, № 55, 1880, № 147, 1896, № 282, 287,

„რუ“ და „რუსხმული“ XVII-XVIII სს ქართლის ეთნოგრაფიულ
ყოფაში

ცნობილია, რომ შორწყვა განვითარებული მემინდვრობის აუცილებელი შემადგენელი ნაწილია. შიდა და ქვემო ქართლის ველები ოდითგანვე ირწყვებოდა.

არქეოლოგიური მონაცემებით ირკვევა, რომ აღმოსავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე ძვ. წ. V—IV სს. ათასწლეულებში, უკვე არსებობდა მარტივი სარწყავი რუები, ხოლო თავდაპირველად რწყვა ხევისწყლებით ხორციელდებოდა. მიუხედავად ამისა, აღრეფეოდალურ საქართველოში სარწყავი სისტემების ნაკლებობა შეინიშნება და მხოლოდ თამარის ეპოქაში, საქართველოს ცენტრალიზირებულმა სამეფომ შესძლო რამდენიმე არხის გაყვანა. ვახუშტის თქმით: „~~ესის~~ მთის სამხრეთის მინდორი ნიჭოხამდე და ლიახვით დვანის — წყლამდე ირწყვის ორის ლიახვის რუთი, თამარ მეფის ქმნულითა და ნაყოფიერებენ დაბნები ყოვლითავე მრავალნი“.

სოფ. რუისში მცხოვრები 92 წლის დ. ეგნატაშვილის გადმოცემით (ჩაწერილი 1969 წ.) „წინათ დიდი წყალი იყო. თამარ მეფის მიერ გამოყვანილი იყო ორი რუ — ერთი ურბნისამდე ჩადიოდა, მეორე რუისიდან ბენისში და სალოლაშენში მიდიოდა. ეს რუები განიერები იყო. მერუეს დიდი ბარის ტარი უნდა გაეკეთებინა, რომ დაერქო ეს ბარის ტარი, დაყრდნობოდა და ისე გადმომხტარიყო მშრალზე, ე. ი. რუს ერთი ნაპირიდან მეორეზე. ესე რომ რუ სამი მეტრი სიგანისა იქნებოდა. ერთი რუ ეხლაც არის რუისში, მხოლოდ იქ წყალი პერიოდულად მოდის, რადგან ზაფხულისა და გაზაფხულის თვეებში ამ წყალს იყენებს ყველა სოფელი, რომელსაც ხელი მიუწვდება დაწყებული ლიახვის მდინარიდან“.

იმის შემდეგ, რაც საქართველო ცალკეულ სამეფოებად დაქუცმაცდა, მუდმივმა თავდასხმებმა და ეკონომიკურმა სიძნელეებმა სარწყავი არხების გაყვანა-მოწესრიგების საქმეც შეასუსტა. მოგვიანებით XVIII საუკუნეში ვახტანგ VI ქართლის მეფემ შესძლო მისი ზელახალი ალორძინება, რადგან მას სარწყავი არხების საკითხი ქვეყნის ეკონომიკური ძლიერების წყაროდ მიაჩნდა. მისი აზრით: „წყალი ასრე არის, რომე როცა ხელშეიფე რუს გაყვანას მოინდომებს, ქვეყნის შენობისა და პურის მოსავლისათვის იქმს, რომე კოდის პური არ დააკლდესო“. (დასტურლამალი, ტფილისი 1886, გვ. 170).

სულხან-საბა ორბელიანის მიხედვით „რუ-ეს არს: წყალ-სარწყავად გადებული“. (სიტყვის კონა). ნ. ჩუბინაშვილი „რუ“-ს „ხელოვნებით გატანილ ნაკადულს“ უწოდებს. ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონით — „რუ“ — სარწყავად გაყვანილი არხია.

ტერმინი „რუ“ ქართული წარმოშობისა არ უნდა იყოს, როგორც აკად. ნ. ბერძენიშვილი აღნიშნავს ის სპარსულიდან ნასესხებად უნდა ჩაითვალოს.

„რუ“ საქართველოში მცირე მდინარის ზოგად სახელადაც ჩანს, ამის მა-

გალითად შეიძლება მოვიყვანოთ საქართველოს სხვადასხვა რეგიონებში დამოწმებული დასახელებები: რუ წითელი — ჩოხატაურის რაიონში, რუ მახარაძის რაიონში, რუა ქუთაისის მიდამოებში, სოფელი სიჭყვიანეთში, რუ თავე ქართლსა და სამცხეში, რუისი ქართლში და სხვა. ამაზე მეტყველებს ხალხური ლექსი: „ჩუხჩუხით ჩამორბოდა რუ დაბალი კორდის ძირს და მის კიდეს გაბადრულს ყვაეილთ გროვას ბანდა პირს“.

„რუ“-ს უნარი „წყაროს“ ანუ მცირე მდინარის ტერმინად შენაცვლებისა იმის მაჩვენებელი შეიძლება იყოს, აღნიშნავს ნ. ბერძენიშვილი, რომ რწყვა აღმოსავლეთ საქართველოში წყაროს წყლით ანუ ხევის სათავედან მომდინარე წყაროთი ხდებოდა.

„რუ“-ს შემოსვლამდე მდინარე წყალის („მდინარის“) და სარწყავი წყალის, აგრეთვე წისქვილის წყლის საერთო სახელი იყო „წყალი“, რომელიც ნაკადის თუ ნაკადულის საშუალებით ნაკადულებად შეპყვდით მოსარწყავ „მიწებში“.

ნ. ბერძენიშვილის მიხედვით XVIII საუკუნეში „წყარო“-ს სარწყავი წყლის ანუ „რუ“-ს მნიშვნელობა ჰქონდა. ჩვენს მიერ მიკვლეულია საბუთი, კერძოდ, 1669 წ. წიგნი მიცემული არჩილ მეფის მიერ. წმ. ნინოს ტაძრისადმი, სადაც აღნიშნულია: „აქ... ჩუენ, ხელმწიფემან მეფემან პატრონმან არჩილ ესე წიგნი ამისად ნიშნად მოგართვით თქუენ, ღვთის სიტყუისა მსახურთა მესაგარესა და ანდრისა ქადაგებისა წარმმართველსა, ქართველთ: განმანათლებელსა მოციქულსა წმინდას ნინოს და ტაძრისა თქუენისა საქეთმპყრობელსა ბოდბელ მთავარეპისკოპოსს პატრონს მათეოზს: — ასრე და ამა პირსა ზედან, რომე ჩუენის ვეზირის რუსი კაცები ჩამოსულიყვნენ და თქუენს მამულში ჩელთუქი დაეთესათ...“ ეს საბუთი ჩვენი აზრით, იმის მაჩვენებელია, რომ ტერმინი „რუ“ XVII საუკუნის 60-იან წლებში აღმოსავლეთ საქართველოს ყოფაში უკვე დამკვიდრებულია.

როგორც უკვე აღინიშნა მემინდერობის განვითარებისათვის მორწყვას საკმაოდ დიდი როლი ენიჭება. ასეთივე მნიშვნელობა ჰქონია მას მევენახეობისათვის. ამის მაგალითად შეიძლება მოვიყვანოთ სოფ. ატენი, სადაც მევენახეობა — მეურნეობის წამყვანი დარგი იყო, რომელიც ტანადან გამოყვანილი რუს მეშვეობით ირწყვებოდა. აქ რომ მიწა ნოციერია, ამას გვაფიქრებინებს ატენის სიონის ერთ-ერთი წარწერის ტექსტიც, სადაც აღნიშნულია: „...მეფეთა მეფემან ბაგრატ უბრძანეს მიწასა მათსა მირიანს — პატრონსა ჩემსა, სეფესა ზუარსა შიდა ქალაქისა შენებაი. გაუმარჯვა და ბედმან მეფეთ-მეფობასა მათისამან. ვითა სწაღდა მეფობასა მათსა ეგრე ავაშენეთ დარბაზი და ქალაქი“.

თუ მხედველობაში მივიღებთ, რომ განვითარებულ შუა საუკუნეებში ზუარე-ზუარი აღნიშნავდა დიდ, საბატონო ვენახს, მაშინ მოცემული ამონაწერი ატენის სიონის წარწერის ტექსტიდან ადასტურებს, რომ ატენში მეურნეობის წამყვან დარგს მევენახეობა წარმოადგენდა, თუმცა ამ ციტატასთან დაკავშირებით არის სხვა მოსაზრებაც, რომლის მიხედვითაც საუკეთესოდ შეგონიათ, რომ ამ კონტექსტში „ზუარე“ ვენახს ნიშნავდა, აქ „სამეფო ზუარი“ — სამეფო მიწას, საუკეთესოს უნდა აღნიშნავდეს-ო.

გორის რაიონის ძველი სარწყავი არხები გაყვანილი იყო მდინარე დიდი

და პატარა ლიახვიდან. დიდი ლიახვიდან გაყვანილი ძველი არხებიდან აღ-
ნიშნავია, როგორც ზევითაც ითქვა, ურბნისისა და ხალთვისის არხები. ურბნისის
ლესაც ვახუშტი თამარ მეფის დროს გაყვანილად მიიჩნევს, ხოლო ხალთვისის
ხალთვისის რუ ვახტანგ VI განუახლებია. ურბნისის რუს შესახებ ვახტანგ
VI გარკვეული დადგენილებაც განუწესებია თუ რომელმა სოფელმა სა-
დამდე უნდა გამოიღოს სარუე არხი.

ვახუშტი აღნიშნავს, რომ შიოსუბნის ჩრდილოთ არის „ქსოვრისი. მუნ-
არს აღებული რუ, და რწყავს ორთა ამით მთათა შორის — თა მინდორთა, სარ-
კინეთისა და ციხე-ბოდავის მთათა შორისა და ნაყოფიერებს მით ფრიად“.
სწორედ ამ ქსოვრისიდან აღებულ რუს გულისხმობს ნ. ბერძენიშვილი, რო-
დესაც აღნიშნავს, რომ მუხრანის ველზე მან მორწყვის სხვა საფეხურიც და-
ადასტურა. ეს არის რუსხმელის ტექნიკა. ალბათ იგივეს გულისხმობს ი. გი-
ულდენშტედტი, როდესაც მიუთითებს, რომ ქსოვრისიდან მუხრანამდე გაშ-
ლილი დაბლობის (ველის), რომელიც გამოყენებული იყო სახნავად, მორწყვაც
ხდებოდა ქსიდან გამოყვანილი არხების მეშვეობით.

მუხრანის რუსხმელი გრანდიოზული ნაგებობაა. ეს არის ზელოვნურად
შეზენილი მიწა, რომელზედაც გადატარებულია რუს კალაპოტი. რუსხმე-
ლის სიმაღლე ექვს მეტრამდე აღწევს და უზარმაზარ მანძილზეა გაჭიმული. იგი
ამ ველის ტაფობის ადგილის გადალახვის საშუალებას იძლევა და ორ შემალ-
ლებულ ველს (ციხე-ბოდავისა და კვერნაქისის) ერთმანეთთან აკავშირებს.

საბას განმარტებით რუსხმული არის „მაღლა შეშენებული რუ“. გ. ჯა-
ლაბაძის განმარტება ასეთია: „ახალ გატანილ რუებს ხშირად ზეცების გადაკვეთა
უხდებოდა. აქ გამოყენებული იყო ბოძებზე შედგმული ღარი, რომელსაც
„რუსხმულას“ უწოდებდნენ.

რადგან ეს რუსხმული XVII-XVIII საუკუნეებში უკვე არსებულა, სა-
ფიქრებელია, რომ იგი უფრო ადრეც ყოფილიყო ეთნოგრაფიულ ყოფაში შე-
მოსული.

დიდი არხების მშენებლობა თავის მხრივ ფეოდალური საქართველოს
აღმავლობის მანქნებელი და სოციალურ-ეკონომიკური გაძლიერების პი-
რობაა.

ბამოყენებული ლიტერატურა

1. ვახუშტი ბერატონი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, თბ., 1941.
2. ვახტანგ VI, დასტურლამალი, ტფილისი, 1886.
3. ი. გიულდენშტედტი, მოგზაურობა საქართველოში, ნაწ. I, თბ., 1962.
4. დეოტრაფიელი აღწერა საქართველოსა ბატონიშვილის ვახუშტის მიერ, მის ნამუ-
ვილზე დაბეჭდილი აკადემიკოს ბროსტისაგან, 1842 სანკტ-პეტერბურგი.
5. სელხან-საბა ორბელიანი, სიტყვის კონა, 1949.
6. ზებინაშვილი, ქართული ლექსიკონი, თბ., 1960.
7. ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, ტ. VI, თბ., 1960.
8. ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, I წიგნი, თბ., 1964.
9. ქართლის ცხოვრება, ტ. IV, თბ., 1973.
10. Т. Чубинашвили, Л. Небридзе, К. Квицинадзе, Памятники V—IV тысяч-
летия до н. э. в южной Грузии; Тезисы докладов... 1966.
11. გ. ჯალაბაძე, მემინდერეობის კულტურა აღმოსავლეთ საქართველოში, თბ., 1986.
12. ს. კანტურიშვილი, უფა და კულტურის V-X საუკუნეების საქართველოში, თბ., 1984.

უპველსი ნასახლარის რეკონსტრუქციისათვის

(საკითხის დასმის წესით)

კავთისხევის მრავალფენიანი არქეოლოგიური ძეგლის ციხია გორას სულ ქვედა ფენაში გათხრილია ექვსი მრგვალი მოხაზულობის (d—1,5—1,8 მ) ორმო (H—0,5-9,7 მ), რომლებიც ერთმანეთისაგან 2-3 მეტრით არიან დაცილებული.

ამ ძეგლზე და საერთოდ აღრებრინჯაოს ხანის სინქრონულ ნამოსახლარებზე, არცთუ იშვიათად ჩნდება მსგავსი მოხაზულობის ორმოები. არქეოლოგთა ნაწილი მათ სამეურნეო, სარიტუალო, სანაგვე და სხვა დანიშნულებას მიაკუთვნებს.

ციხია გორაზე გამოვლენილ ორმოებს განმარხებული ჰუმუსი აქვთ ჩაქრილი და ძირით კონგლომერატს ეხებიან. ჭრილში ნახევარკონუსური მოხაზულობა აქვთ (სურ. 2) ორმოს გარშემო, მიწაში ჩანს სარის ფოსოები, რომლებიც სიმეტრიულადაა განლაგებული (4-6 ფოსო). ორმოს ძირი მოგებულაა საგანგებოდ შერჩეული ბრტყელი ქვებით. (რიყის, ქვიშაქვა, ხელსაფქვეის გატეხილი ქვედა ქვა).

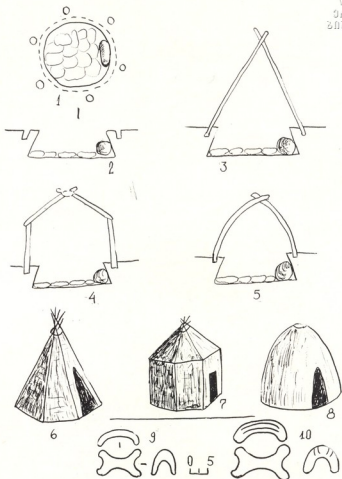
№ 5 ორმოს სამხრეთ კედელთან მიდებულაა მოგრძო, მრგვალგანიკვეთიანი რიყის ქვა (ციბე — ზღურბლი). ქვებზე მრავლადაა დანაცრებული რბილი საფარი. როგორც ჩანს მათზე თივისმაგვარი მასა ყოფილა დაფენილი.

ორმოებში გამოვლინდა კაყისა და ოფსიდიანის ანატეც-ანამტერევები, კაყის ნუკლეუსის ნატეხი, ხელით ნაძერწი, მოშაო-ჩალისფერი უხემკეციანი თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტები. ყველა ორმოში გამოვლინდა მსხვილფეხა და წვრილფეხა ცხოველთა ძვლები. № 4 ორმოში, აღმოსავლეთ კედელთან დაფიქსირდა თიხისაგან უხეშად გამოძერწილი კეციისებური ნივთი (ყრა), რომელიც ნახშირითა და ნაცრით იყო სავეს, მასში და მის გარშემო ცხოველთა დამწვარი ძვლები ეყარა.

ექვს გარეშეა, რომ ციხია გორაზე გამოვლენილი ორმოები სადგომ-საცხოვრისის წარმოადგენენ. გვეგმაში აქვთ მრგვალი და განიკვეთში ნახევარადკონუსის მოხაზულობა (ასეთი გვეგმარება ტიპიურია აღრებრინჯაოს ხანის ნასახლარისათვის). ქონდათ სარის კონსტრუქციული კედლები და გადახურვა, რომელიც შეფუთული უნდა ყოფილიყო ლელით. (ციხია გორას ჩაუდის შავწყალა, რომლის მარჯვენა სანაპირო ტენიან-ჭაობიანია და ლელიანის გაუვალი ტევრითაა შემოსილი).

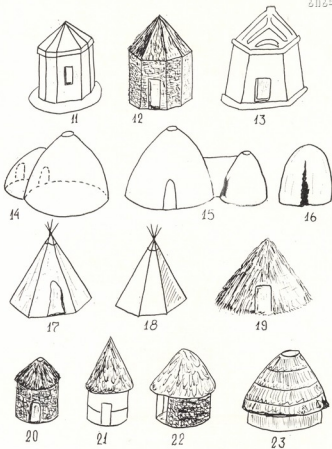
ნასახლარებს შესავლელი ქონიათ სამხრეთით-მზისკენ. (ციბე ზღურბლი). იატაკი მოგებულაა საგანგებოდ შერჩეული ბრტყელი ქვებით, რომლებიც იზოლატორის წარმოადგენდნენ ტენიან მიწასა და საწოლ თივისებურ მასას შორის.

სადგომებში საცეცხლე ორმოები ან კერიები არ დასტურდება. ცხადია საცხოვრისის მცირე მოცულობა (2-3 კვ. მ.) ამის საშუალებას არ იძლეოდა. რაც შეეხება № 4 ორმოში გამოვლენილ კეციისმაგვარ ნივთს, რომელიც ნაც-

რითა და ნახშირით იყო სავსე. გარედან, — საერთო ცეცხლიდან (კოკონი), ავადმყოფისა თუ მცირეწლოვანისათვის, ღადარის შემოსატანი უნდა ყოფილიყო. მის გარშემო გამოვლენილი ცხოველთა დამწვარი ძვლები, უფრო ანტისანიტარიით უნდა აიხსნას, ვიდრე რელიგიური წეს-ჩვეულებით.

სადაოა თუ როგორი მოხაზულობა ჰქონდა ზის კონსტრუქციულ გადახურვას; კონუსური (სურ. 3,6) სწორკვერდა კონუსური (სურ. 4,7), თუ მომრგვალებული (სურ. 5,8). მათი შესატყვისი საცხოვრისები დასტურდება კავ-

კასიისა და ძველი მსოფლიოს არქეოლოგიურ თუ ეთნოგრაფიულ ყოფაში (სურ. 11-23). საცხოვრებელს, თიხის ჭურჭელსა თუ სხვა არქეოლოგიურ ნივთთან შედარებით, ფუნქციონირების ხანგრძლივი ტრადიციები ვაჩინია და ამდენად სივრცეში გადასანაცვლებლად მას დიდი დროც ჰქონდა.

აქვე დავძენთ, რომ ტაბულეზე მოტანილი პარალელების ნაწილი შემთხვევითია. ნიშანდობლივია ის, რომ ადამიანი მიწათმოქმედების საწყის ეტაპზე სავარგულების სიახლოვეს პრიმიტიულ სადგომებს აგებდა მისთვის ხელმისაწვდომი საამშენებლო მასალების გამოყენებით (ამ შემთხვევაში

სარი, ლელი), ასევე სადგომის გეგმარებაც არ უნდა ყოფილიყო რთული მრგვალი გეგმარების სადგომი კი როგორც ცნობილია უძველესი შემორჩა (იხ. სურ.).

ციხია გორაზე გამოვლენილი, ზემოთ განხილული მრგვალი მოხაზულობის, კონუსურგანივკეთიანი საცხოვრისები ნაწილობრივ განფენილი იყო ადრებრინჯაოს ხანის კულტურული ფენის ქვეშ, რომელშიც გამოვლინდა თიხისაგან გამოქროწილი და ჩალისფრად გამომწვარი, ოთხფეხა ცხოველის ძალზე სტილიზებული რამოდენიმე ქანდაკება. ერთ მათგანს ზურგის მთელ სიგრძეზე. ორსავე მხარეს წყვილი — გრძივი ზოლი გასდევს (მაჩვი, ტახი?) სურ. 10. ანალოგიური ნივთი აღმოჩენილია მრავალფენიანი ნამოსახლარის ქვაცხელების მხოლოდ სულ ქვედა C₁ ფენაში (7 ეგზემპლარი), რომელიც მტკვარ-არაქსის ე. წ. ენეოლითური კულტურის წრეს მიეკუთვნება და ძვ. წ. III ათასწლეულის I ნახევრით თარიღდება (ეს ნივთები იქ სადგრებად არის მიჩნეული (სურ. 9).

ამრიგად, ზემოთ განხილული სადგომები რამდენადმე ადრეულია, ხოლო მშენებლობის ტექნიკის პრიმიტიულობით შესაძლოა წინ უსწრებდეს იმირის გორას და მისი სინქრონული არქეოლოგიური ძეგლების ნამოსახლარებს, რომლებიც ძვ. წ. V-IV ათასწლეულით თარიღდება (სურ. 14).

დასასრულ ციხია გორაზე გამოვლენილი საცხოვრისები ქობ-მიწურის ტიპის საწოლს წარმოადგენდა. (სურ. 3. 6). განეკუთვნებოდა 2-3 ადამიანის თავშესაფარს, პრიმიტიული საზოგადოების ძირითადი საოჯახო თუ სამეურნეო საქმიანობა კი ღია ცის ქვეშ, საერთო კოცონთან მიმდინარებოდა.

სურათების აღწერილობა

1. ციხია—გორას ძირა ფენის ნამოსახლარის გეგმა.
2. ნამოსახლარის კრილი.
3. 4, 5, 6, 7, 8 ნახახლარის რეკონსტრუქციის ვარიანტები.
9. ქვაცხელები. ცხოველის იმიტირებული ქანდაკება C₁ ფენა.
10. ციხია—გორა. ცხოველის იმიტირებული გამოსახულება, ძირა ფენა.
11. ქვის სამარხი, ნოვისვიზობდნაიას უორდანი. ძვ. წ. III ათასწლეულის დასასრული.
12. წახნაგებიანი ფაცხა, სამეგრელო, არქანჯელო ლამბერტის მიხედვით.
13. საბლის მოდელი (ურნა), იტალია ძვ. წ. I ათასწლეულის შუა ხანები.
14. იმირის გორა, ნამოსახლარი (რეკონსტრუქცია) ძვ. წ. V-IV ათასწლეული.
15. საცხოვრებელი სახლი, აფრიკა.
16. ალაჩოვი. თუშეთი.
17. ნენეების საცხოვრებელი — ჩუმი. ციშბირი.
18. ინდიელების საცხოვრისი.
19. საცხოვრებლის რეკონსტრუქცია. ინგლისი, ადრეკინის ხანა.
20. ფაცხა, დასავლეთ საქართველო.
21. სადგომი, მექსიკა.
22. საცხოვრისი, აფრიკა.
23. ნამოსახლარის რეკონსტრუქცია, ტაჩიკეთი. IV-III ათასწლეული.

ისტორიული ძეგლების და სხვა კულტურულ ღირებულებათა შენარჩუნებისათვის ზრუნვა მკაცრად ჩამოყალიბებული სსრ კავშირის კონსტიტუციაში, სსრ კავშირის უმაღლესი სახელმწიფო მინისტრის სახელმწიფო კანონში, პარტიისა და მოაზრობის სხვა დოკუმენტებში. დაისახა მნიშვნელოვანი ღონისძიებები რესპუბლიკაში ისტორიის, კულტურისა და ბუნების ძეგლების შესწავლის, მოვლა პატრონობისა და გამოყენებისათვის. გაიზარდა კულტურის ძეგლთა დაცვის საზოგადოების შესაძლებლობანი და მოვალეობანი, განმტკიცდა ფინანსური ბაზა, გაჩაღდა მასობრივ-პროპაგანდისტული მუშაობა, ბევრი, რამ გაკეთდა ძეგლების გამოვლენის, შესწავლისა და დაცვისათვის.

ამ მიმართულებით შეტად სასარგებლო საქმეს აკეთებს საზოგადოების ზუგდიდის რაიონული ორგანიზაცია, რომელმაც თავისი არსებობის მოკლე პერიოდში გამოავლინა მრავალი ძეგლი, უზრუნველყო მათი მეცნიერული შესწავლა, დაცვა, მოვლა პატრონობაში მისაბლეთის ფართო მასების ჩაბმა, დღევანდელ მოთხოვნათა დონეზე.

ზუგდიდის რაიონის ტერიტორიაზე მრავალი ათეული ძეგლი, ციხესიმაგრე, ნახაბლარი, ღირსშესანიშნავი ადგილი, ობელისკები და მემორიალური დაფები შემორჩენილი, რომლებიც დაღადებენ ჩვენი რაიონის მშრომელთა გმირულ ბრძოლებზე, მათს სახელოვან წარსულზე, რუსი, ქართველი და აფხაზი ხალხების საბრძოლო თანამეგობრობაზე, სამშობლოსათვის თავდადებებსა და გმირობაზე მოგვითხრობს სოფელ კოკში, ისტორიულ ადგილ „ნალიშაზე“ აღმართული ობელისკი, რომელიც აგებულია 1913 წელს, თურქებთან უთანასწორო ბრძოლაში დაღუპულ გმირთა უკვდავსაყოფად.

უკანასკნელ წლებში ქართველ არქეოლოგთა მიერ ჩატარებული შეტად საინტერესო მეცნიერული კვლევის შედეგად მრავალი უნიკალური ძეგლია გამოვლენილი რაიონში. ამ მხრივ უზრუნველდება სოფ. ფრეგატაში აღმოჩენილი „ნაოსახლარები“ სამარხები, დიხაუძეძეები, რომლებიც ძვ. წ. VII-VI სს. მიეკუთვნებიან.

უკანასკნელ ხანს ბევრი გაკეთდა ძეგლების რესტავრაციისა და შენარჩუნებისათვის, კერძოდ, 1988 წელს დაიწყო რუხის ციხის და ცაიხის გუმბათიანი ეკლესიის სარესტავრაციო

სამუშაოები, 1988 წელს გადახურულ იქნა კორცხელის გვიანი შუასაუკუნეების გუმბათიანი ეკლესია, მიმდინარე წელს გეგმაში შეტანილია ჭაქვიჩის ციხის სარესტავრაციო სამუშაოების ტექნიკური დოკუმენტაციის შედგენა.

გაიზარდა მისახლეობის ინტერესი ძეგლების მოვლა-პატრონობის საქმეში. რაისაბჭოს აღმასკომის გადაწყვეტილებით რაიონში ყველა ძეგლზე, ციხესიმაგრეზე, ისტორიულ ადგილზე მიმარგებულია შეფო ორგანიზაციები.

შესანიშნავი ინიციატივა გამოიჩინეს ჩხორის სასოფლო საბჭოს აღმასკომმა, ტყაიას კლმურნეობის გამგეობამ და პარტიულმა ორგანიზაციამ, მათი თაოსნობით გადახურულ და შერემონტებულ იქნა XIX ს. ძეგლი — ტყაიას ციხესია, რომელიც ინტერესდა.

კიეს სასოფლო საბჭომ, კლმურნეობის გამგეობამ და სკოლამ შეუშოა აიღეს ისტორიული ადგილ „ნალიშაზე“.

შეფო ორგანიზაციებმა ჯინაჭვარის სასოფლო საბჭომ, კლმურნეობამ და ორივე სასოფლო სკოლამ გარკვეული მუშაობა გასწიეს „ჭაქვიჩის“ ციხესიმაგრის გადასარჩენად. მის ირგვლივ ტერიტორიაზე დარჩულ იქნა ათასობით ძირი აკაცია, რცხილა და სხვა მცენარეები, რითაც შეწყდა ფრონული მოვლენები და ციხის დაშლის პროცესი. ვასლუფთავე ციხესიმაგრის ეზო, შემოიარა, გაკეთდა სპეციალური დაფა. ამ საშვლიშვილო საქმეში თავისი წვლილი უდევს გაზეთ „ახალგაზრდა კომუნისტის“ რედაქციას, რომელმაც მოათავსა კრიტიკული წერილი — „გადავარჩინოთ ჭაქვიჩა“, სამართლიანმა კრიტიკამ შედეგი მოგვცა.

ანალოგიურად, რუხის, ცაიხის, კორცხელის და სხვა ორგანიზაციები ხშირად აწეობენ მათ ტერიტორიაზე განლაგებულ ძეგლებზე შაბათობებს, ასრულებენ მრავალ სამუშაოს.

საზოგადოების წევრების ინიციატივით და აქტიური მონაწილეობით ბევრა სასარგებლო საქმე გაკეთდა. მრავალი არქეოლოგიური და ისტორიული ხასიათის ნივთი გამოვლინდა და ჩაბარდა სათანადო ორგანიზაციებს. ზუგდიდის სახელმწიფო ქსტორიულ ეთნოგრაფიულ მუზეუმს მრავალი ექსპონატი შემატეს ოქტომბრის, რუხის, ცაიხის, ჭიათურის, ნარაჯენის და სხვა სკოლების მოსწავლეებმა.

ჩვენ გვყავს ძეგლის ნაშვლიო მეგობრები,

რომელთა შორის შეიძლება დავახაზოთ ჯი-
ხაშვიანის კოლმურწილობის პარტიული კომიტე-
ტის მდივანი რევაზ გაბეჩავა, ერგების კლუბის
გამგებ ბონდო მამფორია, ზუნების ძველების
დაცვის ზონალური ინსპექციის უფროსი, სოც.
შრომის გმირი, მამია დოჩია, პედაგოგები რაი-
სა შამუგია და ვალენტა ცერცვაძე, სწორედ
მათი თაოსნობით შეიქმნა საზოგადოებრივ საწ-
ეხებებზე მუშეუმები ოქტომბრისა და ცაიშის
სამუშაო სკოლებში.

უკანასკნელ წლებში საგრძობლად გაუმჯო-
ბება მოხსახლებიანი ლექციური პროპაგანდა-
საზოგადოება „სოდინს“ კულტურულ საგანმა-
ნათლებლო დაწესებულებების, ისტორიისა და
კულტურის ძველთა დაცვის საზოგადოების ძა-
ლებით იყოთება ლექციები, მოხსენებები, ეწუო-
ბა საუბრები, კითხვა პასუხებისა და თემატიკის
სადამოცებო.

რაიონული საბჭოს მიერ ეწეობა ესკურსიები,
როგორც რაიონის ისე მის ფარგლებზე ვარტო
ვანლაგებულ ძველების დამაჯადიერების მიზ-
ნით.

როგორც აღინიშნა, რაიონში ბევრი საქმე
ეკულება ძველების შენარჩუნებისა და დაცვი-
სათვის, მაგრამ სწორი არ იქნებოდა, რომ არ
გვეთქვა იმ ნაკლოვან მხარეებზე, რომელიც ზენ
მეშრომის ახლავს. მან, კახათში საშედანიოს
უბანში არსებული ციხე სიმარტე, მოვლელო-
ბით ძლიერ დაზიანდა. კოქში ძველ რუქაზე ზიქ-
სირებული კადრიის ეკლესიის მხოლოდ ნანგრე-
ვები დარჩა. ანალოგური ბედი ეწია გვინი შუა-
საუკუნეების კვირლოს ციხეს ნარხანში, უჩა-
ჩონის ციხეს — ახალსოფელში, ჭუმათის ეკლეს-
იის ურთაში, ცაიშის კოშკსაც ჭეგეთას, ოდი-
შის ციხე კოჭის, გვიან შუასაუკუნეების კორ-
ნებულის ციხე ქალაქ „ჩივის კარს“. ინგრევა
ანაქლიის ციხესიმაგრე, ულსის ეკლესიის აწვიში,
ზიანდება ფრესკები.

კიდევ მეტიც, ჯერ კიდევ 1988 წელს დაიწყო
რუხის ციხის და ცაიშის ეკლესიის სარესტავრა-
ციო სამუშაოები, რომელსაც აწარმოებს საქ. სსრ
მინისტრთა საბჭოსთან არსებული ძველთა დაც-
ვისა და გამოყენების მთავარი სამეცნიერო სა-
წარმოო სპეციალური სახელდისნი; თავიდან
კარგად აეწეო საქმე, მაგრამ თანდათან მიწელ-
და და მიმდინარე წელს აღდგენითი სამუშაო-
ები შეწყდა. ანალოგიურად, კორცხელის ისტო-
რიული ძველი მხოლოდ გადაიხურა, გალავნის
და კოჭის აღდგენითი სამუშაოები არ არის
შენარჩუნებული. ამ მეტად საკიბრობო საქმის
მოგვარებაზე უნდა იზრუნოს ისტორიისა და
კულტურის ძველთა დაცვის საზოგადოების რეს-
პუბლიკურმა საბჭომ, მისმა პრეზიდიუმმა, მთა-
ვარმა საწარმოო სამმართველომ.

ისტორიისა და კულტურის ძველთა დაცვის
საზოგადოების რესპუბლიკური საბჭო უკვე 20

წელზე მეტია უწყებს კრებულ „ძველის ძეგო-
ბარს“, რომელიც პროპაგანდას უწყვეტობს
ულ-რეკლამაციურ, სარბოლო დამუშავებებს
დების, მატერიალური კულტურის ძველებს. კრე-
ბული თავისი მეცნიერული და პოლიგრაფიული
დონით შეთხვევლია მოწონებას იმსახურებს,
დიდა მასზე მოთხოვნები, მაგრამ არსებული
ვერც ვაქმარიალური პირველადი ორგანიზაცი-
ების 15%-საც კი, რადგანაც უკველი ახალი გა-
მოსული ნომრის მხოლოდ 20-30 ეგზე ველებუ-
ლობით. ჩვენი თხოვნაა რესპუბლიკურმა საბჭომ,
პრეზიდიუმმა გაითვალისწინოს და მეტი რაი-
დენობით გამოეყოფოს კრებულში.

საქ. ისტორიისა და კულტურის ძველთა დაც-
ვის საზოგადოების ზუგდიდის რაიონული ორ-
განიზაციის შემუდევ კონფერენციაზე დღეუ-
გატებმა წამოაყენეს მრავალი საკიბრობო
საკითხი, ილამარაქეს როგორც დადებით ასევე
ნაკლოვან მხარეებზე. შავალითად აღინიშნა, რომ
ცაიშის კოშკსაც რესტავრაცია მარდინარეობს
ნელი ტემპით, საჭიროა აღდგენითი სამუშაო-
ების დამთავრება მოკლე დროში, რათა ეკლესიის
შენობაში მოეწეოს სოფლის უფლის ამხაველი
მუშეუმი. ასევე კარგი იქნება რაიონში მოეწეოს
მუშეუმი ღია ცისქვეშ, სადაც ვანლაგებდა ჩე-
ვი უფლის ამხაველი საცხოვრებელი სახლები.
ქარგვალთა ფაქსა, მეგრული ოდა უფლით თუ
სამურწიო იარაღებით. ერგების ტერიტორია-
ზე გათხრილ სამაროვანში ნაოყენი სამკაულები,
სამაქურები, ეკრამიულები მასალა და სხვ.
უნიკალური ნივთები შესანახად მაქვთ გეგვი-
კორის რაიონში. უნდა გამოინახოს ადგილი
ჩვენს რაიონში სათანადო ნივთების გამოფენი-
სათვის, რათა ახალგაზრდობას მიეცეს საშუ-
ალება გაეცნონ სახელოვან წინამართა გზას. სა-
ჭიროა რაიონში ვანლაგებულ უკვე ძველს გა-
უყოფდეს დაცვითი და ისტორიის მუშეუმი
დაფები, უკედეს მცველები სრული ვანაკეთით.
აღინიშნული სტატია ერთგვარად ძველთა
დაცვის საზოგადოების ზუგდიდის რაიონული
საბჭოს შემუდევ კონფერენციის ანგარიშისა.

ისტორიისა და კულტურის ძველთა დაცვის
რაიონული ორგანიზაცია, რომელიც თავისი
არსებობის 25 წელზე მეტხანს ითვლის, მარ-
ტის რაიონული კომიტეტის, რასახპოს აღმას-
კომის, საზოგადოების რესპუბლიკური საბჭოს
უკველდლოური დახმარებითა და ზეღმძვანე-
ლობით უკველდლო გააკეთებს მის წინაშე დას-
მული ამოცანების დღევანდელ მოთხოვნათა დო-
წეზე წარმატებით გადაწყვეტისათვის. ამ საბჭოს
კი უკველდლო მეტი მოსწავლე ახალგაზრდობას
ევალება, მათ მეტი უნდა იმუშაონ ამ მიმართუ-
ლებით, რადგანაც რაიონის ტერიტორიაზე ვან-
ლაგებულ ძველებზე ისტორიულ და ღირსშე-
სანიშნობაზე ზრუნვა პირველ რიგში მათ ევა-
ლება.

სიკეთის გაკვეთილი

ძველთა დაცვის ორგანიზაციების ურთიერთ-თანამშრომლობის გააქტიურებას უნდა შეუწყოს ხელი ძველთა დაცვის თბილისის ორგანიზაციების პროფესიონალების გაერთიანებული კომიტეტის მუშაობამ, რომელიც მეორე წელია რაც ჩამოყალიბდა და ბინა დაიდო ძველთა დაცვის მთავარი სამმართველოს შენობაში.

მიუხედავად დროის მცირე მონაკვეთისა, ამ ორგანიზაციის აქტივში უკვე აღირიცხა რიგი ღონისძიებებისა, რომელიც ძველთა დაცვა-აღდგენის საპასუხისმგებლო და საპატრიოტო შრომაში ჩაბმულ თანამშრომელთა ინტერესების ხასარტვებლად არის მიმართული. ამასთან, წამოიჭრა საკითხებიც, რომელთა მოგვარება უზრუნველყოფილი უნდა იქნას უახლოეს მომავალში, შათი თანადგომითა და შონდომებით, ვინც უშუალოდაა პასუხისმგებელი საქმისა და ხალხის წინაშე თავიანთ უზენებზე.

საწარმოო საკითხები, სოციალური სფერო, საბინაო პრობლემები, დასვენების ორგანიზაცია, კულტურული და სპორტული ღონისძიებები, ან არასრული დასახელება უშთაერება პრობლემებისა, რომელთა ორგანიზება და გადარწვევაც საბოლოო მაზნის—ძველთა დაცვა-აღდგენის ეროვნული საქმის წარმატებოთ განსახორციელებლადაა მიმართული.

გაერთიანებულ კომიტეტის პრეზიდიუმს საქმიანობის დაწყება მოუხდა სკკპ 27-ე ურილობისათვის მზადებისა და ურილობისშემდგომი გარდაქმნების, ღრმა სოციალური და პო-

ლიტიკური ძვრების ვითარებაში, როცა განხილვის სუნთქვა შეეხო არა მარტო სამშობლოს მთასა და ბარს, წარმოებებსა და შრომით კოლექტივებს, ადამიანების აზრებსა და განწყობილებებს, — მათთან ერთად, ეროვნული საუნების დაცვა-აღდგენის პროცესსაც.

ამ პროცესში კარგა ხანია საუკუფლთაოსახალხო მოძრაობის ფორმა მიიღო, რადგან მასში მონაწილეობენ არა მარტო საზოგადოებრიობის ცალკეული წარმომადგენლები, არამედ კოლექტივები საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროდან.

ბუნებრივია, ამ დიდი ენთუზიაზმის გარემოცვაში, მეტი პასუხისმგებლობა და შეკავშირება მართებოთ მათ, ვისთვისაც უშუალო მოვალეობას წარმოადგენს ძველთა დაცვა-აღდგენის საქმე.

ამ სფეროში გაწეული მუშაობის შესახებ აღინიშნა ახლანან ჩატარებულ საქართველოს კულტურის ძველთა დაცვის საზოგადოების შეხვედრე ურილობაზეც, სადაც შეფასდა ამ დარგის მუშაობა მიღწევები.

ამ განწყობილების გაგრძელებას გამოხატავდა შეხვედრა ძველთა დაცვის ორგანიზაციების მოწინავე თანამშრომლებთან და შათი ოქაზების წევრებთან, რომელიც მიმდინარე წლის დასაწყისში მოეწყო პროფკავშირის გაერთიანებული კომიტეტის პრეზიდიუმის ინიციატივით.

საქართველოს ხელოვნების მუშაკთა სახლის

საწიმიოდ შორთულ დარბაზში შეიკრიბნენ სხვადასხვა პროფესიისა და სპეციალობის ადამიანები. აქ იყვნენ ისინი, ვინც ცოდნასა და ენერჯიას არ იშურებდა, კეთილსინდისიერად და მონდომებით იღვწოდა მინდობილი საქმის შესასრულებლად.

ეროვნული საქმის სამსახურში ერთმანეთის გვერდით შრომობდნენ მძღოლები — დავით ლიმაშვილი და ნიკოლოზ ბედოიძე, ზეინკალ-შემღებლებელი გურამ შუბლითძე და სამუშაოთა მწარმოებელი ჭიმშერა რაპველიშვილი, რესტავრატორები — ვლადიმერ გურგენაძე და იაენე გრემელაშვილი, მეცნიერ მუშაკები: მანანა ხახუტაშვილი, რუსუდან ხოფერია, ლალი ჰიბგური, ნანული ლომიძე, ნორა თიჯიშვილი, ოპარ ხუბულური, რუსუდან შარაბიძე... ქართველებს მხარდამხარ ინტერნაციონალური სულისკვეთებით შედგობებულნი დგანან სხვა ერის შვილებიც: რაისა მიგუღანა და სვეტლანა მეგრამოვა, სუსანა ხერსოვა და მონიკ ვილიმიატი...

მათ ზიგულები და სამახსოვრო საჩუქრები ვადესცა გაერთიანებული პროფკომიტეტის პრეზდიუმის თავმჯდომარემ შ. ქანბერიძემ.

ამვე დროს ცნობილი გახდა, რომ ჭეგლთა დაცვის მთავარი სამმართველოს სპეც. სამეც-

ნიერო-სარესტავრაციო გაერთიანების ჭვის მთლელი კირილ კურდოვი დაქილდოვდა „შრომითი დიდების“ ორდენით, ხოლო არქიტექტორ-რესტავრატორი გურამ ჭვიშვილი — „შრომითი წარჩინებისათვის“.

„შრომის ვეტერანის“ საპატიო წოდება და მედლები მიენიჭათ ჭეგლთა დაცვის მთავარი სამმართველოს დეაწლმოსილ ადამიანებს: გ. ალშინაბას, ლ. თურქიას, რ. კანწურაშვილს, თ. მეზურნოვას, შ. ნათაძეს და ჯ. ძნელაძეს.

პირველნი, ვინც გულწრფელი სიტყვებით შეუერდნენ ამ განწუხობილებას, ლექსებითა და ხიმღერებით, ღიმილით გაბრწყინებული თვალებით გამოხატეს სიხარული — იყვნენ მათივე შვილები, მოწმენი და მონაწილენი ამ ზეიმისა.

პატარებისათვის ეს საღამო სიკეთისა და ამაგის დაფასების გაკეთილად იქცა, ხოლო უფროსებისათვის რა უნდა უოფილიყო იმაზე დიდი ჭილდო, ვიდრე მოცინარე სახეები და აღტაცებული ტაში შვილებისა, რაც მიავც მათ კეთილსინდისიერი და პატიოსანი შრომისათვის.

სიმონ ჯაფარიძე.

ჭეგლთა დაცვის მთავარი სამმართველოს პროფკავშირის კომიტეტის თავმჯდომარე.

VII СЪЕЗД ОБЩЕСТВА ОХРАНЫ ПАМЯТНИКОВ ИСТОРИИ И КУЛЬТУРЫ ГРУЗИИ

20 декабря 1986 г. во Дворце культуры профсоюза Грузии состоялся VII съезд Общества охраны памятников истории и культуры Грузии.

Места в президиуме занимают гг. Д. Патишвили, В. Алавидзе, П. Гиладшвили, Г. Енукидзе, О. Черкезия, Д. Маргвеладзе, зав. отделом культуры ЦК КП Грузии Н. Джанберидзе, председатель Совпрофа Грузии В. Сирадзе, министр культуры СССР В. Асатиани, ученые литераторы, гости из братских республик СССР.

С отчетным докладом на съезде выступил председатель президиума Общества охраны памятников истории и культуры Грузии профессор И. Цицишвили.

С отчетом ревизионной комиссии Общества охраны памятников истории и культуры Грузии выступил председатель комиссии член корр. АН ГССР А. Робакидзе. С отчетом мандатной комиссии — В. Мамукелашвили.

В развернувшихся прениях приняли участие директор Института истории искусств АН ГССР В. Беридзе, зав. кафедрой истории Грузии ТГУ М. Лордкипанидзе, зам. Председателя Совета Министров Абхазской АССР, председатель областного совета Общества охраны памятников истории и культуры Грузии Ш. Шакая, зам. Председателя Совета Министров Аджарской АССР, председатель областного совета Общества охраны памятников истории и культуры Грузии Н. Гугунава, зам. председателя Испол-

кома Юго-Осетинской АО, председатель Общества охраны памятников истории и культуры А. Шавлохов, секретарь Правления писателей Грузии Т. Чиладзе, писатель И. Богомолов, первый секретарь Каспского РК КП Грузии Д. Джавахишвили и другие товарищи.

Съезд приветствовали: председатель Армянского президиума Общества охраны памятников культуры, профессор В. Арутюнян, зам. председателя президиума Азербайджанского Общества охраны памятников культуры Г. Гасанов, зам. председателя президиума Латвийского Общества охраны памятников культуры М. Алинис, зам. председателя президиума Общества охраны памятников Литвы И. Салиукайте, член президиума Общества охраны памятников культуры Узбекской ССР Б. Сургунов.

На съезде с речью выступил первый секретарь ЦК КП Грузии тов. Д. Патишвили.

Состоялось первое заседание вновь избранного президиума Общества охраны памятников истории и культуры Грузии. Председателем президиума избран И. Цицишвили.

Состоялось первое заседание ревизионной комиссии Общества охраны памятников истории и культуры Грузии, председателем комиссии вновь избран А. Робакидзе.

В сборнике публикуются материалы VII съезда Общества охраны памятников истории и культуры Грузии.

Б. КАНДЕЛАКИ

К 150-ЛЕТИЮ СО ДНЯ РОЖДЕНИЯ И. ЧАВЧАВАДЗЕ

В этом году исполняется 150 лет со дня рождения великого грузинского писателя и общественного деятеля Ильи Чавчавадзе.

Автор в статье знакомит читателей с

многогранной деятельностью великого писателя. Любовью к своей истории и к своему народу пропитано каждое произведение И. Чавчавадзе. Неотценима его общественная деятельность.

В статье рассказано о крепостном комплексе «Бебрис Цихе» — одном из значительных фортификационных сооружений средневековой Грузии.

Время возведения «Бебрис Цихе» точно не установлено, но исторические сведения и архитектурные детали указывают на ранний период. Еще в средние века эта крепость имела большое стратегическое значение, а также играла роль замка.

Крепостной комплексе возведен на сложном рельефе горы. Он состоит из двух частей: верхней и нижней.

На концах трехугольной в плане верхней крепости возвышались массивные башни различных размеров, особенно большими размерами отличаются западная и северная башни. Нижняя крепость примыкает к верхней с юго-востока; она

значительно хуже сохранилась. От нижней, восточной башни остался только фрагмент западной стены.

Кладки стен обложены слегка обработанным камнем и архитектурные формы крепости выполнены с большим умением и свидетельствуют о высоком мастерстве зодчих.

Крепость до сегодняшних дней дошла в сильно поврежденном и разрушенном состоянии, а аварийность уцелевших частей грозила полным разрушением.

После исследовательских и обмерных работ обработали проект реставрации крепостного комплекса — методом частичного восстановления и укрепления.

Реставрационно-производственные работы близятся к концу и будут завершены во второй половине текущего года.

М. ҚАРТВЕЛИШВИЛИ, Т. ДЖАВАШВИЛИ

К ВОПРОСУ АКУСТИКИ БЕТАНИЙСКОГО ХРАМА

В статье рассматриваются акустические показатели храма в Бетани. Рассчитанное время реверберации соответствует

времени реверберации для церковных помещений.

Д. ГВЕТАДЗЕ

К ПРОИСХОЖДЕНИЮ ИГОЕТСКОЙ «ТАМОЖНИ»

Игоетская «таможня» расположена у с. Игоети, Каспского р-на, восточнее, «Цители Сакдари». Место топонима было предопределено Окаским переходом соединяющимся с Каспи.

Предположительно, что «таможня» была основана в римский период при ин-

тенсивности международной транзитной дороги, проходящей через Карли. Проход для торговли в г. Каспи, к самостоятельной политической единице, «Каспского спасаларства» определялся платой таможни.

А. КАЛДАНИ

ЗАМОК «ЛЕНКВЕРИ» В УШГУЛИ

В статье рассматривается малоизвестный памятник, расположенный на юго-восточной окраине Ушгульского общества, в Верхней Сванетии.

Он представляет собой замок, расположенный на мысе, который заканчивает высокий хребет и известен под названием Ленкверского замка. Место для по-

стройки замка, с стратегической точки зрения, избрано идеально. Отсюда хорошо виднелись дорожные коммуникации и перевалы. Помимо сторожевого назначе-

ния, замок использовался для укроще-
ния населения.

Ленкверский замок относится к типу феодальным сооружениям.

Г. ЧЕПШВИЛИ, Д. ГАГОШИДЗЕ, Н. КУТАТЕЛАДЗЕ,
И. ЯКОБАШВИЛИ, Т. ДЖАПАРИДЗЕ

КТИТОРСКИЕ НАДПИСИ X ВЕКА ИЗ ц. СПАСА В СЕЛЕ ЧВАБИАНИ

В ц. Спаса села Чвабиани, Мужальского сельсовета Местийского района (Верхняя Сванетия) нами расчищены и закреплены росписи X и XVI веков. В алтарной части полностью расчищены три ктиторские надписи. Оказалось, что ктиторами церкви и первоначальной росписи (X в.) являются три брата Амролеани — Бенде, Амрола и Микаэл. Кроме

них в ктиторских надписях упоминаются: представитель местной власти — мамахалиси (старшина) Лазаре, царь Абхазов (Зап. Грузия) и эристав (князь, воевода). Имена царя и эристава утрачены.

В западной части северной стены выявлены фрагменты четвертой ктиторской надписи, относящейся к XVI веку.

М. МИРИАНАШВИЛИ, К. МУШКУДИАНИ

К СТОЛЕТНЮ ТБИЛИССКОГО ТЕАТРА ОПЕРЫ И БАЛЕТА

ИМ. З. ПАЛИАШВИЛИ

В статье изучена история строительства Тбилисского государственного театра оперы и балета им. З. Палиашвили, 100-летие которого исполняется в текущем году. Изучен материал архитектурного конкурса, особенно отборочные проекты, процесс строительства театра, (способствующие и тормозящие факторы). Описан внутренний и внешний вид зда-

ния, подчеркнута высокое качество художественного оформления центрального фасада и достоинств акустики. В работе также рассмотрены вопросы освещения, отопления, вентиляции и устройства сцены, решенные по последней технике данного периода. Выявлена большая роль вновь открытого театра для культурной жизни всего общества.

А. НУЦУБИДЗЕ

К РЕКОНСТРУКЦИИ ДРЕВНЕЙШЕГО ЖИЛИЩА (ПОСТАНОВКА ВОПРОСА)

В самом нижнем слое Цихна-гора, археологического памятника с. Кавтисхеви, выявлено 6 ям (d=1,5—1,8 м, h=0,5—0,7 м), расположенных в 2—3 м друг от друга. Вокруг ям 4—6 отверстий для столбов (рис. 1, 2). На полу, выложенном плоскими камнями, сохранились остатки золы сена. У южной стены лежит кругло-плоская каменная ступенька. Как видно перекрытие ямы-жилища было деревянно-камышевой конструкции. Оно, вероятно всего, было конусообразной

(рис. 3, 6), прямосторонней конусообразной (рис. 4, 7), или округлой (рис. 5, 8). Соответствующие им жилища подтверждаются в археологическом и этнографическом быту Кавказа и Древнего мира (рис. 11—23).

Выявленное на Цихна-горе жилище очень примитивное. Оно датируется ранее земледельческим периодом и представляет собой укрытие типа шалаша землянки.

Автор статьи отмечает, что еще в V—IV тысячелетиях до н. э. на территории Восточной Грузии существовали простые оросительные системы — ручейки. Термин «Ру», имевший значение оро-

сительной воды, еще в 60-е годы XVII века был внедрен в быт Восточной Грузии. Что касается термина «Русхмули», предполагается, что он существовал еще раньше XVII—XVIII веков.

Ш. КОБАЛИЯ

НА УРОВНЕ СОВРЕМЕННЫХ ТРЕБОВАНИЙ

В статье говорится о защите памятников культуры, расположенных на территории Зугдидского района, о той работе, которая проводится партийными, профсоюзными, комсомольскими и общественными организациями для сохранения памятников истории и культуры.

Реставрационные работы были проведены в ряде церквей. Первичные организации Общества охраны памятников культуры вместе со всем населением принимают активное участие в благоустройстве исторических мест.

В районе улучшается массово-организационная работа.

Особое внимание уделяется лекциям, беседам, систематически устраиваются экскурсии в районе и в окрестности Зугдиды.

В районе еще много проблем связанных с охраной памятников. Руководство Зугдидского района делает все возможное, чтобы стоящие перед ними задачи на современном уровне были успешно выполнены.

7th CONGRESS OF THE SOCIETY FOR PROTECTION OF MONUMENTS OF HISTORY AND CULTURE OF GEORGIA

On December 20, 1986, 7th Congress of the Society for protection of monuments of history and culture of Georgia was opened in the trade-union palace of culture.

The first meeting of newly elected Presidium of the Society as well as that of the Inspection committee took place too.

The materials of the 7th Congress of the Society are published in the present issue.

В. KANDELAKI

TO THE 150 ANNIVERSARY OF I. CHAVCHAVADZE

The author of the article speaks of varied activity of the great Georgian writer and public man, Iliа Chavchavadze, whose 150 anniversary will be celebrated this year.

Every work of the writer is filled with love for his nation and its history, while his public activity is invaluable indeed.

М. BOCHOIDZE

BEBRIS TSIKHE

The article deals with the fortress complex «Bebtis Tsikhe» — one of the significant fortification structures of the country.

The time of its erection is not known exactly but historical evidence and architectural details testify to the early period.

In the Middle Ages the fortress was of great strategical significance and served as a caste as well.

The fortress complex is erected on an uneven, hilly place and consists of the two parts: upper and lower. The masonry technique and masterly executed architectural forms testify to the high skill of the craftsmen.

The fortress has come to our days greatly damaged and nearly destroyed. The restoration project, by the method of partial renewal and reinforcement, was being worked out after research and measuring.

The restoration is drawing to a close and will be completed by the end of the year.

N. KARTVELISHVILI, T. JAVASHVILI

ON THE ACOUSTICS OF BETANIA CHURCH

The article deals with the acoustical data of Betania church. Calculated rever-

beration time coincides with that of the church structures.

D. GVETADZE

TO THE ORIGIN OF IGOETI «CUSTOMS»

The place, named «the Customs» is situated near the vil. Igoeti, Kaspi region, to the east of «Tsiteli Sakdari». Its location was predetermined by Okami passage, leading towards Kaspi.

«The Customs» are likely to be founded

in Roman period, while intensive foreign transite through Kaspi. The right of entry for trade into the city Kaspi, independent political unit, was defined by the custom fees.

A. KALDANI

«LENKVERI» CASTLE IN USHGULI

The article deals with the monument, not widely known, located on the south-east outskirts of Ushguli community in Upper Svaneti.

It is a castle, situated on the cape, surmounting a high ridge and is known as a «Lenkveri» castle. From strategical point

of view the place for erection a castle is chosen ideally. Highway communications and passes are well observed from here. Besides guarding function, the castle was used to shelter the population.

«Lenkveri» castle finds its place among the structures of the late feudal period.

M. MIRIANASHVILI, K. MUSHKUDIANI

TO THE 100 ANNIVERSARY OF TBILISI Z. PALIASHVILI OPERA AND BALLET THEATRE

The article deals with the history of construction of Tbilisi Z. Paliashvili Opera and Ballet Theatre, the materials of architectural competition, selected projects, the process of erection.

The authors give a description of the

interior and exterior of the building, emphasizing its acoustical merits and the high quality of artistic decoration of the central facade. The problems of lighting heating, ventilation, arrangement of the stage are discussed as well.

A. NUTSUBIDZE

TO THE PROBLEM OF RECONSTRUCTION OF THE ANCIENT DWELLING

The article tells of the primitive dwellings, consisting of a pit and 4-6 holes for the piers around it, unearthed in the lowest layer of Tsikhia-gora, an archaeological monument in the vil. Kavtiskhevi. The roofing of the pit-dwelling is likely to be of wooden-rush construction, most presumably of conic, equal-sided conic,

or circular shape. Similar dwellings are attested in archaeological and ethnographical material of the Caucasus and Ancient World.

The dwelling is dated to the period prior to that of the agricultural, being a shelter of dug-out-hut type.

A NARIMANISHVILI

«RU» AND «RUSKHMULI» IN KARTLI ETHNOGRAPHY OF THE 17th-18th CC.

The article states, that as early as the 5th-4th mill. B. C. simple irrigational systems in the form of the streams existed on the territory of East Georgia. The term «Ru», meaning irrigation water, emer-

ged in the everyday usage of East Georgia as early as the 60-es of the 17th c. As for the term «Ruskhmuli», it is considered to exist pretty earlier than the 17th-18th cc.

G. CHEISHVILI, D. GAGOSHIDZE, N. KUTATELADZE,
T. JAPARIDZE, I. IAKOBASHVILI

10th c. DONOR INSCRIPTION OF THE SAVIOUR CHURCH IN THE VIL. CHVABIANI

The authors had cleaned and fixed the mural paintings of the 10th and 16th cc. in the Saviour church in the vil. Chvabiani of Muzhali village soviet of Mestia region (Upper Svæeti).

Three donor inscriptions were completely cleaned in the apse. The donors of the church as well as of the original painting (10thc), appeared to be three brothers

Amroleani - Bende, Amrola and Michael. Besides them, the donor inscriptions mention the local authority - Mamasakhlisi Lazare, as well as king of Abkhazs (West Georgia) and eristavi. The names of the king and eristavi are lost.

The fragments of the fourth donor inscription dating to the 16th c. were revealed in the west section of the north wall.

Sh. KOBALIA

ACCORDING TO MODERN DEMANDS

The article tells of the protection of the monuments of culture, located in Zugdidi region, as well as of the work made by the party, trade-union, Komsomol, public organization for the protection of the monuments of history and culture.

A number of churches were repaired. The mass-organizational work of the region has been improved. Special attention is paid to the lectures, discussions, systematic excursions are being organized in Zugdidi region.

№ 5/6

«ДЗЕГЛИС МЕГОВАРИ»
(Друзья памятников культуры)

Серия: Памятники материальной культуры
(на грузинском языке)
Сборник семьдесят пятый

Выходит на общественных началах

ინგლისური ტექსტები შეადგინა მარინე ევნიამ.

გარეკანზე — იკორთა.

სლაიდები დამზადებულია ზელოვნების ძეგლების ფიქსაციის სპეც ექსპერიმენტალურ ლაბორატორიაში.

ვალაქცა წარმოებას 20.01.87 წ. ხელმოწერილია დასაბეჭდად 26.03.87 წ. ფიზიკურ ფორ-
მათა რაოდენობა 5,5, სააღრ.-სავამომცემლო საბაზი 5. ანაწეობის ზომა 7×11,5, კალაღდის
ზომა 70×108¹/₁₆, რედაქციის მისამართი: შავთელის ქ. № 5/7, ტელ. 93-56-14.

№ 08327

ტირაჟი 3.000

შეკვ. 173

ფანი 1 შან.

საქართველოს კბ ცკ-ის გამომცემლობის შრომის წითელი
დროშის ორდენოსანი სტამბა, თბილისი, ლენინის, 14.

Ордена Трудового Красного Знамени типография издательства ЦК КП Грузии.
Тбилиси, ул. Ленина, 14.

